

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ÇALIŞAN ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Hasan ARI**

**Enstitü Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bilim Dalı: Sosyal Politika**

**Danışman: Doç. Dr. Muharrem ES
Haziran-2015**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞAN ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Hasan ARI

Enstitü Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bilim Dalı: Sosyal Politika

Bu Tez.../ ... /2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabule dilmiştir

Doç.Dr. Muharrem ES

Doç.Dr. Muharrem ES

Prof.Dr. Eyüp ZENGİN

Jüri Başkanı

Kabul

Red

Düzeltme

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu Üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hasan ARI

20.04.2015

ÖNSÖZ

Bu çalışmada; Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar ulusal ve uluslararası mevzuat ve uygulamalar ve bunların sonuçları açısından incelenmiştir. Çocukların toplum açısından taşıdığı önem, çocuğa yüklenen anlamla birlikte sürekli artmaktadır. Çocuklar toplumların en hassas grupları, çocukluk ise insan yaşamının en önemli evresidir. Çocuklar için yaşanabilir bir dünya kurulamazsa insanlık önemli sorunlarla karşılaşacaktır.

Çocuk işçiliği, sosyal ve ekonomik açıdan çok önemli bir insan hakları sorunudur, emek sömürsünün en vahşi biçimidir. Ekonomik eşitsizliklerin, göçlerin ve işsizliğin artması ile çocuk işçiliğinin yaygınlaşma riskine karşı gerek Türkiye’de ve gerekse dünyada sistemli bir mücadele gerekmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2012 yılı çocuk işgücü anketi sonuçlarına göre Türkiye’de ekonomik faaliyette çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların istihdam oranı %5,9’dur. Ulusal ve uluslararası düzeyde bir sorun olarak kabul edilen çocuk işçiliğinin sebepleriyle ilgili araştırmalar göstermektedir ki, çocuk işçiliğinin en temel/büyük nedenleri arasında yoksulluk başta olmak üzere, eğitimle ilgili nedenler, göçler, geleneksel bakış ve ailenin rolünün yanı sıra mevzuattaki eksiklikler ve etkin uygulanamaması bulunmaktadır. Bu çalışmada sosyal ve hukuki yönleriyle çalışan çocuklar sorunu uygulanan ve/veya uygulanması gereken sosyal politika önlemleri açısından incelenmektedir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında tez danışmanlığımı üstlenerek tezin her aşamasında yol gösteren Doç. Dr. Muharrem ES’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yüksek lisans eğitimimde destek ve bilgilerini benden hiçbir zaman esirgemeyen, Yalova Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümü öğretim üyeleri; Prof. Dr. Tuncay GÜLOĞLU, Prof. Dr. Elif Yüksel OKTAY, Doç. Dr. Ersin KAVİ, Doç. Dr. H. Yunus TAŞ, Doç. Dr. Orhan KOÇAK ve Arş. Gör. Murat AYDIN’a teşekkür etmek istiyorum. Katkı ve emekleri benim için her zaman yol gösterici olacaktır. Ayrıca yüksek lisans eğitimim süresince manevi desteğini üzerimden eksiltmeyen ve emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme şükranlarımı sunarım.

Hasan ARI
20.04.2015

KISALTMALAR

a.g.e: adı geçen eser

AB: Avrupa Birliği

AK: Avrupa Komisyonu

BAĞ-KUR: Esnaf ve Sanatkarlar ile Diğer Bağımsız alışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu

BKH: Binyıl Kalkınma Hedefleri

BM: Birleşmiş Milletler

BMKP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

alışan ocuklar Bölümü

EM: Çıraklık Eğitim Merkezi

HS: ocuk Hakları Sözleşmesi

IA: ocuk İşgücü Anketi

İİ: ocuk İşçiliği İzleme

ÇSGB: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DG: Danışma Grubu

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

EGM: Emniyet Genel Müdürlüğü

EKBÇİ: En kötü biçimlerdeki ocuk işçiliği

EKBÇİOK: En kötü biçimlerdeki ocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması

FAO: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım rgt (FoodAndAgricultureOrganization Of TheUnitedNations)

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi, Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

HAK-İş: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu

HİE: Herkes için eğitim

ILO: Uluslar arası çalışma rgt

IPEC: ocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (International Programme on the Elimination of Child Labour)

İB: İçişleri Bakanlığı

İDDG: İşyeri Denetleme ve Danışma Grubu

İEK: İl Eylem Komitesi

İMES: İstanbul Madeni Eşya Sanatkarları Küçük Sanayi Sitesi

İPKO: İl Proje Koordinasyon Ofisi

İSGÜM: İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Merkezi

İTK: İş Teftiş Kurulu
ME: Mesleki eğitim
MEB: Milli Eğitim Bakanlığı
MEKSA: Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayii Destekleme Vakfı
MZ: Mutabakat Zaptı
No: Numara
OTÇİİS: Okul tabanlı çocuk işçiliği izleme sistemi
PİO: Pansiyonlu İlköğretim Okulu
s. : sayfa
S. : Sayı
SB: Sağlık Bakanlığı
SHÇEK: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SIMPOC: Çocuk İşçiliği İstatistiksel Bilgi ve İzleme Programı
SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu
STK: Sivil toplum örgütü
ŞNT: Şartlı Nakit Transferi
TB: Tarım Bakanlığı
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESAR: Türkiye Küçük Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü
TESK: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
TİSK Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKV: Türkiye Kalkınma Vakfı
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UNDAF: Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımı Çerçevesi
UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
UNFPA: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (United Nations FundforPopulationActivities)
UNİCEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations Children'sFund)
USDOL: ABD Çalışma Bakanlığı
UYK: Ulusal Yönlendirme Komitesi
vb.: ve benzeri
WHO: Dünya Sağlık Örgütü (World HealthOrganization)
YİBO: Yatılı İlköğretim Bölge Okulları
ZBPPÇ: Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi
ZBP: Zamana bağlı program

ÖZET

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar

Tezin Yazarı: Hasan ARI **Danışman:** Doç. Dr. Muharrem ES

Kabul Tarihi:

Sayfa Sayısı: vii (Ön Kısım) + 95 (Proje)

Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Bilim Dalı: Sosyal Politika

Çocuk işçiliği, insani gelişim açısından ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Dünya’da her 5 çocuktan biri çalışmak zorunda bırakılırken, bu çocuklar sağlıklı bir çevreden ve temel özgürlüklerden de mahrum bırakılmakta, fiziksel, sosyal, kültürel, duygusal ve eğitsel gelişime zarar veren koşullarda çalıştırılmaktadır.

Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik ortaya konulan çabalara rağmen yeterli bir sonuç alınamamasının arkasında, emek piyasasının esnekleşmesi ve kuralsızlaşmanın yaygınlaşması gelmektedir. Mevcut sistem dezavantajlı gruplar için çocuk hakları, yardım organizasyonları ve politik yaptırımlar ile göstermelik, yetersiz çözümler üretmektedir.

Çalışan çocuklar günümüzde küresel bir sorun olarak görülmektedir. Çalışan çocuklar gibi grupların varlığı ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile ilişkilendirilmekte, bu çocuklara yönelik sosyal politikalar beraberinde siyasi yaptırımları da getirmektedir. Sorunun çözümü, sadece kısa vadeli ağırlıklı olan uygulamalarla değil, uzun vadeli yapısal sorunlar ve ekonomik eşitsizliklerin düzeltilmesini ve aile refah düzeyinin her yönden yükseltilmesini gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal politika, Çalışan çocuk, çocuk işçiliği, UÇÖ

SUMMARY

Yalova University Institute of Social Sciences Thesis Summary

Thesis Title: Socio-Economic Effects of Unemployment Insurance Practice in the World and Turkey

Thesis Author : Hasan ARI **Advisor :** Doç. Dr. Muharrem ES

Date of Acceptance : **Total Number of Pages:** vii (pretext) + 95 (main body)

Department: Labor Economics and Industrial Relations

Field Of Study: Social Policy

SUMMARY

CHILDREN ORIENTED SOCIAL POLICIES

Child labour is considered as a serious problem in terms of human development. In the world, each of every five children are forced to work, they are deprived of a healthy environment, basic freedoms and they are worked under the conditions which physically, socially, culturally, emotionally and educationally harmful.

Despite the cautions which were taken to prevent child labour, efficient results could't be gotten the reason for this was labour market flexibility and proliferation of deregulation.

The current system's rights generate insufficient and only for show solution.

As well as charity organizations and political sanctions. Working children are seen as a global problem. The existence of groups as well as working children is linked with development levels of countries.

Social politics aimed at these children lead the political sanctions. It requires not only short term practising but also long term reforming structural problems and economical imbalance, raising the level of a family welfare.

Key Words: Working children, Social Policies, ILO

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR	ii
ÖZET	iv
SUMMARY.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1.KAPSAMI, HEDEFLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ AÇILARINDAN SOSYAL POLİTİKA.....	6
1.1.Sosyal Politikanın Kapsamı.....	6
1.2.Sosyal Politika Kavramı.....	12
1.2.1.Dar Anlamda Sosyal Politika	17
1.2.2.Geniş Anlamda Sosyal Politika	19
1.2.3. Üçüncü Kuşak Sosyal Politikalar	22
1.3. Sosyal Politika Ve Devlet.....	22
1.4. Sosyal Politikanın Hedefleri	24
1.5. Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi	25
1.5.1.Dünyada Yaşanan Gelişmeler	30
1.5.1.1.Sosyal Gelişmeler.....	30
1.5.1.2.Teknolojik Gelişmeler	32
1.5.1.3.Teknolojinin Gelişim Süreci	32
1.5.2 Sanayi Devrimi Ve Sosyal Politikanın Oluşumuna Etkileri	33
1.6. Türk Sosyal Politikasının Tarihsel Gelişimi.....	36
1.6.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	37
1.6.2. Cumhuriyet Dönemi	43
1.6.2.1. 1920-1945 Dönemi	44
1.6.2.2. 1945-1960 Dönemi	47
1.6.2.3. 1960-1980 Dönemi	48
1.6.2.4. 1980 Sonrası.....	51
İKİNCİ BÖLÜM.....	52
2.ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE KURUMSAL YAPISI.....	52
2.1.Kavramsal Çerçeve.....	52
2.2. Çocuklar Ve Sosyal Politikalar	53
2.3. Çocuk Hakları	58

2.4. Genel Anlamda Çocuk Sorunları	62
2.4.1.Çocuk ve Çocukluk Kavramları	62
2.4.2. Çocuk İhmal ve İstismarı.....	64
2.4.2.1. Çocuk İstismarı ve İhmalinin Gelişim Süreci Ve Sebepleri.....	64
2.4.2.2. Çocuk İhmal ve İstismarının Etkileri	73
2.4.3. Çocuk Yoksulluğu ve Görünüm Biçimleri.....	74
2.4.3.1. Çalışan Çocuklar.....	75
2.4.3.2. Sokakta Çalışan Çocuklar.....	76
2.5. Çalışan Çocuklar ve Sorun Alanları	76
2.5.1. Çocuk- Genç- Çırac Kavramları.....	76
2.5.2. Çocuk İşçiliği Türleri.....	79
2.5.3. Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları (2012)'Na Göre Mevcut Durum.....	80
2.5.4. Çocuk İşçiliğine İlişkin Bazı Demografik Temel Göstergeler	83
2.5.5. Çocuk İşçiliğinin Nedenleri	85
2.5.6. Çocuğun Ekonomik İstismarı Olarak Çocuk İşçiliği.....	88
2.5.7. Çocuk İşçiliği İle Mücadele	89
2.6. Türkiye’de Sokak Çocukları İçin Uygulanan Sosyal Politikalar.....	90
2.6.1. Sokak Çocuğu Tanımının Kavramsal ve Sosyal Boyutu.....	91
2.6.2. Sokak Çocuklarıyla İlgili Yapılan Çalışmalar.....	93
2.7. Suça İtilen Çocuklar İçin Uygulanan Sosyal Politikalar	96
2.7.1. Çocuk Polisi.....	97
2.7.2. Çocuk Mahkemeleri	97
2.7.3. Çocuk İslahevleri ve Çocuk Merkezleri	100
2.8. Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar	101
2.9. Türkiye’de Çocuklara Dönük Sosyal Politikaların Kurumsal Yapısı: Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü.....	106
2.10. Çocuklar İçin Yapılan Harcamalar.....	107
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	109
3.DÜNYADA ÇALIŞAN ÇOCUKLARI KORUMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR	109
3.2.Dünyada Çocuk İşçilere Yönelik Düzenlemeler	110
3.2.1. Çocuklarla İlgili Uluslararası Düzenlemeler	111
3.2.2.Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF)	115
3.2.3.Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmeleri	118
3.2.4. Avrupa Konseyi Düzenlemeleri.....	121
3.2.5. Avrupa Birliği Düzenlemeleri	123
3.2.6.Dünya Bankası.....	124
3.2.7.Dünya Sağlık Örgütü (WHO).....	125

3.3.Uluslararası Kuruluşların Çocukları Koruyucu Çalışmaları	126
3.3.1. İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme	126
3.3.2. Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı (International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC)	128
3.3.3. 182 Sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Acil Eylem Sözleşmesi.....	128
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	131
4.TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN ÇOCUKLARI KORUMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR.....	131
4.1.Ulusal Belgelerde Çocuklar.....	131
4.1.1.Anayasa.....	133
4.1.2.4857 Sayılı İş Kanunu.....	135
4.1.3.Umumi Hıfzıssıhha Kanunu.....	137
4.1.4.Mesleki Eğitim Kanunu.....	137
4.1.5.İlköğretim ve Eğitim Kanunu.....	138
4.1.6.Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu	138
4.1.7.Borçlar Kanunu.....	138
4.1.8.506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ve 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu	139
4.1.9. Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu.....	139
4.2. Çocuk İşçilerin Çalışma Koşulları.....	139
4.2.1. Çocuk İşçilerin Çalışma Süreleri	139
4.2.3. Çocuk İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği.....	143
4.3.Ulusal Kuruluşların Çocukları Koruyucu Çalışmaları	147
4.3.1.Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Şubesi Müdürlüğü ve Görevleri	147
4.3.2. Ç.S.G.B. Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü Tarafından Tamamlanan Projeler	148
4.3.3. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü Tarafından Yürütülen Projeler	155
4.3.4. ILO/IPEC Projeleri.....	159
4.3.5. Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi.....	161
4.3.6. Ulusal Yönlendirme Komitesi ve Toplantıları	161
4.4. Çocuk İşçiliği İle Mücadele ve Türkiye: Genel Bir Değerlendirme.....	163
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	167
KAYNAKLAR.....	175

TABLolar

Tablo 1: Sosyal Politika ve İlişkili Olduğu Diğer Disiplinler	9
Tablo 2: Genel Hatlarıyla Sanayi Devriminin Sonuçları (Yüksel, 2014:7-42)	28
Tablo 3: İngiltere’de Bazı Kentlerde 18001ü Yılların İlk Yarısında Yaşanan Nüfus Artışı 36	
Tablo 4:Çocuk Bakımı Politikalarında Değer Yaklaşımları	56
Tablo 5: Temel Çocuk İşgücü Göstergeleri (6-17 yaş), 2006-2012	81
Tablo 6: Okula devam eden çocukların faaliyet durumu	82
Tablo 7: Sektörlere göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar, 2006-2012	82
Tablo 8: Çocuk İşçiliği ile Mücadeleye İlişkin Harcamalar (TL).....	90
Tablo 9: İstihdamda Olan, Evde Çalışan, Toplam Çalışan Çocukların Yıllara Göre Sayısı.....	151
Tablo 10: İşteki duruma ve yaş grubuna göre çocuk işçilerin oranı	153
Tablo 11: SGK verilerine göre 4a kapsamında zorunlu sigortalı olan çocuk işçi sayısı ..	155

GİRİŞ

Çocukların çalışması/çalıştırılması tüm dünyada tarih boyunca görülmüş bir olgudur. Özellikle sanayi devrimiyle birlikte bu durumda yani çocukların çalıştırılmasının niteliğinde ve niceliğinde önemli bir değişim yaşanmıştır. Yetişkinlere göre daha ucuz, uysal ve güçsüz görülen küçük yaştaki çocukların bu dönemde uzun çalışma saatlerinde her türlü eğitimden ve güvenlikten uzak bir biçimde ağır koşullarda çalıştırıldıkları bilinmektedir. Çocuk işçiliği, özellikle 2000’li yıllardan sonra uluslararası düzeyde çok sayıda hukuki düzenlemeye konu olmuştur. Bu gelişmelere rağmen tüm dünyada halen 200 milyonu aşkın çocuğun yeterli eğitimden, güvenlikten, sağlık hizmetlerinden yoksun biçimde çalışma yaşamında oldukları, bunlardan 115 milyonunun da çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine maruz kaldıkları görülmektedir. Çocukların çalışmaları ya da çocuk işçiliği “bir sorun” olarak hala ilk günkü önemiyle devam etmektedir.

Türkiye’de ekonomik faaliyette çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların istihdam oranı Türkiye İstatistik Kurumu 2012 yılı çocuk işgücü anketi sonuçlarına göre %5,9’dur. Bu yaş grubundaki istihdam oranı 2006 yılı sonuçlarına göre aynı düzeyde kalırken, çalışan çocuk sayısında 3 bin kişilik artış gerçekleşmiştir. Oysa 2006 yılında 1994 ve 1999 yıllarına oranla 6-17 yaş grubu çalışan çocuklar istihdam oranında belirgin bir düşüş yaşanmışken, 2012 yılına gelindiğinde bu sayı artış göstermiştir. Türkiye’de çalışan çocukların en yoğun olduğu sektörün % 44,7 ile tarım sektörü olduğu yine aynı anket sonuçlarında görülmektedir. Ankete göre Türkiye’de çalışan çocukların %44,7’si (399 bin kişi) tarım, %24,3’ü (217 bin kişi) sanayi ve %31’i (277 bin kişi) hizmet sektöründe yer almıştır (Aykaç, 2015:335-386). 2006 yılıyla kıyaslandığında tarım sektörünün istihdam edilenler içindeki payı 8,1 puan artarken; sanayi ve hizmet sektörlerinin payları azalmıştır.

Türkiye açısından, Dünya ekonomisinde yaşanan kriz süreci, özellikle dünya örneklerinin aksine tarım kesiminde ciddi bir istihdam artışına yol açmıştır. Güvencesizliğin en yaygın olduğu alanlardan birisi tarım sektörüdür. Nitekim, Kriz döneminde tarımda çalışan çocukların sayısında yaşanan artış istatistiklerle ortaya çıkmıştır. Çocukların, kuralsızlığın egemen olduğu alanlarda işini kaybeden yetişkinlerin yerini, maliyet

hesaplarına dahil edilmeyen bir işgücü olarak aldıkları görülmektedir. Günlük yaşamı sürdürmek isteyen yoksullaşan ailelerin önemli bir kısmının çocukların gelirinine bağlı bir hale geldikleri görülmektedir. Kadınların emek piyasalarına katılımının önündeki en büyük engellerden biri olan ev içi bakım hizmetlerinin bir kısmının, devletin toplumsal bir sorumluluk olarak nitelikli, yaygın ve ücretsiz bakım hizmetlerini sağlamaması nedeniyle, kriz koşullarında çalışma hayatının içine sürüklenen kadınların üzerinden çocukların üzerine yıkıldığı ifade edilmektedir. Evde çalışan çocukların sayısında, TÜİK 2012 Çocuk İşgücü İstatistiklerinde gözlenen artıştan bu sonucu çıkarmak olanaklıdır.

Çocuk işçiliğinin en temel ve en önemli nedenleri arasında yoksulluk, eğitim yetersizliği ilgili nedenler, göçler, geleneksel bakış ve ailenin rolünün yanı sıra mevzuattaki eksiklikler ve söz konusu mevzuatın etkin uygulanamaması bulunmaktadır. Küresel, bir sorun olarak kabul edilen çocuk işçiliğinin sebepleri olarak, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan araştırmalar, yukarıda belirtilen unsurlara vurgu yapmaktadır.

Çocuk tanımı ve çocukluk dönemi; tıp, tarih, psikoloji, sosyoloji ve hukuk bilimleri açısından farklı ölçütlerden yola çıkılarak tespit edilmeye çalışılmaktadır. Çocuk kavramını kesin olarak tespit eden ölçütler bulunmamakta ve bu kavram zaman, toplum ve kültürler göre farklı anlamlar taşımaktadır. Çocukluk dönemi, hukuki açıdan kişiliğin başlangıcı ile erginliğe ulaşma anına kadar geçen dönem olarak değerlendirilmektedir. Türk Medeni Kanunu'nun 28. maddesine göre, "Kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar ve ölümle sona erer." Kişiliğin ve çocukluğun başlangıcı Türk hukukunda iki şarta bağlanmıştır: Doğumun tamamlanmış olması ve çocuğun ana bedeninden yaşayarak ayrılması bu açıdan yeterlidir. Hukuki açıdan çocuk kavramı için yapılabilecek tanımlardan bir diğeri, "yasalarca tespit edilen belirli bir yaşın altında olduğu için fiziksel, zihinsel, sosyal, psikolojik ve ahlaki gelişimini tamamlamamış, bu nedenle özel olarak korunmaya muhtaç olan kişi" olabilir.

"Yaş" çocuk kavramının tanımlanmasında, ulusal ve uluslararası hukuki belgelerde kişinin belirtilen gelişim süreçlerini tamamlayıp tamamlamadığına bakılmaksızın temel bir sınır olarak kabul edilmektedir. Yaş ölçütünün de her dönemde ve her yerde geçerli, kesinlik arz eden bir yaş sınırı bulunmamaktadır. Yaş sınırı, toplumlara, kültürler, sosyal çevreye ve zamana göre değişiklik gösterebildiği gibi; farklı hukuksal belgelere ve farklı

konulara göre de değişik olabilmektedir. Örneğin Türk hukuku bakımından 4721 sayılı Medeni Kanununa göre, erginlik 18 yaşın doldurulmasıyla başlarken (m.11), evlenme yaşı olarak 17 yaşın doldurulması aranmakta, olağanüstü hallerde 16 yaşın doldurulması da kabul edilebilmektedir (m.124). Yine oy kullanmak, parti üyesi olmak için 18 yaşın doldurulması aranırken (Anayasa m.67/3, m.68/1), milletvekili seçilmek için 25 yaşının tamamlanması (Anayasa 76/1) gerekmektedir (Aykaç, 2015:335-386). Buna karşılık ceza hukukunda cezai ehliyet açısından (TCK m.31/1) 12 yaşın doldurulması yeterli görölmektedir.

Konuyla ilgili yapılan ayrımlardan bir diğeri “çocuk işçi” ve “çalışan çocuk” ayrımıdır. Çocuk işçi kavramının “işçi” kavramından hareketle “Bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan yasalarca öngörölmüş belirli bir yaşın altındaki kişi” olarak tanımlanması mümkündür. Ücret karşılığında bir işverene bağımlı olarak veya kendi hesabına ya da ücretsiz aile işçisi şeklinde çalışan belirli bir yaşın altındaki kişi, çalışan çocuk olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye’deki durumda, İş Kanununun 71. maddesinde, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmalarının yasak olduğu düzenlendikten sonra, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış olan çocukların, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak “hafif işlerde” çalıştırılabilecekleri düzenlenmiş bulunmaktadır. Belirtilen nitelikte olan hafif işlerde asgari yaş sınırı düşürölmüştür.

Çocuk işçiliği, insani gelişim açısından ciddi bir sorun olarak görölmektedir. Dünya’da her 5 çocuktan biri çalışmak zorunda bırakılırken, bu çocuklar sağlıklı bir çevreden ve temel özgürlüklerden de mahrum bırakılmakta, fiziksel, sosyal, kültürel, duygusal ve eğitsel gelişime zarar veren koşullarda çalıştırılmaktadır. Çocuk işçiler ücretsiz işçi ya da ucuz işgücü olarak en çok sömürölen kesimi oluşturmaktadır. Buna karşı dünya genelinde emek alanında çocuk istismarının ortadan kaldırılması için çalışmalar yürütölmektedir. ILO’nun 138 Sayılı “Asgari Yaş Sözleşmesi” ve 182 Sayılı “Çocuk İşçiliğin En Kötü Biçimlerinin Bitirilmesine Yönelik” sözleşmeleri bu alanda atılan adımlardan bazılarıdır. “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Uluslararası Program (IPEC)” bu amaca hizmet eden programlardan biri olarak başlatılmıştır. Bu programlarla eş zamanlı olarak Ulusal

hükümetler de çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Ancak yapısal bir sorun olan çocuk işçiliğine dair bu tip geçici programlar ile çözüm üretmenin olanakları son derece sınırlıdır. Kurationsızlığın ve esnekliğin çalışma yaşamını giderek daha fazla baskı altına aldığı bu süreçte, kalıcı adımların atılması için emekten yana somut politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu, dünyada ve Türkiye’de önemli bir sorun olan “çocuk” konusudur. Çocuklara yönelik sosyal politikalar, ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemeler ve bunların sonuçları üzerinde durulmuştur. Çocuk yoksulluğu, çalışan çocuklar ve sokakta çalışan çocuklar, suça itilmiş çocuklar çerçevesinde açıklamalar yapılmış ve çalışan çocuklar diğere bir ifadeyle çocuk işçiliği üzerinde yoğunlaşmıştır.

Çalışmanın Amacı

Türkiye’de Çalışan Çocuklara Yönelik Sosyal Politikaların değerlendirilmesine ilişkin yapılan araştırmada hedeflenen amaç, Çocuklara yönelik uygulanan politikaların ve yapılan çalışmaların sorunun çözümüne yaptıkları katkının tespit edilebilmesidir. Bu kapsamda genel olarak çocuk koruma sisteminin sorun alanları ortaya konulmakta ve çözüm önerileri sunulmaktadır. Etkin bir sosyal politika uygulanabilmesi için akademik ve teknik bir yaklaşım ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Çalışan çocukları koruma amaçlı uluslararası hukuku uygulamaya her geçen gün daha da önem verilmektedir; ancak halen küresel bir sorun haline gelen yoksulluk, eşitsizlikler, işsizlik vb. olumsuz koşullar nedeniyle bu sorunla mücadele sürecinde önemli mesafe alınmasına rağmen çalışan çocukların arzulanan bir şekilde yetişmeleri için gerekli ortamı oluşturma ve istismara maruz kalmalarını önlemek için yapılması gereken çok çeşitli uygulamalar olacaktır. Çalışan çocuklar ve yaşadıkları sorunların çözümüne ilişkin tek bir model yoktur ve hiçbir kesim tek başına bu sorunları çözebilecek kapasiteye sahip değildir. Her ülke, her kurum kendi problemlerinin büyüklüğüne, yapısına, kurumlarının ve kaynaklarının kapasitesine göre değişen farklı modeller uygulamak durumundadır.

Sorunun çözülebilmesi için Kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği yaparak, sahip oldukları birikim ve imkanları bir araya getirerek yeni bir sinerji yaratmak durumundadırlar.

Yapılan çalışma ile aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır;

-Tarihsel gelişimi içerisinde dünyada ve Türkiye’de sosyal politikanın tarihsel gelişimi nasıl olmuştur?

-Çocuklara yönelik sosyal politikaların kapsamı nasıl belirlenmektedir?

-Çocuk sorunları genel olarak nasıl görünmektedir?

-Çalışan çocukların sorunları nelerdir?

-Türkiye’de sokak çocuklarına yönelik uygulanan politikalar nelerdir?

-Dünya’da çalışan çocuklara yönelik koruyucu hukuki önlemler nelerdir?

- Türkiye’de çalışan çocuklara yönelik koruyucu hukuki önlemler nelerdir?

Bu konular, teorik ve pratik, akademik ve sektörel yaklaşımlar kapsamında değerlendirilerek, sorun alanlarına ilişkin bilgilerle desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmaya başlamadan önce kaynak taraması yapılarak, çalışma alanı ile ilgili bilgiler edinilmiştir. Kaynak taramasının yanında mesleki bilgi ve deneyim sonucu elde edilen bilgiler de çalışmanın şekillenmesinde kullanılmıştır. Bu çalışmada birincil ve ikincil kaynaklar birlikte kullanılmıştır. Çalışmada, yapılan mesleki gözlemler birincil kaynakları, kitaplar, tezler, yazılı kaynaklar ve makaleler de çalışmanın ikincil kaynaklarını oluşturmaktadır.

Çalışma, Giriş ve değerlendirme ve sonuç bölümleri dışında dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Kapsamı, Hedefleri ve Tarihsel Gelişimi Açıklarından Sosyal Politika, İkinci Bölümde; Çocuklara Yönelik Sosyal Politikaların Kavramsal Çerçevesi ve Kurumsal Yapısı, Üçüncü Bölümde; Dünyada Çalışan Çocukları Korumaya Yönelik Çalışmalar ve Dördüncü Bölümde, Türkiye’de Çalışan Çocukları Korumaya Yönelik Hukuki Düzenlemeler ve Yapılan Çalışmalar konuları araştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KAPSAMI, HEDEFLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ AÇILARINDAN SOSYAL POLİTİKA

1.1.Sosyal Politikanın Kapsamı

Sosyal politika; 19. yüzyılda Batı Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi'nin yarattığı büyük zenginliğe karşılık bu zenginliği yaratan ancak yeterli pay alamayan emekçilerin içine düştükleri sefaletin bir sonucu olarak doğmuş, toplumsal dengesizliğe ve yoksulluğa karşı daha sürdürülebilir bir toplumsal yaşam oluşturmayı hedeflemiştir (Serdar, 2014: 1-6). Sosyal politika uzun süre Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan ve zayıf durumda bulunan işçi sınıfı ile sermaye sahipleri arasındaki sınıf farklılığından doğan sorunların çözümünü ifade etmiştir, işçi ile işveren arasındaki ilişkilerin bozulması toplumun varlığı ve geleceğini tehlikeye düşüreceğinden, devlet tarafından alınan önlemler işçi ve işveren arasındaki mücadelelerin azaltılmasına, işçilerin korunmasına (Tokol, 2000:2-22) yönelik olmuştur.

Sosyal politika; temel olarak sanayileşmenin ve dönemin liberal kapitalist iktisat politikası anlayışının doğurduğu olumsuz sonuçlar üzerine çareler üretmeye yönelik, kapitalizmi muhafaza edecek ve onun yarattığı sorunları giderecek politikaları kapsamaktadır. Toplumsal düzenin tabii bir düzen olmayıp, insanlar tarafından oluşturulduğu fikri genel kabul görmeye başladığı andan itibaren; daha adil, daha yaşanabilir, daha sürdürülebilir bir sosyal düzenin esaslarının araştırılması ve politikalar oluşturulmasına yönelik çabalar (Serdar, 2014: 1-6) sosyal politikayı oluşturmuştur.

Teorik ve pratik açıdan kapsamı tam olarak belirlenemeyen sosyal politika, birey, sosyal ve fiziksel dünya için negatif sonuçlar doğuracak sosyal problemle ilgilenen politikalar bütünüdür. Sosyal politika, 19. yüzyılda meydana gelen Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı büyük sermaye sahiplerine karşılık bu sermayenin ortaya çıkmasına en büyük katkıyı veren emek sınıfının maruz kaldığı fakirliğin (Yüksel, 2014:7-42) sonucunda doğmuştur.

Sosyal politikanın, özellikle dar anlamda sosyal politikanın, bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında Sanayi Devriminin rolü çok büyüktür. Çünkü dar anlamda sosyal politika

sadece işçi sınıfı ve onun sorunlarıyla ilgilenmiştir. Birçok tarihçi ve bilim adamı tarafından dünya tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Sanayi Devrimi, ekonomik bir devrim olmasına rağmen aynı zamanda sefaletin de başlangıcı olmuştur. Tam da bu dönemde sosyal politika bir denge unsuru olarak ortaya çıkmış ve Sanayi Devriminin daha ilk dönemlerinden itibaren sistemin daha insani bir nitelik kazanması için oldukça fazla çaba harcamıştır. Hümanist bir politika açısından değerlendirildiğinde önemli etkiler bırakan sosyal politika, ayrıca kapitalizmin bir nevi vicdanı (Yüksel, 2014:7-42) olarak da değerlendirilebilir.

Sosyal Politika, “sosyal nitelikli politikalar bütününden oluşmaktadır”. Devletin toplumda refah ve sosyal koruma sağlamak amacıyla uyguladığı bu politikaların kamusal bir niteliği bulunmakta ve devleti toplumun çıkarlarını korumak amacıyla, piyasa koşullarına bırakılmayacak hizmetleri (Serdar, 2014: 1-6) yerine getirmekle yükümlü kılmaktadır.

Yaşayan varlıklar olarak da değerlendirilen politikalar, bir nevi devletlerin ulaşmak istedikleri amaçlar ve hedeflere eş değerdirler. Bu açıdan sosyal politikalar, da toplumun refahını yükseltmeyi hedeflemekte ve ayrıca toplumun sağlık, eğitim, barınma ve sosyal güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına (Yüksel, 2014:7-42) olanak sağlamaktadır.

Sosyal politika kavramı sosyal ve politika olmak üzere iki kelimedenden meydana gelmektedir. Kavramın temel ögesini, eski Yunanca bir kelime olan polisten gelen politika oluşturmaktadır. Politika çeşitli dillerde kısmen farklı anlamlar ifade etmekle birlikte genel olarak; bir toplumda belirli bir amaca yönelik önlemler bütünüdür. Sosyal kelimesi aslı Latince socius, sözlük anlamı ile ortak arkadaş, dost demek olan bir kelimedenden gelmektedir. Sosyal kelimesi genel olarak toplumla ilgili konularda insanla ilgili sorunları ifade eden bir kelimedir. Sosyal politika kavramından kavramı oluşturan kelimelere göre, toplumun sosyal amaca yönelik önlemlerinin bütünü anlaşılmaktadır (Tokol, 2000:2-22). Sosyal kelimesi ise genel olarak toplumun kendisini ve toplumun sorunlarını nitelemektedir (Yüksel, 2014:7-42-Tokol, 2000:2-22). Bu açıdan sosyal politika bir bütün olarak değerlendirildiğinde “toplumun sosyal amaca yönelik önlemlerinin bütünü” ifade etmektedir.

İşçi ile işveren arasındaki bireysel iş ilişkilerini düzenlemeye yönelik düzenlemelerden uzunca bir süre sonra birleşme yasakları kaldırılarak çalışanların hak ve çıkarlarını korumaları ve geliştirmeleri amacı ile sendikalaşmalarına olanak sağlayan yasal düzenlemeler yapılmış, işçileri korumaya yönelik (Tokol, 2000:2-22) bazı kurumsal düzenlemelere gidilmiştir.

Tablo 1: Sosyal Politika ve İlişkili Olduğu Diğer Disiplinler

Disiplinler	Sosyal Politika İlişkisi
Antropoloji	Temel odak noktaları aile, akrabalık, hane halkı ve yaşam tarzlarıdır. Sosyal politikanın konularından biri olan sosyal güvenlik ailelerin ve fertlerin gelecekte karşılaşma ihtimalleri yüksek olan toplumsal risklerle ilgilendiğinden bu bilim dalının antropolojiye bakan yönleri bulunmaktadır.
Coğrafya	Sosyal politika hizmetlerinin bölgelere ve şahıslara dağıtılması ve onlara ulaştırılması ile ilgilenmektedir.
Ekonomi	Uygulanan politikaların maliyet analizinin yapılması ve toplumsal faydaya katkısını konu edinmektedir.
Felsefe	Neden bir politika yerine başka bir politikanın uygulandığını konu edinmektedir. Ayrıca toplumun neden belirli bir kesiminin sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalandığı gibi ‘niçin’ sorusuna cevap arayan bazı etik problemlerle de ilgilenmektedir.
Tarih	Tarih bilimi ise sosyal politikanın tarihsel süreç içerisinde ne tür kırılma noktaları yaşadığına, sosyal politika anlamında bugünkü verilen hizmetlerle geçmişte verilen hizmetlerin karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan farklılıkların neler olacağına değinmektedir.
Siyaset	Muhafazakâr, Liberal, Demokrat ve Milliyetçi Partilerin sosyal politikalara bakış açıları ya da sosyal politikaların siyasette bıraktığı etkiler siyaset biliminin temel konuları arasındadır.
Psikoloji	Sosyal politika çerçevesinde psikoloji bilim dalının temel konusu insanların sosyal politika uygulamalarına yönelik algılarıdır. Psikolojik bakış açıları ayrıca bireylerin ihtiyaçları ve toplumsal hizmetlerin bu ihtiyaçlara göre belirlenmesine de katkı sağlamaktadır.
Sosyoloji	Sosyoloji bilimi ise toplumsal değerler, normlar, sosyal baskılar ve bu unsurların toplumsal düzen içerisindeki rollerine yönelik çalışmalar yapmaktadır.
Kaynak: Blakemore Ken ve Griggs Edwin, Social Policy An Introduction, Öpen University Press, Mc Graw Hill Education, USA, 2007, ss. 4, 5’den aktaran, Yüksel,	

II. Dünya Savaşı sonrası işçileri korumaya, sendikaları güçlendirmeye yönelik yeni önlemler gündeme gelirken, sadece işçi ve işveren arasındaki mücadelenin azaltılması, işçi sınıfının korunması değil, buna ek olarak sosyal güvenlik ve barışın sağlanması, devletin varlığının korunması ve gelişmesi için zor durumda bulunan tüm toplum bireylerinin korunması amaç edinilmiştir. Böylece küçük esnaf ve sanatkarlar, küçük çiftçiler gibi düşük gelir gruplarına yönelik önlemler gündeme gelmiştir. Sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, konut, eğitim, tarım siyaseti, toprak reformu, vergi politikaları sosyal politikanın kapsamı içine girmiştir (Tokol, 2000:2-22). Böylece dar anlamlı sosyal politikadan geniş anlamlı sosyal politikaya geçilmiştir.

Bazı kaynaklarda 20.yy'ın bir olgusu olarak değerlendirilen sosyal politika, özünde vatandaşlık haklarına dayalı bir çalışmadır. Sosyal politika, toplumsal yapı içerisinde bir düzen kurucudur. Sosyal politikanın tam anlamıyla fonksiyonunu yerine getirebilmesi için sosyal yapı içerisinde var olan ekonomi, siyaset ve demokrasi gibi diğer toplumsal dinamiklerle de uyum içerisinde hareket etmesi gerekmektedir (Koray, 2000:8-9). Sosyal politika, “bir taraftan yüksek insanlık ideallerini gerçekleştirmeyi hedeflerken, diğer taraftan bu ideale ulaşmadaki külfetlerin ve sonunda elde edilen nimetlerin toplum içinde adil dağılımını sağlayarak bütün toplumsal kesimler arasında uzlaşmanın yollarını aramaktadır”. Sosyal politikayla ilgili bazı gerçeklikler (Yüksel, 2014:7-42 - Koray, 2000:8-9) aşağıdaki gibi belirtilebilir. Sosyal politikalar insan hakları ve demokrasi zemininde devlet eliyle yürütülen politiklardır.

- a) Sosyal politikaların toplumsal yapı içerisinde toplumun tüm kesimleriyle uyum sağlama aracı olarak bir denge ve uzlaşma unsuru şeklinde de ele alınması mümkündür. Dolayısıyla sosyal politikalar, toplum içerisinde salt piyasa düzenlemelerine bırakılmayacak uygulamaları devlet eliyle yürütme işlemidir.
- b) Sosyal politika uygulamaları eğer demokratik hakların talebiyle ilgili değilse işçi sınıfının sosyal ve ekonomik anlamdaki mağduriyetinin mücadelesini ifade etmektedir.
- c) Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyal politika, öncelikli olarak işçi sınıfının problemlerine çözüm üretme amaçlı ortaya çıkmışsa da daha sonra toplumun tüm

kesimlerinin sorunlarına yönelmiş ve tüm vatandaşların refah düzeylerini yükselten bir mekanizma (Yüksel, 2014:7-42) haline gelmiştir.

Ancak sosyal politikanın kapsadığı gruplar ve sorunlar genişlemekle birlikte sanayileşme ve ekonomik gelişme sonucunda sanayileşmiş ülkelerde faal nüfusun %80-%90'nının sanayi ve hizmet sektörlerinde ücret karşılığı çalışanlar oluşturduğundan ve ücretliler sendikalar içinde örgütlendikleri için güçlü bir baskı grubu olduklarından dolayı ücretliler ve ücretlilerle ilgili sorunlar sürekli sosyal politikanın temel alanını (Tokol, 2000:2-22) oluşturmaktadır.

Toplumda hiç kimseyi mutlak anlamda yoksul bırakmamak (Seymen, 2004:1) ve toplumun refahını temin etmek hedefini taşıyan sosyal politika, devletin vatandaşlarına olan sorumluluğunu ve görevlerini yerine getirdiği bir etkinlik alanı olarak da tanımlanabilir. Eğitim, sağlık ve diğer sosyal, kültürel ve ekonomik etkenlere ek olarak sosyal güvenlik gibi insan kaynağını artırmaya yönelik mekanizmalar dışında, yoksulluk ve düşük gelir problemlerine yönelik sosyal yardım programları, sosyal politika alanında birçok ülkede oldukça önemli rol oynamaktadır. Sosyal politika, bu bağlamda değerlendirildiğinde sadece vatandaşların gereksinimlerini karşılamakla yetinmemekte aynı zamanda devlet ve vatandaş ilişkilerini düzenleyen bir katalizör görevi de üstlenmektedir (Yüksel, 2014:7-42). Tüm bunlar göz önüne alındığında sosyal politika, gelir dağılımında eşitliği ve adaleti sağlamasının yanı sıra sosyal düzenin de (Keyder, Üstündağ, 2006) koruyucusudur.

Toplum içerisinde var olan hastalık, özürlülük, istismar, yoksulluk, konut problemi gibi sosyal problemlere yönelik bir çözüm önerisi ve sosyal eylem uygulaması olarak ifade edilen ve disiplinler arası bir çalışma alanı olduğundan bilim adamlarını yüzeysel kalma tehlikesinden uzaklaştıran (Buğra, 2014a), sosyal politika uygulamalarının kapsamının genişletilmesi, kurumsal anlamda daha şeffaf hale gelen devlet vatandaş ilişkileri sayesinde vatandaşların, devlet kurumlarının çalışma ve işleyişleriyle ilgili olarak bilgi ve becerisi artar (Yüksel, 2014:7-42). Bu açıdan yerel talepleri karşılanan vatandaşlar farklı görüşlere sahip olsalar da ortak hareket etmeye başlar ve yerel taleplerin gelişmesi (Keyder, Üstündağ, 2006) mümkün hale gelir.

1.2.Sosyal Politika Kavramı

Öncelikle “politika” kavramı üzerinde biraz durmak gerekir. Politika kavramı, halk arasında, “Halkı aldatma sanatı” gibi olumsuz anlamlar içerse de gerçek manada oldukça farklıdır. Gerçek anlamdaki politika bir uzlaşma kültürüdür, bir sorun çözme yöntemidir. Daha geniş anlamda mevcut sorunları, handikapları, aksaklıkları, kaosları tespit ederek bunların çözümü için çareler üretmek ve bu çarelerin uygulanması için bir eylem planı ve yöntemi hazırlamak ve bir süreç yönetimiyle bu eylem planını devreye sokma ameliyesidir.

Sosyal politika, genelde toplumun değişik sosyal kesimlerinde ortaya çıkan muhtelif sosyal sorunları ortadan kaldırmayı ve herkesin sosyal refahını temin etmeyi ve yaygınlaştırmayı hedefleyen tedbirlerin ve uygulamaların bütünüdür. Bir başka ifadeyle, çalışma hayatının yanında sosyal hayata yönelik düzenleyici ve iyileştirici politikaların, refahın temin edilmesi için uygulamaya konulan devlet merkezli özel eylemlerin bütünüdür sosyal siyaset. Sosyal politika ayrıca hayat standartlarını artırmaya ve sağlama politikalarının bütünü olarak da (Ören, 2011:21-35) tanımlanabilir.

Sosyal politika, toplumu oluşturan bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik faaliyetlerde bulunan disiplinler arası bir bilim dalıdır. Bu özelliği ile sosyal politika, ekonomi, sosyoloji, felsefe, hukuk ve siyaset bilimiyle yakın bir ilişki içerisindedir. Yukarıda da vurgulandığı üzere, Sosyal politikayı dar anlamıyla “çıkarları uyuşmayan sınıflar arasında tırmanan çatışmaları önleyerek toplumsal uyumu garanti altına almak” olarak tanımlamak mümkündür. Amaç olarak önceleri sanayileşme ve kentleşme ile ortaya çıkan tehlikelere (iş kazaları) ve sefalete (yoksulluk, işsizlik, hastalık veya yaşlılık) karşı işçileri korumayı ve gerekli önlemleri almayı amaç edinen sosyal politikanın hedef kitleleri zaman içerisinde değişime uğramıştır. Geniş anlamda sosyal politika, toplumun bütün sınıf ve zümreleri arasındaki tezat ve mücadeleleri ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Burada söz konusu olan konu, sosyal sınıf ve zümrelerin sosyal yapı içinde ahenkli bir şekilde yer alması ve sosyal bütünlüğü parçalama eğiliminde olan gerginlik ve tezatların bertaraf edilmesidir. Bu bakımdan geniş anlamıyla sosyal politikanın ilgilendiği konular Sanayi Devrimi öncesi dönemde de (Şenkal, 2005: 27-Ören, 2011:21-35) mevcut olmuştur.

Kökleşmiş demokratik gelişme süreçleriyle ve yapısal eşitsizlik kapsamında düşünüldüğünde eşitlikçi özelliğiyle ön plana çıkan ve ekonomik durumu kötü olan bireylerin başka bir ifadeyle yoksulların durumlarının iyileştirilmesini, bireyin iyiliğini amaçlayan sosyal politika, analitik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde üç kısımda ele alınabilir. Öncelikli olarak sosyal politika, hedefler ve amaçlar, yönetsel ve mali kurallar bütünü ve tüm bu sistem içerisinde kazananlar ya da kaybedenler şeklinde belirli bir çıktısı olan (Yüksel, 2014:7-42) mekanizmadır.

Sosyal politika, 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Sanayi Devrimi'nin bir izdüşümüdür. Başka bir ifadeyle sosyal politika, öncelikle Sanayi Devrimiyle ortaya çıkan işçi sınıfının problemlerine çözüm üretmek amacıyla ortaya konan politikalar bütünüdür. Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarında kapitalist anlayış çerçevesinde benimsenen liberalizm, serbest piyasa ekonomisini gündeme getirmiş ve devlette dahil olmak üzere piyasaya hiçbir müdahale öngörülmemiştir. Piyasa tamamen işverenlerin inisiyatiflerine (Yüksel, 2014:7-42) terkedilmiştir.

Sosyal politikanın ilk ortaya çıkışı, kapitalist ekonomik düzende, 19. yüzyılda, Sanayi Devrimi ile birlikte olmuştur. İnsan onuruna uymayan çalışma koşulları, kadın ve çocukların da bu çalışma koşulları içinde yer almaya zorlanması, yeni fabrika düzeninin toplumsal yüzünü oluşturmuştur. Bu yüzyılda ortaya çıkan bağımlı çalışma düzeninde, işçi- işveren arasındaki üretim ve bölüşüm ilişkilerinin sonucu işçi sınıfı büyük bir sefaletle karşı karşıya kalırken, sermaye her geçen gün güç kazanmış, emeğin sermaye tarafından sömürülmesi ise hem haklı görülmüş, hem de kolaylaşmıştır. Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan yeni ekonomik düzen sermaye sahiplerinin refahını arttırırken, toplumun bir diğer temel sınıfını oluşturan işçilerin ücretlerini giderek düşürmüştür. İşçiler uzun çalışma süreleri, kötü çalışma koşulları ve her an açlık anlamına gelen işsizlik tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. 1805-1814 yılları arasında, işçi ücretleri 23 şilinden, 6 şilin 3 peniye kadar gerilerken günlük çalışma süresi 14-15 saate kadar yükselmiştir. Düşen ücretlerle birlikte azalan aile gelirleri, ailede sadece bir kişinin çalışarak aile geçimini sağlamasına yetmediği için, kadın ve çocukların da emek piyasasına girmesi söz konusu olmuş, çocukların çalışma hayatına girmesi ile çalışma yaşı da giderek küçülmüştür (Serdar, 2014: 1-6). Bu süreç içinde işverenler; binlerce insan iş beklerken, ücretleri daha

da aŖađı dūŖurup, kazançlarını arttırmıŖ, bōylece iŖçi ve iŖveren sınıfları arasında da gelir farkı giderek açılmıŖtır.

Günümüzde meydana gelen geliŖmeler nedeniyle sosyal politika hem anlam hem de uygulamalar itibariyle köklü bir deđiŖim içine girmiŖtir. Sosyal politikanın devlet eliyle yürütüldüğü ve toplum merkezli ve topluma dönük politikalar olduğu dikkate alınırca, sürekli bir döngü içerisinde olan deđiŖen sosyolojik ve siyasal olaylar nedeniyle sosyal politikanın da bu deđiŖimlerden etkilenmemesi kaçınılmazdır. Bu deđiŖimler sosyal politika çizgisinin farklı bir boyuta çekilmesine de olanak sađlamıŖtır. Öncelikli olarak piyasanın küreselleŖmesine bağlı olarak ortaya çıkan çok boyutlu sorunlar ve bu bağlamda deđiŖen devlet anlayıŖı, son olarak da toplumun ihtiyaçlarında ve toplum yapısında meydana gelen deđiŖiklikler sosyal politika anlayıŖını sürekli kendini yenileyen ve deđiŖime ayak uydurması gereken politikalar bütünü haline getirmiŖtir (Yüksel, 2014:7-42). Yine de sosyal politikaların son dönemde nasıl bir aŖamaya geleceğini tam anlamıyla kestirmek pek de kolay (Koray, 2007) gözükmemektedir.

Sosyal politikalar sadece demokratik toplumlarda yeŖermekte ve toplum içerisindeki yerlerini sađlamlaŖtırmaktadırlar. Dolayısıyla sosyal politikalar, demokratik toplumların sosyo-ekonomik sorunların çözümünde vazgeçilmez birer araçtırlar. Sosyal politika uygulamaları kökleŖmiŖ olan devletler ayrıca geliŖmiŖ, demokratik standartları yüksek, sosyal adalet- sosyal devlet hedefine ve toplumun refah düzeyinin yükseltilmesine bir adım daha yaklaŖmıŖ devletlerdir (Özbek, 2006: 23). Hiç Ŗüphesiz Türk toplumunun demokratik geliŖimini ve gelecekteki sosyal refah düzeyini belirleyecek en önemli unsurlardan birisi, sosyal politika düzenlemeleri olacaktır. Fakat sosyal politikaların tam anlamıyla denge unsuru olabilmesi ve toplumun tüm kılcallarında kök salabilmesi için toplumu ayırıŖtırmadan bütüncül bir anlayıŖla toplumun tüm kesimleri için bu politikaların gerekmektedir (Yüksel, 2014:7-42- (Gençler, Ŗenocak, 2009) yürütülmesi.

Sosyal politikanın amaçlarıyla da uyumlu olarak insanları yoksulluktan kurtarmanın temel yolu, yalnızca insanlar arasında gelir farklılığını asgariye indirmekten değil, toplumun tümünün refahını dengeli bir Ŗekilde arttırmaktan geçmektedir (Yüksel, 2014:7-42). Bu açıdan, sosyal politika, devletin sahip olduğu tüm iktisadi kaynakları inceleyen ve iktisadi kaynaklara yön veren bir (Seymen, 2004: 1) disiplindir.

Bir bilim dalı olarak sosyal politika, İktisadî faaliyetlerin, bazı sosyal kesimlerde doğurduğu maddî olumsuzlukları ve sosyal adaletsizliği gidermeyi hedef alan bir disiplindir. Sosyal siyaset, ayrıca insan refahı için gerekli olan sosyal ilişkilere yönelik çalışmalara da odaklanmayı gerektirmektedir. Diğer taraftan, sosyal hayatın ve iktisadî düzenlemelerin yanı sıra sosyal ahlâk esaslarının şemsiyesi altında tasarlanması gerektiği varsayılan bir bilim dalıdır. İktisat ilmi, ekonomik faaliyetlerin işleyişini, gelirin nasıl dağıldığını araştırırken, sosyal siyaset, ekonomik faaliyetlerin, gelir ve servet dağılımının, ahlâkî ve âdil esaslara göre nasıl oluşması gerektiği ve bu istikamette alınması gereken politikalar (Seyyar, 2010) üzerinde durmaktadır.

1960’larda devletin toplum hayatındaki rolünün toplumdaki çıkar grupları arasında yeniden dağıtım yoluyla denge sağlama anlayışından farklı olarak bu yönelim 1980’lerde tamamen sermayeye kaymıştır. Dolayısıyla 1960’lar ile 1980’ler arasındaki sosyal politika anlayışı arasında belirgin bir farklılık vardır. Bu farklılık ayrıca 1980 ve sonrası dönemde sosyal politika harcamalarının devlet için bir yük olması gibi bir anlayışı da ön plana çıkarmıştır (Yüksel, 2014:7-42). Bu durum dönemsel olarak sosyal politika uygulamalarında yaklaşım farkını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

Her ne kadar gelişmiş ülkeler sosyal politika anlamında oldukça ileri olsalar da son dönemde başlayan mali problemler ekonomi politikalarına nazaran zaten yavaş uygulanan bu siyasi sistemi olumsuz anlamda etkilemiştir. Sosyal politika sistemleri toplumun tümünü ilgilendiren çok yönlü ve çok boyutlu sistemlerdir ve sosyal politikalar gelirin eşit dağılımı yönüyle sosyal adaletin de toplum üzerindeki en temel yansımalarıdır. Demokratik toplumların vazgeçilmezlerinden olan ve kar zarar paylaşımına dayanan sosyal adaletin temel dayanakları hak etme, eşitlik, ihtiyaç ve insan haklarıdır. Sosyal adalet, adil bölüşüm temeline dayandığından ayrıca sosyolojik düzeni sağlayan bir denge unsuru (Yüksel, 2014:7-42) niteliğindedir.

Sosyal devlet anlayışıyla uygun olarak sosyal politikanın özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak (Yüksel, 2014:7-42- Ören, 2011:21-35) mümkündür.

➤ Sosyal politika, hukuk devletinin bir ürünüdür ve toplum içerisinde sosyal, ekonomik, fiziksel vs. yönlerde güçsüz olanların hak ve hukuklarını ve özgürlüklerini savunur.

- Sosyal politika, hiçbir ayırım yapmadan toplumun tüm bireyelerine eşit fırsatlar sunmakta, fırsat eşitliği imkânı sağlamakta, toplum içerisindeki refahı, sosyal adaleti ve sosyal güvenliğini teminat altına almaktadır.
- Sosyal politika, uygulamaları genel itibarıyla devlet eliyle yürütülen politikalar; sadece piyasa rekabetine bırakılmayacak kadar önem arz etmektedir.
- Sosyal politikalar, sosyal devletlerin bir ürünüdür ve hukuk devleti anlayışı ile birbirlerini tamamlamaktadır.
- Sosyal politikalar, toplumda bakıma muhtaç kişileri korumakta, onların ezilmesini engellemekte ve yeniden sosyolojik yapıya dâhil edilmesini sağlamaktadır.
- Sosyal politikalar, ayrıca emek piyasalarında da denge unsuru olarak yer almakta, emek kesiminin insan onuruna yaraşır bir ücret almasına da olanak tanımaktadır.
- Sosyal politikalar, emek kesimi için aktif istihdam politikaları almayı hedeflerken; sosyal güvenlik yoluyla işsiz olanlar için ise işsizlik sigortası ya da işsizlik yardımı gibi destekler vermektedir.
- Sosyal politikalar, kadın çalışanlara yönelik yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktadır.
- Sosyal politika, bireysel özgürlükleri, din ve vicdan hürriyetini referans almaktadır. Bu açıdan sosyal politikalar anayasa ve yasalarla uyumlu, toplumun katalizör görevini icra eden sistemler bütünüdür.
- Birçok disiplini içine alan şemsiye bir kavram olarak da kullanılan sosyal politikaların temel hedefleri arasında eşitliği sağlayarak sosyal hayatın daha dinamik hale gelmesini sağlamak, kendine güvenen, sorumluluk sahibi, refah düzeyi yükselmiş, insan hak ve özgürlüklerinin ön planda yer aldığı toplumlar oluşturmak vardır.
- Sosyal politikalar kamu politikaları olarak sistematik bir şekilde uygulanan ve topluma yön veren politikalar.
- Dayanımcı ve katılımcı toplum anlayışının bir yansıması olan sosyal politikalar, ayrıca “ekonomik istikrarsızlıktan, eşitlik ve yoksulluk problemine varıncaya kadar değişkenlik gösteren bir dizi problem yumaklarına kurumsallaşmış cevap verme” yöntemidir. Bu anlamda “sosyal politika önlemleri bir yandan geniş toplumsal kesimlere yönelmekte, öte yandan bu kesimler içinde yer alan özel grupların sorunlarıyla ilgilenmektedir (Koray, 2000:11)”. Görüldüğü gibi sosyal politika, toplumsal değişimin yönünü belirleyen çok boyutlu ve çok yönlü bir sistemler bütünüdür.

➤ Demokratik toplumlarda toplumsal kararların, siyasi düzlemde oy kullanarak, pazar mekanizmasında ise ekonomik tercihlerle alındığı varsayıldığında politik ve ekonomik boyutu olan sosyal politikanın sosyal sorunları çözüme noktasında ne kadar etkili hale gelebileceği anlaşılabilir.

1.2.1.Dar Anlamda Sosyal Politika

Dar anlamdaki sosyal politika, Sanayi Devriminden sonra ilk merhalede uygulamaya koyulan bir politikadır. Zira ilk etapta işçi-işveren arasında meydana gelen anlaşmazlıklar ve düşük ücret mukabilinde uzun zamanlı çalıştırmalar, işçilerin hak arama sürecini başlatmış ve işçilerin bu çabaları sonucunda sosyal haklar ve sosyal güvenlik konusunda bir takım çözümler sunulmaya başlanmıştır (Ören, 2011:21-35). Bu bağlamda dar anlamdaki sosyal politikalar, işçi- işveren arasında gerçekleştirilen ve işçiye tanınan bir takım hakları ve sürtüşmeleri asgariye indirmeye çalışan bir takım güvenceleri sunan politikaları içermektedir.

Sosyal politika, dar anlamda, emek ve sermaye arasındaki çelişkilerin ve eşitsizliğin iyice su yüzüne çıktığı kapitalist toplumlara özgü bir politika olmakta ve özünde emek-sermaye çatışmasını azaltmayı amaçlayan bir uzlaşma aracı olarak (Koray, 2000: 10- Ören, 2011:21-35) düşünülmektedir.

19. yüzyıl Avrupasında Sanayi Devrimi'nin getirdiği sorunlara bir çözüm yolu bulmak, teknolojik gelişme ile toplum gelişmesini bir uyum içinde ele almak; sosyal barışı korumak, mevcut düzeni temsil eden devleti ayakta tutmak, kısacası 19. yüzyıl kapitalist Avrupasında beliren işçi sorunlarını toplum yararına çözümlenmek için devletçe alınan önlemler ve fikir dünyasından gelen öneriler dar anlamda sosyal politikayı meydana getirmişlerdir. İşçilerin ücret, iş süresi, iş sağlığı ve güvenliği, mesken sorunu, terfi, kıdem gibi sorunları bu önlem ve önerilerden sadece bir kaçıdır. Kısacası, 19. yüzyıl Avrupa'sında kapitalist anlayıştan doğan ve işçi sorunlarının çözümlenmesiyle sınırlanan sosyal politika anlayışına (Çubuk, 1986: 11-Ören, 2011:21-35) dar anlamda sosyal politika denmektedir.

Profesör Dr. G. Kessler'e göre; "Sosyal Siyaset, sosyal sınıfların hareketleri, çelişme ve çekişmeleri ve mücadeleleri karşısında devleti ve hukuk düzenini ayakta tutmaya ve

idame etmeye yönelmiş bir siyaset” olarak tarif edilmektedir. Gerçekten dar manada sosyal siyaset, doğrudan doğruya hızlı ve sanayileşmenin doğurduğu sosyal problemler karşısında meydana çıkmıştır. Şu halde dar manada sosyal siyaset, kapitalist ekonomi düzeninde iki sınıf arasındaki tezatları ve mücadeleleri hafifletmeye, mümkün olduğu takdirde bunları ortadan kaldırmaya, mevcut ve yürürlükteki düzeni devam ettirmeye ve sağlamlaştırmaya yönelmiş bir siyaset olarak (Tuna ve Yalçıntaş, 1985: 30-Ören, 2011:21-35) ortaya çıkmaktadır.

Dar anlamdaki sosyal politikanın özellikleri yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde aşağıdaki (Tuna ve Yalçıntaş, 1985: 30 -Ören, 2011:21-35) beş maddede toplanabilir:

- Sosyal politika, kapitalist bir düzenden kaynağını almaktadır.
- Bu düzen içinde mevcut birçok sosyal sınıf arasında sadece işçi ve işveren arasındaki ilişkiler ve bu iki sınıf arasındaki sorunlar bahis konusu olmaktadır.
- Bu iki sınıf arasındaki tezat ve mücadeleler, Marksist doktrinden tamamıyla ayrı ve farklı olarak, sırf istihdam şartlarından doğan bir menfaat ve çelişki mücadelesi şeklinde düşünülmektedir.
- Sosyal huzursuzluklara karşı toplumun bünyesini korumak ve yürürlükte bulunan düzeni korumak için toplum, egoist bir organizma olarak ve nefsin korunması içgüdüleri ve zihniyeti ile hareket etmektedir.
- Nihayet adil bir gelir dağılımını sağlayacak tedbirler bahis konusu (Ören, 2011:21-35) edilmektedir.

Dar anlamdaki sosyal politika, sanayi devriminden sonra ortaya çıkan işçi-işveren ilişkilerindeki farklılaşmalar ve çatışmaların beraberinde getirdiği ekonomik ve sosyal sorunların giderilmesi için geliştirilmiş bir disiplindir. Bu bağlamdaki sosyal politikanın amacı ise, işçi- işveren arasındaki uyuşmazlıkları ve mücadeleleri azaltmak, mümkün oldukça bunları ortadan kaldırmak, yürürlükteki kapitalist ekonomi düzenini devam ettirmek ve sağlamlaştırmak, böylece toplumda sosyal barışı sağlamak olmuştur. Ayrıca, üretimi meydana getiren üretim faktörleri arasında adil bir gelir dağılımını koruyacak önlemleri alarak toplumda “sosyal adaleti” sağlamak ve artan üretimden o ülkede yaşayan, çalışan veya çalıştığı işyerinde iş kazası ya da meslek hastalığına yakalanan işgücüne pasif istihdam tedbirlerini sunmak da sosyal politikanın amaçlarındandır (Ören,

2011:21-35). Sosyal politikanın bu amaçlarını gerçekleştirmeyi hedefleyen devlete ise “Sosyal Hukuk Devleti” denir.

Dar anlamda sosyal politika sisteminin tarihsel gelişimi incelendiğinde Sanayi Devrimi'nin bu süreçte bir yol ayrımı oluşturduğunu ve modern manada sosyal güvenlik sistemlerinin kitleleri etkileyen bu olaydan sonra ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu durumun en önemli neden sanayileşme anlayışının meydana getirdiği analık ve meslek hastalıkları gibi sosyal risk unsurlarıdır. Zira Sanayi devrimiyle birlikte radikal değişimlere uğrayan toplumsal yapı, sanayileşme öncesi doğallık arz eden sosyal politikanın sanayileşmeden sonra profesyonelliğe büründüğüne (Güvercin, 2009) tanık olmuştur.

Dar anlamda sosyal politika, iki şekilde açıklanabilir. Bunlardan ilki: “ekonomik bakımdan bağımlı ve güçsüz insanları sermayeye karşı korumak, sömürmelerini önlemek için devletin müdahalesi ile sınıflar arasında uyum ve denge sağlayıcı önlemler alınması”, diğeri ise “sömürünün, doğrudan devlet müdahalesi ile önlenmesi ve toplumdaki sınıflar arasında dengenin bozulmaması için, verilen hak ve özgürlüklerin devlet tarafından ihlal edilmemesi ve başkalarına karşı korunmasıdır” (Talas, 1997: 53-54). Bu kapsamda (Serdar, 2014: 1-6), “sosyal politika kapitalist üretim sistemini benimsemiş toplumlarda üretim ve sonuçlarının adaletli bir şekilde dağılımını sağlayacak politikaları içermektedir”.

1.2.2.Geniş Anlamda Sosyal Politika

Sosyal politika, işçi ve işveren sınıfları arasındaki sorunları çözmek amacıyla ortaya çıkmış ancak zaman içinde toplumun farklı kesimlerine ve çeşitli sosyal sorunlara yönelmiş, sosyal düzeni ve bütünlüğü ilgilendiren daha geniş kapsama (Serdar, 2014: 1-6) ulaşmıştır.

Geniş anlamda sosyal politika, toplumda çıkarları çatışan işçi ve işverenleri uzlaştırmaya çalışmaktan öte, toplumsal düzende rahatsızlık yaratmaya yönelik tüm çatışmalarla ilgilenmektedir. Sosyal politika; toplumun refahı ve sosyal barışın sağlanması için, ekonomik oluşumların sınıflar arasında yaratması mümkün dengesizlik ve adaletsizliklerini gidermeye yönelik önlemleri içermektedir (Talas, 1997: 5). Sosyal

politika geniş anlamı ile ele alındığında; sosyal sınıfların toplumsal yapı içinde, uyumlu bir şekilde yer almasını amaçlamaktadır. Sosyal bütünlüğü parçalama eğilimi gösteren zıtlıkların, gerginliklerin ve çatışmaların barışçı ve toplumdaki farklı tarafların ortaklaşa kabul edeceği yollarla çözümlenmesine yönelik politikalar (Serdar, 2014: 1-6) üretmektedir.

Sosyal politika; 19. yüzyılda emek piyasasında taraflar arasındaki sorunların giderilmesine yönelik önlemler olarak başlamışsa da bugün gelinen noktada toplumun çeşitli kesimlerine ve sosyal sorunlara yönelmiş, tüm bireylerin sosyal gelişmesini sağlamaya ve hayat koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan bir vatandaşlık hakkına dönüşmüştür (Serdar, 2014: 1-6). Sosyal politikanın, sosyal eşitlik ve sosyal adalet sağlayıcı bir işlev ve nitelik kazanması; bu politikaların sosyo-ekonomik haklar gibi hukuki bir temele oturması ve vatandaşlık anlayışına sosyal bir boyut eklenmesi ile ilgili (Koray, 2005: 28) olmuştur.

Sosyal Politika kavramı, geniş anlamda da bir gelişme süreci geçirmiştir. İlk zamanlar geniş anlamda sosyal güvenlik (bilhassa nispeten fakir kesimin sağlık, emeklilik vs. sosyal güvenlik) faaliyetleri, eğitim, aileye yönelik politikalar, konut, işsizlik, istihdam gibi alanları kapsıyordu, ancak zamanla, yoksulluk, gelir dağılımı gibi geçim konusundaki konuları da (Ören, 2011:21-35) içine almıştır.

Sosyal politika, geniş anlamda, bir yandan geniş toplumsal kesimlere yönelmekte, öte yandan bu kesimler içinde yer alan özel grupların sorunlarıyla ilgilenmektedir. Kadın politikaları, özürlülere yönelik politikalar artık sosyal politikanın ana konuları içinde (Koray, 2000: 11-Ören, 2011:21-35) yer almaktadır.

Karşılaştırmalı olarak hem dar anlamdaki hem de geniş anlamdaki sosyal politika kavramlarını ele alırsak, aşağıdaki faktörler ortaya (Tuna ve Yalçıntaş, 1985: 30-Ören, 2011:21-35) çıkacaktır:

- Dar anlamdakinin aksine geniş anlamda sosyal politika, iki sınıf sınırının dışına taşmakta ve diğer bütün sosyal sınıf ve grupların problemleriyle uğraşmaktadır.
- Zaman ve tarif bakımından da sınır aşmakta, dar anlamda sosyal politika sanayi devriminin başladığı 19. yüzyılın son çeyreği ile 19. yüzyıldan bu yana olan ve endüstri

devrimine bağılı bulunan problemlerle uğraştığı ve sanayi ihtilalinin bir ürünü olduğu halde, geniş anlamdaki sosyal politika tarifinin içine iki bin yıl öncesinden, Roma ve Bizans İmparatorluklarından bu yana ortaçağların feodal rejimindeki problemlerle günümüzün işçi-işveren ilişkileri dışında kalan meseleleri girmektedir.

Sosyal içerme ve katılım anlayışını da içine alan sosyal politika, geniş anlamıyla ele alındığında sadece emek kesiminin problemleriyle ilgilenmekle kalmamakta; ayrıca toplumsal yapıdaki tüm bireyleri tam anlamıyla kucaklayan eğitimden sağlığa, sosyal güvenlikle sosyal yardım hizmetlerine, konut probleminden yoksulluğa, gelir dağılımından işsizlik ve istihdama, kadın ve çocuk istismarından cinsiyet ayrımcılığına varıncaya kadar birçok sorunla ilgilenmektedir. Dolayısıyla sosyal politika geniş anlamıyla yelpazesi daha geniş bir kavramdır. Bu açıdan sosyal politikalar sundukları sosyal içerme uygulamaları ile toplum içerisinde dışlanma riski taşıyan unsurlara da insan onuruna yakışır refah bağımlılığı temelinde yüksek derecede refah ve fırsat eşitliği sağladıkları çok açıktır (Sapancalı, 2007). Geniş anlamda sosyal politika anlayışının bir uygulama alanı olarak yorumlanabilecek sosyal içerme politikaları (Yüksel, 2014:7-42-Buğra, 2014b:9), “hem gelir düzeyleri toplum ortalamasının çok altında olduğu için, hem de etnik veya dini kökenleri, toplumsal cinsiyetleri, eğitim durumları, fiziksel veya zihinsel engelleri dolayısıyla topluma eşit yurttaşlar olarak katılmakta zorluk çeken insanların durumunu kurumsal düzenlemeler yoluyla çözmeye yönelik bir amaç taşımaktadır”.

Sosyal politika, sosyal sorumluluk ve toplumsal fayda anlayışının bir ürünüdür. Sosyal politikalar toplumda sosyal faydası yüksek olan stratejiler üzerine odaklanmakta ve sorunların çözümüne yönelik alternatif çözüm önerileri sunmaktadır (Top ve Öner, 2008). Sosyal politikanın değişen ve gelişen paradigmalarına paralel şekilde uygulanan yeni politika perspektifleri, refah devletini bütçe açığı ve hükümet müdahalelerini içeren endüstri sonrası dönem uygulamalarından farklı kılmıştır. Sosyal politikanın gelişen ve değişen bu paradigmaları ayrıca refah devleti anlayışında da değişikliklere neden olmuş toplumsal sorumluluğun sadece devlete ait olmadığını bunun yanında başta sivil toplum uygulamaları olmak üzere toplumun tüm bireylerinin yükümlülüğü olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla hem sosyal politikanın kapsamında, uygulamaları ve uygulayıcılarında hem de anlamında köklü bir değişiklik meydana gelmiştir. Dar anlamda

sosyal politika uygulamalarından farklı olarak geniş anlamda sosyal politika anlayışında bu uygulamaların merkezinde sadece işçi sınıfı değil; toplumun tüm kesimleri yer almaktadır. Yani sosyal politika anlayışı tüm problem alanlarına eşit bir şekilde yaklaşmaya başlamış, ortaya çıkış amacına uygun olarak sosyal yapıdan, hiçbir imtiyaz gözetmeden toplumun kendisinden (Yüksel, 2014:7-42) ilham almıştır.

1.2.3. Üçüncü Kuşak Sosyal Politikalar

Değişen ihtiyaçlara bağlı olarak günümüzde sosyal politikanın kapsamı ve boyutları giderek farklılık göstermiş, sosyal politika toplumsal hayatı olumsuz etkileyen ve toplumsal bütünlüğü tehdit eden her türlü sorunla mücadeleye yönelmiş bir politika kimliğine bürünmüştür. Özellikle gelişmiş batı toplumlarında, bireylerin ve grupların sorunlarının ve ihtiyaçlarının giderek farklılaşması, sosyal politika alan ve kapsamının genişlemesine, uygulamaların çeşitlenmesine neden olmuştur. Sosyal dışlanma, ayrımcılık, çevre, tüketici hakları, dezavantajlı gruplar olarak nitelendirilen kadınlar, gençler, çocuklar, yaşlılar, eski hükümlüler, göçmenler, özürlüler ve diğer gruplara yönelik 3. kuşak olarak adlandırılan sosyal politikalar giderek (Serdar, 2014: 1-6) önem kazanmıştır.

Böylece Sanayi Devrimi ile birlikte emek ve sermaye sahipleri arasındaki sorunları çözmeye yönelik olarak ortaya çıkan sosyal politika, zaman içinde toplumsal hayatı olumsuz etkileyen ve toplumsal bütünlüğü tehdit eden her türlü sorunla mücadeleye yönelmiş, evrensel bir sosyal koruma ve eşitliği sağlamayı amaç (Serdar, 2014: 1-6) edinmiştir.

1.3. Sosyal Politika Ve Devlet

Devletin ekonomik açıdan güçsüz olanları koruyup toplumun topyekûn refahına dönük politikalar olarak tanımlanan sosyal politika kavramı, ilk olarak 19. yy'ın ikinci yarısında Almanya'da Prof. Wilhelm Heinrich tarafından hazırlanan bir çalışma da kullanılmıştır. Kavramın daha geniş bir çapta kullanılması ve bilimsel bir niteliğe bürünmesi ise 1873 yılında yine Almanya'da Sosyal Siyaset Derneği'nin kurulması ile mümkün hale gelmiştir (Yüksel, 2014:7-42). Dolayısıyla sosyal politikanın temellerinin Almanya'da atıldığı söylenilebilir.

Sosyal politika, devletin ideolojisine, toplumların gelişmişlik düzeylerine göre kapsam ve içerik değişiklikleri göstermektedir. Sosyal politikanın gelişimi insan hakları ve demokrasi ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle sosyal politika kavramını, her dönemi ve bütün yönlerini kapsayacak şekilde tanımlamak oldukça güçtür (Serdar, 2014: 1-6). Ancak tarihsel süreçte geçirdiği değişimi izleyerek anlamak ve açıklamak mümkündür.

Sosyal Politikanın bir devlette işleyebilmesi için öncelikle devletin rejim biçiminin sosyal devlet içeriğiyle örtüşmesi gerekir. Bu bağlamda, hakiki anlamda demokrat olmayan bir devlette sosyal politikanın optimal bir şekilde ve sosyal adalet ilkeleriyle bağdaşır bir biçimde işlerlik kazanması mümkün değildir. Örneğin, komünizm ile yönetilen bir devlette sosyal politika istenilen bir şekilde işlemez. Zira komünizmde merkezi planlama ve merkezi idare söz konusudur ki, tüm faaliyetler tekelden yürütülür. Bu açıdan baktığımızda sosyal politika üreten akademisyen, siyaset adamları, bürokratlar vb. çevreler bu rejimlerde kendi başlarına politika üretemezler. Üretmeler de merkezi planlama tarafından uygulanmayabilir (Ören, 2011:21-35). Bu açıdan devletin rejim şekli demokrasi olmalıdır ki, sosyal politika üretilebilsin.

Devlet ilk olarak çıkardığı bireysel iş yasaları ile çalışma yaşamının asgari koşullarını belirlemeye çalışmıştır. Bu amaca yönelik ilk yasalar İngiltere’de çıkarılmış, bu ülkeyi zaman içinde diğer Avrupa ülkeleri izlemiştir. Sosyal politikanın doğuş yıllarında devletin karışımı özellikle çocuklar ve kadınlar açısından daha yoğun olmuş, bu yoğunluk ülkelerin siyasi yapılarına göre farklılık (Tokol, 2000:2-22) göstermiştir.

Sosyal Politika, bir disiplin olarak diğer sosyal bilimlerden önemli bir ayrıcalığa sahiptir. O da, Sosyal Politikanın devlet merkezli oluşu ve serbest piyasa şartlarına bırakılmaması prensibidir. Zira Sosyal Politika, sosyal nitelikli kamusal politikalar üretmeye yönelik konularla doğrudan bağlantılıdır ki, bu da devlet kontrolünde yürütülmesi gereken bir bilimsel ayrıcalığı beraberinde getirir. Bunun en önemli sebebi ise, Sosyal Politikanın kamu yararına ve kâr amacı gütmeyen politikaları üretmeyi hedeflemesidir. Bu bağlamda, devlet Sosyal Politika tedbirlerini hukuk ve kanun çerçevesinde koruma altına alır. Yani, bu disiplinin ayrıcalığı, devletin çıkardığı kanunlar, planlar ve hukukî düzenlemelere bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Yoksa serbest piyasa şartlarına bırakılırsa, çoğu kesim, toplumdaki aksaklıkları ön plana alacak şekilde politikalar üretmez. Bu yüzden,

devletin Sosyal Politika tedbirlerini güvence altına alacak düzenlemeleri yürütmesi (Ören, 2011:21-35) gerekmektedir.

Bir devletin sosyal devlet olma niteliğine ulaşması için, toplumsal problemleri, ağır ve aksak işleyen sosyal sistemleri, korunması gereken marjinal kesimlerin sıkıntılarını iyi bir şekilde etüt etmesi ve onlara optimal çözüm yollarını üretecek sosyal politikalar üretmesi gerekir. Ancak bu şekilde toplumsal uzlaşmanın sağlanması ve sosyal refahın elde edilmesi mümkün hale gelebilecektir. Zira toplumsal uzlaşmanın olması için, toplumda yaşayan vatandaşların sorunlarının makul düzeylerde tutulması gerekmektedir. Sorunların makul düzeylerde olması ise, marjinal kesimlerin asgari düzeylerdeki vatandaşlık hakları, sosyal haklar ve sosyal güvence imkanlarından yararlanmasına (Ören, 2011:21-35) bağlıdır.

1.4. Sosyal Politikanın Hedefleri

Sosyal politikanın ana hedefi toplumsal uzlaşmayı sağlamaktır. Yani toplumun içindeki zengin ile fakir arasındaki uçurumları azaltmak, işçi ile işveren arasındaki anlaşmazlıkları asgariye indirmek, sağlam ile engelli arasındaki dengesizlikleri gidermek bağlamında toplumsal uzlaşmayı (Ören, 2011:21-35) sağlamaktır.

Ancak daha geniş çerçevede ele alındığında aşağıdaki faktörler, sosyal politikanın ana hedefleri arasında (Ören, 2011:21-35) yer almaktadır:

- Fiziksel ve zihinsel özürülülerin ihtiyaçlarını karşılamak,
- Emekli, hasta, dul, yetim, çocuk, işsizler gibi ekonomik ve sosyal risk altındaki grupların ihtiyaçlarını karşılamak, bunun için sigorta vb. kurumlar geliştirmek,
- Genel olarak fertler arası, fertlerle kurumlar arası anlaşmazlıkları ve gerginlikleri yumuşatmak veya ortadan kaldırmak,
- Sosyal sınıflar arasındaki gerginlikleri yok etmek, bunun için işçi- işveren ilişkilerini düzenlemek,
- Gelir-servet dağılımını adilce düzenlemek, bunun için asgari ücretin belirlenmesi gibi önlemler almak,
- Toplumun refah seviyesini yükselterek bunu adilce dağıtmak,
- Toplumun temel taşı olan aileyi koruyucu ve güçlendirici tedbirler geliştirmek.

1.5. Sosyal Politikann Tarihsel Gelişimi

Siyasi süreçlerden soyutlanamayan sosyal politika uygulamaları siyasetin çıktıları olarak ele alınmalıdır. Diğer taraftan siyasi uygulamalar sadece sosyal politikanın etkileyicisi olarak değil aynı zamanda başka toplumsal uygulamaların da arka planını oluşturan birer itici güç durumundadırlar. Bu yönüyle değerlendirildiğinde sosyal politikanın öncelikli hedefi toplum içerisinde var olan sorunları tespit etmek, ikinci olarak birinci aşamada belirlenen sorunların çözümüne yönelik planlamalar yapmak, üçüncü aşamada ise bu planları uygulamaya koymak, dördüncü aşamada planların gerçekleşme durumlarını denetlemek ve sonuncu aşamada da uygulanan planlar ışığında eksikliklerin tespit edilmesi açısından gerekli düzenleme ve düzeltmeleri (Yüksel, 2014:7-42-Ören, 2011:21-35) yapmaktır.

Sosyal politikanın tarihsel gelişim sürecinin farklı kaynaklarda değişik sınıflandırmalara tabii tutulduğu görülmektedir. Bu sınıflandırmaları etkileyen gelişmeler arasında sosyal politikanın ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda dünyada değişen dinamizmi, Sanayi Devrimi gibi sosyolojik kırılma noktaları ve teknolojik gelişmeler sayılabilir (Yüksel, 2014:7-42-Ören, 2011:21-35). Ancak her şeyden önemlisi sosyal politikanın disiplinler arası bir çalışma olarak ortaya çıkmasının en temel nedeni Sanayi devrimidir ve sosyal politika açısından bir milattır.

Sosyal politikanın ortaya çıkışı Sanayi Devrimi ile yakından ilgilidir. “Sanayi Devrimi, kısaca zanaat ve basit aletlerle donatılmış tezgah ve atölye üretiminin yerine, yeni buluşların oluşturduğu teknik ve makinelerle donatılmış fabrika üretiminin geçmesidir”. İlk defa İngiltere’de başlayan daha sonra Batı Avrupa ülkelerine ve Kuzey Amerika’ya yayılan makineye dayalı kitle üretim 1789 Fransız Devrimi ile birlikte ekonomik, sosyal, siyasal alanda köklü değişimlere yol (Tokol, 2000:2-22) açmıştır.

Sanayi devrimi, sosyal politika için bir milat olmuştur. Ancak buna paralel olarak otokrat ve klasik yönetim sistemlerinden demokrat ve modern yönetim sistemlerine geçiş süreci de sosyal politikanın gelişim sürecini (Ören, 2011:21-35) belirlemiştir.

Sanayi Devrimi yüzyıllardır süren zanaat yaşamını ve aynı zanaatı ve ticareti yapanların kendi çıkarlarını korumak için kurdukları lonca düzenini temelden sarsmıştır. Zanaat

yaşamı ile birlikte üretim ve çalışma ilişkilerini düzenleyen usta, kalfa ve çırakların bir arada bulunduğu, çıkar farklılığı yerine çıkar birliğine dayalı bir yapıya sahip olan, çalışanların üretimin her aşamasında yer aldığı lonca sistemi yaşama şansını kaybetmiştir. Kitle üretimin başlaması ile iktisadi olanaklarını kaybeden küçük sanat yaşamının usta ve kalfaları yeni ortaya çıkan fabrika sanayiinin vasıflı ve yarı vasıflı işgücünü (Tokol, 2000:2-22) oluşturmuşlardır.

1700'lü yıllarda ilk defa İngiltere'de ortaya çıkan, el tezgâhlarından seri üretime geçilmesiyle İngiliz ekonomisinde çığır açan Sanayi devrimi, öncelikle bir işçi sınıfı ve ücret anlayışını ortaya çıkarmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte Avrupa'da meydana gelen teknolojik gelişmeler, Batılı ülkelerin ekonomi başta olmak üzere her yönden büyük üstünlük kazanmalarına ve bu gelişmelere ayak uyduramayan ülkelerin diğerlerini kontrol altında tutma girişimlerine dahi neden olmuştur. James Watt'ın 1768 yılında buhar makinesini icat etmesiyle sembol hale gelen sanayileşme süreci, toplumsal, siyasi ve ekonomik gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. El emeğinin makineleşmesi ya da "üretimde insanın makineyle, el tezgahlarının üretim ve sanayiyle, hayvan gücünün mekanik enerjiyle ikame edilmesi" olarak da tanımlanabilecek sanayileşmenin, toplumsal hayata kattığı en önemli değer teknoloji ve teknolojik yenilik (Yüksel, 2014:7-42) anlayışıdır.

İşçilerden gelen tepkilere, doktriner kaynaklardan gelen direnmelere, dini ve insancıl direnmeler de eklenmiştir. Ayrıca büyük sefalet nedeni ile ortaya çıkan salgın hastalıklar, sanayi kesimindeki işçilerin ülkenin askeri gücünü etkileyecek kadar güçsüz oluşu, Robert Owen gibi çalıştırdığı işçilere iyi çalışma koşulları sağlayan işverenlerin çalışma koşullarının düzeltilmesi için yaptığı talepler devletin sosyal sorunlara daha fazla uzak kalmasını engellemiştir. Öte yandan kapitalist sistemin en büyük zaafını oluşturan, belirli aralıklarla gündeme gelen 1929'da büyük boyuta ulaşan ekonomik krizler, siyasi alanda sağlanan gelişmeler, siyasi haklardan yararlanma olanağının genişletilmesi sonucu işçilerin siyasi alanda ağırlıklarını koymaya başlamaları devleti ekonomik ve sosyal alanda müdahaleye (Tokol, 2000:2-22) zorlamıştır.

Devlet klasik fonksiyonları dışında yeni görev ve sorumluluklar almış, insanların insan onuruna yaraşır biçimde yaşayabilmelerini sağlayabilmek için sağlık, eğitim, konut,

sosyal güvenlik, sosyal yardım alanında çok sayıda hizmet üstlenmiştir. Bu hizmetlerin yanında devlet işveren konumu kazanmış, toplumda refahın artırılması, sosyal hedeflere ulaşılması için ekonomik gelişmenin sağlanması devletin görevleri arasında yer almıştır. Devletin yüklendiği ağır sosyal ve ekonomik fonksiyonlar anayasa veya yasalarda da yer almış, sosyal refah devleti anlayışı tüm anayasalara damgasını vurmuştur. Ayrıca uluslararası sözleşmeler de devletlerin yeni sorumluluklar yüklenmesini teşvik etmiştir (Tokol, 2000:2-22). Tüm bu gelişmeler sosyal politikanın gelişmesine olanak sağlamıştır.

Tablo 2: Genel Hatlarıyla Sanayi Devriminin Sonuçları (Yüksel, 2014:7-42)

SANAYİ DEVİRİMİNİN SONUÇLARI	Sanayi Devrimi sonrası köylerden kentlere yoğun göçler yaşanmıştır. Bu göçler kentleşme ve konut problemini de beraberinde getirmiştir.
	İşgören sınıfına atfen ‘emek’, işveren sınıfına atfen ise ‘sermaye’ kavramları ön plana çıkmıştır.
	Ekonomik ilişkiler ağı yoğunlaşmıştır.
	Üretimin artmasıyla uzun dönemli “sürdürülebilir gelişme ve kalkınma” kavramları ön plana çıkmıştır.
	Sürecin başlarında her ne kadar çalışma şartları kötü olsa da sanayi devrimiyle birlikte Batı dünyasının zenginliği büyük ölçüde artmıştır.
	Ticaretin uluslararası düzeyde gelişmesi küreselleşme kavramını ön plana çıkarmıştır. Bu durum zengin ve fakir arasındaki uçurumu arttırmış ve toplumsal bütünleşme yok olma eğilimine girmiştir.
	Sanayi Devrimi’nin en temel özelliği artan makineleşme ve teknolojiye paralel olarak ortaya çıkan proleter yani işçi sınıfıdır.
	Nüfusta ciddi artışlar meydana gelmiştir.
	Çalışma kavramının tanımında değişiklikler meydana gelmiş, insanlık fabrika, ücret, sosyal politika, sosyal güvenlik, işçi sendikaları sendika gibi sosyal politika unsurlarını tanımaya başlamıştır.
	Bu değişime, pazar ekonomisine, teknolojiye ayak uyduramayan birçok devlet mali anlamda çöküntüye uğramış ve bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.
	Özellikle Sanayi devrimiyle birlikte seri üretime geçilmesine paralel olarak yeni pazarlar arama ve üretilen malların pazarlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durum üretilen malların pazarlanması için demiryolu gibi ulaşım ağlarının gelişmesine imkân sağlamıştır.

	Toplumların ekonomik, sosyal, siyasal ve hatta kültürel dokularında köklü değişimlere neden olan Sanayi Devrimi, ekonomik serbestleşme düzenini beraberinde getirmiş, dünya ticaretinin serbestleşmesine paralel olarak, üretim ya da tüketimin ön planda olduğu kapitalist anlayış, çok uluslu şirketler ortaya çıkmıştır.
	Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler (Laissez Faire, Laissez Passer) şeklinde ifade edilen liberalizmin düşünsel ve yapısal temelleri atılmış, sermaye birikimi ve serbest piyasa ekonomisi ivme kazanmıştır.

18. yüzyılda sermayenin yapısal hale gelmemiş ihtiyaçlarını destekleyen sanayi devriminin teknolojik gelişmelere ek olarak, 1870-1914 yılları arasında dünya mal ve finans piyasalarında oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bahsedilen yıllarda çığır açan gelişmelere neden olan bu ilk küreselleşme vakasının en temel özelliği, para piyasalarında ve ticari hayatta altın standardının bir kabul aracı ya da norm olarak kabul edilmiş olmasıdır (Yeldan, 2014). Siyasi, ekonomik ve sosyal süreçlerin yönlendirdiği sanayi devriminin ortaya çıkışında yerel ve ulusal dinamikler de etkili olmuş, küreselleşmeye de zemin hazırlayan bu süreçlerin tümü bir diğer aşamada Silikon Vadisi gibi teknoloji bölgelerine evrilecek olan sanayi bölgelerinin kurulmasına (Yüksel, 2014:7-42) olanak sağlamıştır.

İşletmecilik anlayışı açısından ele alındığında sanayi devrimi yine sanayi devrimi öncesi (ortaçağ) ve sanayi devrimi sonrası şeklinde ikiye ayrılabilir. Sanayi devrimi öncesi dönemde işletmecilik faaliyetlerinin bilimsel zeminden uzak, işletmelerin ise küçük ölçekli, tamamen sipariş üzerine üretim yapan dükkân ve ticarethanelerden meydana geldiği söylenilebilir. Ortaçağ döneminde ise tüm ticari faaliyetler din perspektifiyle değerlendirilmiş, sosyal sorumluluk anlayışı dini inançların etkisiyle şekillenmiştir. Din, sanayi devrimi öncesi sadece ticari hayatta değil; ayrıca sosyal politika anlayışı üzerinde de oldukça önemli etkilere sahip olmuştur (Aktan ve Börü, 2014). Dolayısıyla sanayi devrimi öncesinde küresel ölçekte tam anlamıyla kurumsallaşmış bir sosyal politika algısından bahsetmek mümkün değildir. Sanayi devriminden sonraki süreçte ise işçi

sınıfının ortaya çıkmasına paralel olarak işçi sınıfının sorunlarıyla ilgilenen toplumsal bir yapının eksikliği hissedilmiş ve sosyal politika toplumsal bir unsur olarak varlık göstermeye başlamıştır. Zira sosyal politikanın dar anlamı sadece işçi sınıfının kitlesel ve bireysel problemlerini kapsamakta iken geniş anlamı ise tüm toplumsal unsurların sorunlarını (Yüksel, 2014:7-42) ilgilendirmektedir.

Sosyal politikanın gelişimi sosyal devlet anlayışının kabulü, siyasal haklardaki gelişme kadar istikrarlı ve öngörülebilir bir ekonomik gelişmeye de dayalı olduğundan 1970'lerden sonra ekonomik büyümenin yavaşlaması ile birlikte gelişmiş ülkelerde sosyal politika önlemlerinin kısıtlanması yolunda bir gelişme ortaya çıkmıştır (Tokol, 2000:2-22). Devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolünü azaltmayı amaçlayan neo liberal politikalar halen sosyal politika önlemleri açısından çeşitli olumsuzluklara neden olmaktadır.

1.5.1.Dünyada Yaşanan Gelişmeler

Sosyal politikanın dünyadaki gelişim süreci sosyal, ekonomik ve siyasi alanlardaki değişim gösteren süreçlerle paralel bir gelişim süreci göstermiştir (Ören, 2011:21-35). Bu açıdan, sosyal politikanın gelişim sürecini bu alanlar bağlamında ele almak gerekmektedir.

1.5.1.1.Sosyal Gelişmeler

Sanayi Devrimi öncesi Batıda ideal anlamda bir şehir hayatı olmadığından, sosyalleşme de optimal bir seyir izlememekteydi. Halk genelde asiller (burjuva sınıfı) ve köleler veya serfler şeklinde ikiye ayrılmıştı (Ören, 2011:21-35). Asiller veya Feodal beyler, siyasî iktidara kiliseyle birlikte sahip olduklarından, Sosyal Politikanın hedef kitlesi olan toplumun zayıf kesimlerine (işçiler, engelliler, çocuklar vb.) yönelik düzenleyici politikalar da üretilemiyordu.

Hayatlarını sürdürebilmek için bir senyörün, yani feodal (derebeylik) düzende toprak sahibi olan soylu kişinin himayesine giren serfler, senyörler için çalışıyorlardı. Kendilerine sadece fizyolojik ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayabilecek düzeyde geçimlik bir yaşam tarzı kalıyordu. Serf, ancak kendi sınıfından biriyle evlenebilirdi. Yer

ve meslek değiştirme hakkına sahip değillerdi (Ören, 2011:21-35). Taşınabilir malları dahi hukuken kendilerine ait değil, senyörlere aitti.

Ürünlerin yapımı ve satımını etkileyen, niteliksiz işçi ihtiyacını doğuran insan hayatında ciddi değişimlere sebep olan Sanayi devrimi, Avrupa'da burjuva sınıfının yapı değiştirmesine ve yeni bir işçi sınıfının doğmasına yol açtı. Eski burjuva sınıfına bir de fabrika sahipleri de katılmıştı. Burjuva sınıfı artık her ülkede en zengin sınıfı oluşturuyordu. Ancak ülkelerin çoğunda orta sınıf pek çok siyasal ve sosyal haklardan mahrumdular (Ören, 2011:21-35). Bu haklarını elde etmek için 19. yüzyılın bitişini beklemek gerekecekti.

Avrupa'da sanayi devrimi öncesinde de bir işçi sınıfı vardı. Bu sınıf her zaman çoğunlukta ancak bilinçsiz durumda idi. Sanayi devrimi sonucunda işçi sınıfı bilinçlenmeye başladı. Toplumların hemen hepsinde en kalabalık sınıfını oluşturdu. İşçi sınıfı, yoğunluğuna karşın ekonomik ve siyasal haklardan mahrumdu. Ücretleri düşük, yaşama ve çalışına koşulları çok kötüydü. Çalışma saatleri uzun, fabrikalar havasız ve her türlü sağlık şartlarından uzaktı (Ören, 2011:21-35). Bu da işçi sınıfının giderek bir çare aramasına ve zayıf olan pamuk ipliklerinin halat şeklinde birleşmesi gibi işçi birlikleri oluşturmalarına zemin hazırlayıcı önemli sebeplerdi.

İşçilerin fabrikalarda toplanması ve fabrikaların da kentsel alanlara yığılmasıyla giderek kentler kırsal alanları yutmaya başladı. Bu gelişme tıp bilimindeki yeniliklerle ortaya çıkan nüfus artışı ve bu nüfusu doyurmak için gıda maddesi bulma çabalarıyla birleştiğinde 20. yüzyılın değişmez özelliği olan kitle toplumu tarihteki yerini almaya başladı. Bütün bu gelişmeler şehir hayatını şekillendirici etki yaparak, toplumun her kesimine hizmet ulaştırabilecek tedbirler de araştırılmaya ve yavaş yavaş Sosyal Politikanın temellerini teşkil edecek çareler aranmaya başlandı. Ayrıca şehirleşme hayatı, ticareti ve paranın el değiştirmesini de beraberinde getirdi (Ören, 2011:21-35). Öyle ki ticaret yoluyla paranın ve gücün el değiştirmesinin bir sonucu olarak eski feodal yapı çatırdadı, soylular güçsüzleşti ve hatta krallar bile tahta çıkmak veya savaş açmak için yeni oluşan tüccarın finansmanına ihtiyaç duyar hale geldi.

Bütün bu sosyal gelişmeler sonucunda toplumlar kabuk değiştirmeye başladı. Gelir dağılımını eski düzene nazaran nispeten daha adil bir şekilde işlemeye başladı. Bu ise

beraberinde toplumun güçsüz kesiminin sorunlarına çözüm yolları araştırmalarını getirdi (Ören, 2011:21-35). Böylece Sosyal Politikanın temelleri atılmaya başlandı.

1.5.1.2.Teknolojik Gelişmeler

Teknolojik gelişmeler sosyal politikanın gelişim sürecini oldukça yakından etkilemiştir. Önceleri beden gücü ile üretim yapılırken iş kazaları fizyolojik olarak vuku bulmaktaydı ve bu vakalar için sosyal politikanın bir alt dalı olan sosyal güvenlik tedbirleri sadece fizyo-terapi noktasında işlevini yürütmekteydi. Ancak teknolojinin getirdiği yenilikler, yeni hastalıkları da beraberinde getirmeye başlamıştır. Örneğin, asbest, quartz, radyasyon gibi faktörler teknolojinin getirdiği yan etkilerdir ve bu faktörler insanlarda ölüme götürebilen meslek hastalıklarını beraberinde getirmişlerdir (Ören, 2011:21-35). Bu gibi hastalıklar, sosyal güvenlik kurumuna hem yüksek maliyetli harcamaları yüklemiş hem de kanser vakalarını artırmıştır.

1.5.1.3.Teknolojinin Gelişim Süreci

Batıda teknolojinin miladı Sanayi İnkılâbıdır. Sanayi İnkılâbı ile teknolojik yeniliklerin önlenemez bir gelişme süreci başlamakla birlikte, bununla paralel olarak da sosyal politika uygulamaları da ister istemez bir gelişme sürecine girmiştir. İlk sosyal politika uygulamaları dar anlamda, yani işçilerin haklarıyla ilgili olmuş ve sendikal faaliyetler, önceleri illegal olarak, bilahare meşru zeminde bir gelişme (Ören, 2011:21-35) sürecine girmiştir.

Sanayi İnkılâbı iki aşamalı olarak meydana gelmiştir. Birincisi 1870 yılına kadar olan makine devrimi, İkincisi ise bu tarihten itibaren başlayan teknolojik (Ören, 2011:21-35) devrimdir.

Sanayi devriminde üretim araçlarında nitelik ve nicelik olarak meydana gelen gelişmeler ve değişmeler; yani emek yoğun üretim sistemlerinden, sermaye veya teknoloji yoğun üretim sistemlerine geçişler, beraberinde imalathanelerden devasa fabrikalara geçişleri başlattı Böylece sanayileşmede bir dönüm noktası başladı. Artık nüfusun üretim ayağını oluşturan işçi sınıfı şekil değiştirmek durumunda kaldı (Ören, 2011:21-35). Yani üretim emek yoğunundan, sermaye veya teknoloji yoğununa yönelmeye başladı.

1784 yılında James Watt, bir fabrikada bütün tezgâhların bağladığı buharlı bir makineyi yapmayı başardı. 1807 yılında ilk defa buharlı gemi icat edildi. 1814'te de ilk buharlı lokomotif yapıldı. Böylece XVIII. yüzyılda başlayan ve XIX. yüzyılda hızlanan sanayi devrimi, bilimle tekniği birleştirdi (Ören, 2011:21-35). Yeni sosyal ve ekonomik gelişmeleri beraberinde getirdi. İngiltere'de ilk demir yolu 1825 yılında Manchester ile Liverpool şehirleri arasında açıldı.

1.5.2 Sanayi Devrimi Ve Sosyal Politikanın Oluşumuna Etkileri

Sanayi Devrimi, tarım toplumlarında köklü dönüşümler yaratarak, yeni bir toplumsal yapının şekillenmesinde temel rol oynamıştır (Zencirkıran, 2013: 7-23). Sanayileşme sürecinin özellikle ilk dönemlerinde geçmişe ait yapılar ortadan kalkarken, toplumsal kaos, anarşi, istikrarsızlık yükselmiştir.

Sosyal politikanın çıkış noktasını sanayileşme sürecinde gerek toplumsal hayat gerekse çalışma hayatında ortaya çıkan ve giderek artan eşitsizlikleri, düzensizlikleri ve çatışmaları bir dengeye getirme ve bu süreçte güçsüzleşen kesimleri koruma çabası oluşturmaktadır. Sosyal politika, sanayileşme sürecinde zayıflayan, güçsüzleşen kesimlere sistematik ve kurumsal olarak destek verme çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Sanayi toplumundan önce sosyal politika uygulaması olarak adlandırılacak örneklere rastlanılsa da, kurumsallaşmış ve kanunlarla desteklenmiş çabalar sanayileşme sürecinde yaşanan gelişmelerle birlikte gündeme (Zencirkıran, 2013: 7-23) gelmiştir.

Sanayi toplumları, “bütün bir toplumsal hayatın, sanayileşme ve fabrika etrafında yeniden şekillenmesini” ifade etmektedir. Sanayileşme ile birlikte tarım toplumlarında aile, eğitim, siyaset, çalışma gibi birçok alanda önemli değişimler (Zencirkıran, 2013: 7-23) yaşanmıştır.

1800-1900 yılları arasında meydana gelen büyük teknik değişimlere tarihin hiçbir döneminde rastlamak mümkün değildir. Bu süreçte teknolojiye meydana gelen değişimler 4000-5000 yıldan beri insanlık tarihinde tanık olunmayan sistem ve yapı farklılaşmasını ortaya koymaktadır. Bu durum “canlı”nın yerine “makine”nin geçmesi ile mümkün olmuştur.

Düşünsel temelleri, aydınlanma ve reformasyon dönemleri ile 1500 ve 1600'lü yıllarda atılan sanayileşme sürecinin, bilim ve teknolojik gelişmelerle desteklenerek 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren üretim yapısını değiştirmesi ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta köklü dönüşümler ortaya çıkarmıştır (Zencirkıran, 2013: 7-23). Sanayileşmenin özellikle birkaç alanda yarattığı değişimler sosyal politikanın oluşumunu doğrudan etkilemiştir.

Sanayi toplumu üretimin dev fabrikalarda gerçekleştiği toplumlardır. Sanayileşmeden önce çalışmanın büyük bir bölümü evde yapılmış, ev halkının bütün üyeleri birlikte çalışarak çalışmayı tamamlamışlardır (Zencirkıran, 2013: 7-23). Sanayi teknolojisindeki ilerlemeler sonrasında iş ile ev birbirinden ayrılmış, fabrikalar, sanayinin gelişiminin odak noktası haline gelmişlerdir.

Sanayileşme sürecinin ilk dönemlerinde bir taraftan eski toplumsal yapılar çözülürken, diğer taraftan da yeni bir düzenin oluşmaması nedeniyle toplumsal alanda büyük kaoslar yaşanmıştır. Siyasal rejimler değişmiş, güç odakları dönüşüme uğramış, çalışma hayatı alt üst olmuş, tarımsal üretim yetersiz kalmış, geniş aile yapısı dağılmıştır. Toplumsal eşitsizlik, açlık, yoksulluk, fakirlik, işsizlik sömürü ve suç sanayileşen Avrupa ülkelerinde giderek artmıştır. Avrupa bir taraftan sanayi çağını yaşarken, bir taraftan da imparatorlukların çöküşüne ve siyasal kavga, çatışma, gerilimlere sahne olmuştur (Zencirkıran, 2013: 7-23). Sanayileşmenin ilk adımlarının başladığı 1770'li yıllardan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan süreç; Avrupa'daki geniş halk kesimleri açısından kelimenin tam anlamıyla "Cehennem in yeryüzüne inmiş hali"nin yaşandığı bir süreci açlık, yoksulluk, sefalet ve kesif bir çaresizliği ifade etmektedir".

XIX. yüzyıla kadar nüfusun ve işgücünün önemli bir bölümünü oluşturan köylüler koşulların değişmesi ile birlikte topraktan koparak fabrikaların bulunduğu bölgelere göç etmişlerdir. Böylece endüstri bölgelerinde kentleşme ile kendini ortaya koyan büyük nüfus birikimleri ortaya çıkmıştır. Fabrikalar ihtiyaç duydukları vasıfsız işgücünü kırdan göç yolu ile sanayi bölgelerine gelen köylülerden karşılamışlardır. Kentleşme hareketi sanayileşmeye hız kazandırmıştır (Tokol, 2000:2-22). Sanayi öncesi toplumlarda da ticari ve dini merkezler olarak çok sayıda kentin ortaya çıktığı görülse de kent hayatının

toplumun bütününe nüfuz etmesi sadece sanayi toplumlarında (Zencirkıran, 2013: 7-23) görülmektedir.

Sanayileşmenin hayatın bütün alanlarında etkilerini genişlettiği yüzyılın ilk yarısında hızlı kentleşmeyle birlikte ücretlerde büyük düşüşlerin yaşandığı görülmektedir. Kentlere göç eden ve köyle bağlantıları kalmamış geniş nüfus kesimleri açısından hayatta kalmanın yolu bir fabrika veya işte çalışmaktan geçmektedir, işverenler, sanayileşmenin ilk dönemlerinde açlık sınırında olan, çok ucuz bir ücretle çalışmaya hazır ve örgütlenmemiş çok geniş bir kitle ile karşı karşıya bulunmaktadır. Buna rağmen ücretleri en düşük seviyeye çekmek isteyen işverenler, bunu gerçekleştirmek için reklam ve kitle iletişiminin imkanlarından da geniş ölçüde faydalanmışlardır. İşverenlerin; sanayileşmenin gelişim sürecinde, işsizlik ve yoksulluğun yoğun olduğu fabrikasına yakın bölgelere, fabrikasında dolgun ücretler verildiği ve çok sayıda işçi ihtiyacı olduğunu belirten ilanlar dağıttırarak, açlık sınırında olan binlerce insanı fabrikasının bulunduğu yere çektiği çok sayıda örneğe rastlanmaktadır. Açlık sınırında olan ve ihtiyaç duyulan işgücünden çok daha fazla insanın bulunduğu yerde ise ücretler çok ağır çalışma koşulları ile birlikte sadece karınları doyurabilecek asgari seviyeye indirilmiştir (Zencirkıran, 2013: 7-23). Sanayileşme sürecinin ilk dönemlerinde çocuk, kadın, yaşlı ayırımı yapılmaksızın insanların çok ağır çalışma koşullarında ve çok düşük ücretlerle çalıştırıldıkları görülmektedir.

Sanayileşmenin ilk dönemlerinde, kentlerde yoğun bir işsizlik bulunduğu ve karın tokluğuna çalışacak çok sayıda insan olduğu için işverenlerin çalışanlara daha fazla ücret ödememek için polis, mafya ve siyasetçilerle işbirliği yaparak sendikaları/ortak eylemleri önlemeye yönelik değişik politikalar izlediği de çok sık görülmektedir. Sendikalaşmanın ilk döneminde polis formel (çoğu zaman informel), mafya sert yöntemler kullanarak sendikalaşma hareketinin öncülerini ve sendika üyelerini sindirmeye yönelik eylemlere girişmişlerdir (Zencirkıran, 2013: 7-23). Bu dönemde açlık sınırında bulunan onbinlerce insanın karın tokluğuna çalışmaya hazır olması, sendikaların işverene karşı eylemlerini zayıflatan bir unsur olmuştur.

İşverenler işi yavaşlatan veya aksatanların yerini anında yeni işçilerle doldurabilmişlerdir. Bu durum işverene karşı hak arama çabasındaki işçilerle, yeni çalışmaya başlayan işçiler

arasında çatışma ve kavgaların yaşanmasına neden olmuştur. Sanayileşmenin ilk dönemlerinde mafya ve sendika grupları arasında yaşanan kavga ve çatışmalar dönemin öne çıkan özelliklerindedir. Bu çatışma ve kavgalar fabrikalarda işin yürütmesine de büyük darbe vurmaktadır. 1800’lü yılların başlarında İngiltere ve Fransa’da “Luddite (makine kırma eylemi) eylemleri” işçiler arasında işverene karşı hak arama çabasında ortak bir tavır olarak öne çıkmıştır (Zencirkıran, 2013: 7-23). Sanayileşmenin ilk döneminin en göze çarpan noktalarından birini işçi ve işveren arasındaki gerilimin, çatışmanın, kavganın yükselmesi oluşturmaktadır.

Sanayileşmenin yaşandığı ülkelerde nüfus hızla kentlere göç ederken kentlerde suç, kaos, düzensizlik giderek artmaktadır (Zencirkıran, 2013: 7-23). Sanayileşmenin başladığı İngiltere’de bazı kentlerdeki kentleşme oranlarını vermek, toplumsal yapının ne kadar hızlı değiştiğinin anlaşılması açısından önemlidir.

Tablo 3: İngiltere’de Bazı Kentlerde 1801’ü Yılların İlk Yarısında Yaşanan Nüfus Artışı

Kent	1801 Yılı	1841 Yılı
Manchester	35.000	353.000
Leeds	53.000	152.000
Birmingham	23.000	181.000
Sheffield	46.000	111.000

Kaynak: Zencirkıran, 2013: 7-23

Tablo’da görüldüğü gibi nüfus yoğunluğu sanayileşme ile birlikte kısa sürede fabrikaların bulunduğu kentlere yönelmiştir. Bu durumun sosyolojik açıdan birçok etkileri olmuştur. Tarım toplumlarındaki aile yapısı çözülmüş, geniş ailenin yerini çekirdek aile almıştır. Geniş ailenin dış tehditlere karşı güvenlik sağlama ve toprağı işlemedeki işgücü sağlama fonksiyonu ortadan kalkmıştır (Zencirkıran, 2013: 7-23). Bunun yanında özellikle sanayileşmenin ilk döneminde geçici süreli çalışma koşullarında tüm ailenin bir arada bulunması mobilitayı de engelleyen bir özelliğe sahiptir.

1.6. Türk Sosyal Politikasının Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de sosyal politikanın tarihsel gelişimine bakıldığında Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür. Cumhuriyet öncesi dönem Osmanlı Devletiyle özdeşleştirilebilirken Cumhuriyet sonrası dönemde ise Türkiye

Cumhuriyeti açısından değerlendirilmelidir (Yüksel, 2014:7-42). Her iki dönemde de ekonomik, sosyal, siyasi koşullar sosyal politikanın yeterli biçimde gelişmesini engellemiştir. Ücretlilere yönelik uygulamalar kadar toplumun tümüne yönelik uygulamalarda henüz yeterli düzeye ulaşamamıştır.

1.6.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Cumhuriyet öncesi dönem, ekonomik, sosyal, siyasi koşullar bakımından sosyal politikanın oluşup gelişmesine uygun bir ortam oluşturamamıştır. 13. yüzyılda kurulan imparatorluk yıkılışına kadar tarım toplumu özelliği taşımıştır. İmparatorluğun geniş yayılma alanında farklı nitelikler göstermekle birlikte tarım için kullanılan toprağın mülkiyeti devlete ait olmuştur (Tokol, 2000:2-22). Yüzyıllarca devam eden tımar sistemi toprak mülkiyetine sahip bir sınıfın doğmasını ve gelişmesini geciktirmiştir.

İmparatorlukta sanayi 18. yüzyıla kadar diğer ülkelerde olduğu gibi küçük ölçekli üretim birimlerinden oluşmuştur. Sanayi üretimi nitelik, nicelik yönünden denetimi ve çalışma ilişkileri 13. yüzyıldan 1727 yılına kadar aynı meslek veya ticareti yapanların oluşturduğu Ahi adı verilen örgütler tarafından düzenlenmiştir. 1727 yılına kadar varlığını sürdüren Ahi örgütleri bu tarihten sonra yerlerini Osmanlı imparatorluğu'nun gayri müslümler üzerinde egemenlik alanının büyümesi, sanat ve sanatkârların çoğalması üzerine din ayırımı gözetmeyen, eski yapısından büyük farklılık göstermeyen loncalara (Tokol, 2000:2-22) bırakmışlardır.

Ahilikle tarihi bağları bulunan loncalarda bugünkü anlamda işçi işveren ilişkileri söz konusu olmamış, çırak, kalfa ve ustalar aynı örgüt çatısı altında yer almışlardır, işçi denilebilecek çırak üretim sürecinin her aşamasına katılmış, beceri ve ustalık kazanan çırağın önce kalfa sonra usta olabilmesine ve işletme açabilmesine olanak tanınmıştır. Çırağın belirli kuralların yerine getirilmesi sonucunda yükselebilmek olanağına sahip olması örgüt içinde grup ve çıkar farkı yerine aynı meslekten olmaktan gelen dayanışma duygusu yaratmıştır. İşbölümünün olmadığı sistemde Orta Sandığı veya Teavün Sandığı adı verilen yardımlaşma sandıkları çeşitli nedenle çalışmayan üyelerine yardım sağlamış, loncalar sosyal güvenlik örgütü (Tokol, 2000:2-22) işlevi görmüşlerdir.

Sanayileşmenin yetersiz olmasına bağlı olarak imparatorlukta işçi sayısı sınırlı kalmış, işçiler İstanbul, Selanik, İzmit, İzmir gibi az sayıda şehirde toplanmışlardır. İmparatorluğun çok sayıda farklı ulusu bünyesinde barındırması nedeni ile işçilerin farklı etnik ve dini gruptan gelmesi sınıf dayanışmasını engellemiş, İşçiler arasında etnik ayrımlar ön plana çıkmış, devlet üzerinde işçilerin baskı (Tokol, 2000:2-22) yapmasını engellemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'na kuruluşundan itibaren teokratik ve monarşik bir devlet anlayışı hâkim olmuştur. 1876 yılında kabul edilen çok kısa bir süre yürürlükte kalan Kanun-u Esasiye ise gerçek meşruti ve parlamenter sistem getirmemiş, devletin monarşik ve teokratik yapısını değiştirmemiştir. II. Meşrutiyet siyasi bakımdan yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, II. Meşrutiyet'in ardından yapılan seçimlerde Heyet-i Mebusan'ın kurulması ile parlamenter sisteme geçilmiş ise de gerçek anlamda demokratik bir yapı (Tokol, 2000:2-22) oluşturulamamıştır.

1908'den önce ülkede bireysel iş ilişkileri ile doğrudan ilgili yasal düzenlemeler yapılmamış, madenlerle ilgili olarak çıkarılan nizamnamelerde (tüzük) ve Mecelle'de bireysel iş ilişkileri ile ilgili sınırlı sayıda düzenlemeye yer verilmiştir. Nizamnamelerden ilki olan 1863 tarihli Mevadd-ı Madeniyeye Dair Nizamname çalışma hürriyetini tescil etmiş, madenlerin işletilmesinde çalışmak isteyenlerin adil ücret karşılığında kendi istekleri ile istihdam edilmelerini öngörmüş, zorla çalışmayı (Tokol, 2000:2-22) yasaklamıştır.

100 maddeden oluşan Ereğli Maadin-i Hümayun Teamülnamesi adını taşıyan temelde maden üretim ve işletilmesi ile ilgili kuralları içeren 1867 tarihli nizamname ise çalışma koşulları ile ilgili kurallara dağınık şekilde yer vermiştir. Nizamname ücretler, çalışma süresi gibi konuları düzenlemiştir. İşçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili düzenlemelerin yer almadığı nizamname padişah tarafından onaylanmamasına karşılık Ereğli Kömür Havzası'nda uygulanmıştır. 1869 tarihli Maadin Nizamnamesi ise iş güvenliği ile ilgili koruyucu kurallara yer vermiş, Dilaverpaşa Nizamname'sinin eksikliğini tamamlamıştır. Ayrıca nizamname 1863 tarihli nizamnameye göre zorunlu çalışmayı daha kesin şekilde yasaklamıştır (Tokol, 2000:2-22). İşçilerin kendi istekleri ile yeterli ücretle çalıştırılmaları 1887 ve 1906 yıllarında çıkarılan nizamnamelerde de tekrarlanmıştır.

İlk Türk medeni yasası olan toplam 1851 maddenin yer aldığı 16 kitaptan oluşan Mecelle’de işçi işveren ilişkileri ile ilgili düzenlemeler yer almıştır. Ancak 1869 yılında çalışmaya başlayan bir komisyonun 1876 yılında tamamladığı Mecelle iş ilişkilerini dönemin anlayışına uygun olarak “insan kirası” şeklinde ele almış ve 562-581. maddelerde düzenlemiştir. Bu maddeler dışında kalan bazı maddelerde de işçi ile ilgili hükümlere yer vermiştir, işçi işveren ilişkilerine liberal ve bireyci görüşle yaklaşan, işçi ve işverenin tam bir özgürlük içinde iş ilişkilerini düzenlemelerini kabul eden Mecelle “iş ilişkileri içinde bir sosyal mesele bulunduğunu sezememiş”, işçiyi “nefsini kiraya veren kişi”, konusu iş olan kira sözleşmesinde kiraya verilen şeye işçi denildiğini belirterek insanı mal gibi kiralanması mümkün bir nesne olarak ele almıştır (Tokol, 2000:2-22). Mecelle’de yer alan bu düzenlemeler çalışma ilişkilerinin düzenlemesine ilkel ve bireyci görüş getirmiştir.

Osmanlı imparatorluğu’nda toplu iş ilişkileri ile ilgili ilk yasal düzenleme Meşrutiyet sonrası artan grevler sonucunda ortaya çıkmış, İttihat ve Terakki Hükümeti yabancı sermayenin de baskısı ile Kanun-u Esasi’nin tanıdığı yetkilere dayanarak 8 Ekim 1908 tarihinde Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-u Muvakkati yürürlüğe koymuştur. Kanun-u Muvakkat bazı değişikliklerle 9 Ağustos 1909 tarihinde Tatil-i Eşgal Yasası olarak kesinleşmiştir. Ancak 1909 yılında çıkarılan Tatil-i Eşgal Yasası hükümetten ruhsat ve imtiyaz alarak kurulan ve kamuya yönelik hizmetler veren kurumlarda sendika kurulmasını yasaklamıştır. Sendika kuran çalışanlar için hapis ve para cezası öngörülmüştür (Tokol, 2000:2-22). Sendika kurma yasağına işveren de dahil edilmiş ancak aralarında sendika kuran kamu kuruluşları için sadece para cezası getirilmiştir.

Yasa işçi ve işverenler arasındaki çalışma yaşamı ile ilgili uyuşmazlıkların uzlaştırma yolu ile çözümlenmesini ilke olarak benimsemiştir. Tatil-i Eşgal Yasası’ndan birkaç gün sonra çıkarılan 16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Yasası ise kamuya yönelik hizmetleri yerine getiren kurumlar dışında çalışan işçilerin örgütlenme hakkının yasal çerçevesinin belirlenmesi yönünden önem taşımış, örgütlenme hakkı konusunda dönemin siyasi koşullarının etkisi ile sınırlı bir liberalizm benimsemiştir (Tokol, 2000:2-22). Yasa genelde yasaklayıcı değil düzenleyici bir nitelik taşımıştır.

Sosyal politika, Sanayi devrimiyle birlikte Osmanlı sınırları dışında, Batıda ortaya çıkan bir gelişmedir. Buradan hareketle Osmanlı Devleti'nin sosyal politikanın ortaya çıkışında ciddi anlamda bir rol oynadığından ve bu sürece aktif olarak katıldığından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü Osmanlı döneminde hem endüstrileşme hem de demokratik adımların atılmasıyla ilgili olarak sınırlı sayıda gelişmeler meydana gelmiş ve sosyal politikanın gelişimi noktasında ciddi bir atılım yapılamamıştır (Yüksel, 2014:7-42-Ören, 2011:21-35). Bu dönemde demokratikleşme süreci açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek eğitim ve sağlık konularında bazı kazanımlar elde edilmiştir.

Yine bu dönemde Osmanlı siyasal yapısı içerisinde sanayileşmenin geç başlamasına karşılık bir işçi sınıfı ve işçi hareketi oluşmamıştır. Bu dönemde devlet sermayesi ile kurulan işletmeler yanında yabancı girişimcilerin sağladıkları kaynaklarla kurulan işletmeler daha da ağırlık kazanmıştır. Bu tür işletmeler daha çok iktisadi devlet kuruluşu niteliğinde olup, maden üretimi, gemi inşa ve onarım sektörü ve dokuma endüstrisi şeklindedir. Keza, Osmanlı İmparatorluğu'nun ticari hayatında uzun süre etkili olan loncalar, Batı'da ortaya çıkan endüstrileşme akımıyla rekabet edememiş; birçok zanaat mensubu işsiz kalmıştır (Yüksel, 2014:7-42). Tüm bu olumsuz koşullar Osmanlı Devleti'nde sanayileşmeyi geciktirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde dar anlamda sosyal politika örneklerini öncelikle “şer’i kanunları Osmanlı gelenekleriyle yorumlayan bir nevi içtihat niteliği taşıyan ve 1860 tarihinde kabul edilen” Mecelle’de görmek mümkündür. Özellikle Mecelle’de yer alan işçilerin gün doğumundan gün batımına kadar çalışabileceği ve bu zaman aralığının dışında yani geceleri karanlık bastıktan sonra çalışamayacağı konusu özellikle Osmanlı’da dar anlamda sosyal politika anlayışı ile ilgili olarak çıkarılmış bir (Yüksel, 2014:7-42-Koray, 2000:98-99-Ören, 2011:21-35) kanun niteliği taşımaktadır.

Her ne kadar endüstrileşme süreçlerini tamamlamış toplumlar gibi kitlesel işçi hareketleri görülme de Osmanlı devleti içerisinde sınırlı sayıda işçi hareketlerinin varlığından bahsetmek mümkündür. Bu açıdan bazı yazarlar Osmanlı devletinde işçi sınıfının oldukça önemli ve kitlesel hareket olarak değerlendirmişlerdir. Üstün ve Yazıcı, Osmanlı devletinde var olan işçi ve işçi hareketlerini (Yüksel, 2014:7-42-Yazıcı, 1996: 93-96-Üstün, 2002:228) şöyle değerlendirmiştir:

“Osmanlı işçi hareketi doğal olarak ekonomik ve sosyal içeriği daha ağırlıklı olan bir talepler zemini üzerinden gelişti. Bununla birlikte en erken dönemlerinde bile, Osmanlı işçi hareketinde politik niteliğe sahip taleplerin de ileri sürülebildiği görülmektedir. Gerek örgütlenme ve grev hakkının elde edilmesi için verilen mücadele, gerek Abdülhamid yönetimine karşı alınan açık tutum, gerekse Kurtuluş Savaşı öncesi ve sırasında esen antiemperyalist rüzgârın işçi sınıfı içinde de karşılığını bulması, bu dönem işçi hareketinin politik bir niteliğe sahip olmasını belirleyen önemli faktörlerdir. Ayrıca bu alanda yapılan pek çok araştırmada bize aktarılan ortak bilgiler, sosyalist parti ve çevrelerin, bu dönem işçi hareketi üzerinde başlangıçtan itibaren belirleyici bir ağırlığa sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Nitekim bu süreçte kurulmuş bulunan bir dizi işçi örgütünün isminde “sosyalist”, “enternasyonalist” vb. sıfatların bulunması da bu etkinin önemli bir kanıtı sayılabilir. Bu örgütlerin, yasaklar nedeniyle 1908’e kadar büyük çoğunlukla gizli olarak kurulduğu ve yasadışı bir çerçevede faaliyet yürüttüğü de düşünülecek olursa, 1908 öncesi işçi hareketinin siyasi iktidardan bağımsızlık derecesinin ve politik niteliğinin gelişkinliği konusunda bir yargıda (Yüksel, 2014:7-42) bulunmak kolaylaşacaktır.”

Osmanlı Devleti döneminde genel olarak sınırlı da olsa sosyal politika uygulamalarının ilk örneklerini lonca teşkilatı, orta sandığı, Ameleperver cemiyeti ve Dilaver Paşa Nizamnamesinde görmek (Yüksel, 2014:7-42) mümkündür.

Osmanlı devleti içerisinde sosyal politika unsuru olarak ele alınabilecek ve kendi problemlerine çözüm üretmek amacı başta olmak üzere esnafların bir araya gelmesiyle oluşturulan loncalar, eski ahilik teşkilatına ek olarak birçok değişik özelliklere de sahipti. Loncalar, sıkı bir disiplin anlayışı ile yönetiliyor ve bu anlayış daha düzenli ve daha verimli üretim yapılmasına fırsat oluşturuyordu. Bir diğer ifadeyle loncalar, sosyal yapı içerisinde hem üreten hem de tüketen kesimi kapsıyor ve sosyal bir düzen kurucu şeklinde faaliyet gösteriyordu (Yüksel, 2014:7-42-Karayılmazlar vd., 2007: 153). Diğer taraftan devlet, loncalar aracılığı ile kalite kontrolü yapmakta ve fiyatları denetime tabi tutmaktaydı.

Ayrıca Osmanlı Devleti bünyesi içerisinde maden ocaklarındaki çalışma ilişkilerini düzenleyen 1863 tarihli “Maadin Nizamnamesi”, 1865 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesi

ve yine 1869 tarihli “Maadin Nizamnamesi” isimli tüzükler de mevcuttur. Dönemiyle kıyaslandığında bunlar içerisinde en ileri normlar getirmiş olan Maadin Nizamnamesidir. Bu nizamnamede zorunlu çalışma yasaklanmakta, işçi sağlığının korunması, iş güvenliğinin sağlanmasıyla, işçiye işverenlerce iş kazaları durumunda tazminat ödenmesine ilişkin çeşitli hükümler bulunmaktadır. Diğer taraftan Dilaver Paşa Nizamnamesi, işçiyi korumaktan ziyade madenlerdeki üretimi artırma amacına yöneliktir ve zorunlu çalışma esasını benimsemiştir (Dilik, 2014:93). Dilaver Paşa Nizamnamesi ayrıca cumhuriyet öncesi modern anlamda sosyal güvenlik uygulamalarının da başlangıcı (Yüksel, 2014:7-42-Akkurt, 2014:84-Yıldırım ve Öğreten, 2009) olarak kabul edilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde fütüvvet, ahilik sistemi, aile içi yardımlaşma, loncalar, fitre ve zekât başta olmak üzere dini temellere dayalı sosyal koruma tedbirleri de alınmıştır. Özellikle bu dönemde Ereğli Kömür Havzasında çalışan işçilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve meslek hastalıklarına karşı gerekli tedbirlerin alınmasını amaçlayan 1865 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesine ek olarak iş kazalarını önlenmesi amacıyla ihtiyaç duyulan tedbirlerin alınması, ilaç ve doktor bulundurma zorunluluğu, iş kazasına maruz kalanların kendileri ve hak sahiplerine tazminat talep etme hakkını tanıyan 1869 tarihli Maadin Nizamnamesi sosyal politikanın en önemli (Yüksel, 2014:7-42-Sallan Gül, 2000: 54) uygulanma biçimlerindedir.

Sosyal politikaların başta aile olmak üzere, dini ve yerel kurumların yardımıyla gönüllülük temelinde yürütüldüğü geleneksel yardım biçimi, uluslararası ölçekte “Birey kendi kendine yeterli olmalıdır.”, “Aile ve yerel topluluklar arası dayanışmaya önem verilmelidir.”, “Yardımlarda gönüllülük esas olmalıdır.”, “Serbest piyasa sisteminde ‘Bırakınız yapsınlar’ anlayışı egemen kılınmalıdır.”, “Kendi kusuru olmaksızın yoksulluğa düşenler yerel yönetimler, yerel topluluklar, dinsel ve geleneksel kurumlar ya da zenginlerle yardımsever kişiler yardım etmelidirler.” ilkeleri çerçevesinde 17. yüzyıla kadar sürerken Osmanlı’da ise bu süreç daha fazla zaman almıştır. Çünkü Osmanlı Devleti’nde Batılı ülkelerden farklı olarak tam anlamıyla sistematik bir sanayileşme süreci gerçekleştirilememiştir ve buna bağlı olarak da kurumsal sosyal politika tedbirleri (Yüksel, 2014:7-42- Sallan Gül, 2000: 54) uygulamaya konulamamıştır.

Osmanlı devleti içerisinde hiçbir şekilde sosyal politika uygulamaları yoktur demek de o kadar yanlıştır. Bilakis Osmanlı geleneğinde var olan yardımseverlik, dayanışma, misafirperverlik gibi duygular günümüzde olduğu gibi geçmişte de hep var olmuştur. Aslında geniş anlamda sosyal politika uygulamalarının birçoğu Türk milletinin geleneksel yapısında ve genetik kodlarında var olan uygulamalardır (Ören, 2011:21-35). Örneğin, devlet içerisinde Anadolu'nun birçok yerinde kurularak faaliyet gösteren Ahi Birlikleri ve onların bünyesinde kurulan orta sandıkları, diğer bir ifadeyle esnaf ya da teavün sandıkları vasıtasıyla teşkilat, üyelerine karşılaşılabilecekleri muhtemel sosyal risklere karşı korumak için sosyal güvenlik ve kredi imkânları sağlamış, ayrıca hammadde bulma, yeni iş kurma konusunda da (Yüksel, 2014:7-42) yardımcı olmuştur.

Osmanlı Devleti içerisinde sınırlı sayıda olsa da gerçekleştirilen bir diğer sosyal politika uygulama aracı ise kömür havzalarında çalışan işçilerin ağır çalışma koşulları, yetersiz emniyet tedbirleri, düşük ücret gibi nedenlerle 1871 yılında kurdukları Ameleperver Cemiyetidir. Ağır koşullarda çalışan işçilerin ücretlerinin ödenmemesi ya da eksik ödenmesi, işçi sağlığı ve güvenliği tedbirinin alınmaması onları iş bırakma ve eylem yapmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla ülke ekonomisi açısından oldukça önem arz eden bir hammadde kaynağı olan kömür üretiminin azalmaması için bir dizi tedbirin alınmış ancak bunlar uygulamada yetersiz kalmıştır (Yüce, 1994). İşverenler ve dönemin hükümetleri tarafından bir ırgat gibi çalıştırılan maden işçileri, o dönemki ifadesiyle amelesi, çalışma koşullarını değiştirmek için arayış içerisine girmiştir. 1867 tarihinde Dilaverpaşa Nizamnamesi ile kısmen de olsa çalışma koşullarında olumlu değişiklikler sağlanan maden işçileri için 10 Eylül 1921 tarihinde dönemin milli hükümeti tarafından çıkarılan 151 numaralı yasa ile işçi ve işveren ilişkilerini düzenlemek amacıyla “Amele Birliği İhtiyat ve Teavün Sandığı” vasıtası ile Amele Birliğini kurulmuştur (Karakök, 2014: 353). Ameleperver Cemiyeti, her ne kadar sadece işçiler arasındaki dayanışmayı ve yardımlaşmayı arttırıcı bir kurum olsa da o dönem şartları dikkate alındığında kayda değer bir sendikal hareket (Yüksel, 2014:7-42) olarak da ele alınabilir.

1.6.2. Cumhuriyet Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti açısından sosyal politikaya bakan yönüyle 1923- 1929 yılları önemli yıllar olarak değerlendirilebilir. Özellikle bu dönemde gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'yle yeni Türkiye'nin ekonomik problemleri masaya yatırılmış ve ileriye dönük

bir yol haritası belirlenmiştir. Lozan'da dayatılan başta kapitülasyonlar olmak üzere diğer imtiyazların kabul edilemeyeceği vurgulanmış ve ekonomik bağımsızlık adına kayda değer bir gelişme yaşanmıştır. İzmir İktisat Kongresi Türkiye'nin liberal ekonomiye geçişinin ilk adımı olmuş ve yeni devletin kalkınma modeli arayışlarına da bir açıklık (Yüksel, 2014:7-42-Ören, 2011:21-35) getirmiştir.

Görüldüğü gibi Cumhuriyet sonrası dönemde sosyal politika uygulamaları olarak en göze çarpan gerekli görülen durumlarda devletin ekonomiye müdahalesini de içeren İzmir İktisat Kongresi kararlarıdır. Bundan sonraki süreçte kalkınma planlarının uygulamaya konulması, 1934 yılında Etibank ve Sümerbank gibi KİT'lerin kurulması (Ören, 2011:21-35), 1946 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu ve Çalışma Bakanlığı'nın kurulması, 1961 anayasasıyla toplu sözleşme, sendika, grev hakkının güvence altına alınması, 1963 yılında 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasasının çıkarılması, SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığının hizmete girmesi Cumhuriyet döneminde sosyal politika uygulaması olarak değerlendirilebilecek (Yüksel, 2014:7-42-Tokol, 2000:2-22) diğer uygulamalardandır.

Cumhuriyet Döneminin sosyal politikası 1920 yılında Birinci Büyük Millet Meclisi ile başlamış, zaman içinde her dönemin kendine özgü sosyal politikaları olmuş ancak bu politikalar (Tokol, 2000:2-22) yetersiz kalmıştır.

1.6.2.1. 1920-1945 Dönemi

1920-1945 döneminde Türkiye sosyal politika bakımından sınırlı bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde demokrasi tam olarak yerleşmemiş, çoğulcu demokrasinin benimsenmesine karşılık tek parti sistemi geçerli olmuştur. Ekonominin tarımsal niteliği devam etmiş, sanayileşme yönünde büyük bir gelişme sağlanamamıştır. 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde benimsenen görüş doğrultusunda 1932 yılına kadar sanayileşmede liberal politika izlenmiş, 1932 sonrası ise devletçi politikalar (Tokol, 2000:2-22) uygulanmıştır.

Liberal politikaların uygulandığı dönem boyunca özel sektör eli ile sanayileşmeyi teşvik amacı ile devlet tarafından kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. Sağlanan teşvik önlemlerine rağmen yeterli sermaye ve müteşebbis yokluğu, 1929 yılına kadar devam

eden eski gümrük rejimi, dış borçlar, 1929 Ekonomik Bunalımı zel sektöre dayalı sanayileşmenin yetersiz kalmasına yol açmıştır. 1932 sonrası uygulanan devletçi sanayileşme politikası sanayileşmenin finansmanının kamu kaynaklarından sağlanmasını bunun yanında özel sektörün (Tokol, 2000:2-22) desteklenmesini ngrmştir.

Devlet sanayi sektöründe gelişme sağlamak için gerçekleştirmeyi öngördüğü yatırımların bir bölümünü plana bağlamış, 1934-1938 yılları arasında 1. Beş Yıllık Sanayi Planı'nı uygulamaya koymuştur. Bu plan uyarınca çok sayıda KİT kurulmuştur. 1. planın başarılı olması üzerine 1939-1943 yılları arasında uygulanmak üzere 2. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış, II. Dünya Savaşı nedeniyle plan uygulamaya konulamamıştır. Dönem sonunda devlet yaptığı yatırımlar ve kamulaştırmalarla birlikte yasa koyucu devlet konumu yanında işveren devlet konumu da kazanmıştır. Sanayiinin gelişmemesi sanayi işçisi sayısının oldukça düşük düzeyde kalmasına yol açmıştır (Tokol, 2000:2-22). Ayrıca işçilerin sanayi işçisi niteliği kazanamaması işçiliğin geçici bir süreç olarak değerlendirilmesi, düşünce alanındaki durgunluk sosyal politika yönünden olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Kurtuluş Savaşı yılları cumhuriyet dönemi ile bütünleştirildiğinde bu koşullar altında devlet müdahalesi bireysel iş ilişkilerini düzenlemeye yönelik olmuş, toplu iş ilişkileri sürekli baskı altında (Tokol, 2000:2-22) tutulmuştur.

Kurtuluş Savaşı sürerken Büyük Millet Meclisi'nin Zonguldak ve Ereğli bölgesindeki madenlerde çalışan işçilere yönelik olarak çıkardığı iki yasa sosyal politika tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu yasalardan 1921 yılında çıkarılan, dört maddeden oluşan kısaca Kömür Tozları Yasası olarak bilinen yasa Zonguldak ve Ereğli Kömür Havzası'nda kömür üretiminden sağlanan tozların satılarak maden işçileri için kullanılmasını ngrmştir. Aynı yıl ıkarılan Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Yasa bireysel iş ilişkileri alanında koruyucu kurallarla sosyal sigortalarla ilgili bazı kurallara yer vermiştir. Bazı yazarlarca ilk iş yası olarak kabul edilen yasa büyük çoğunluğu yabancı sermayenin elinde bulunan Ereğli kömür madenlerindeki işçilerin çalışma koşullarını (Tokol, 2000:2-22) düzenlemeyi amaçlamıştır.

İzleyen yıllarda Hafta Tatili Yasası, Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Yasası, İş Yasası gibi işçileri doğrudan korumaya yönelik yasalar ile Umumi Hıfzısıhha Yasası ve Borçlar Yasası gibi yasalarda bireysel iş ilişkileri ile ilgili (Tokol, 2000:2-22) düzenlemelere yer verilmiştir.

Bu düzenlemelerden 8 Haziran 1936 tarihinde yürürlüğe giren 3008 sayılı İş Yasası devletin çalışma yaşamına ilk geniş kapsamlı müdahalesini oluşturmuştur. Yasa tek parti sistem ile planlı ve devletçi ekonomik politikanın derin izlerini taşımıştır. Yasa siyasi ve ekonomik sisteme uygun olarak otoriter bir karakter kazanmış, devleti işçi işveren ilişkilerinde tek düzenleyici otorite kabul etmiştir (Tokol, 2000:2-22). Önemli sayıda işçi ve işveren çatışması olmadan çıkarılan yasa devlet paternalizminin önemini vurgulamıştır.

148 madde genel hükümler dışında on bölümden oluşan yasa ile çalışma yaşamı ilk defa sistematik olarak düzenlenmiştir. Yasa teknik olarak kurumlar hakkında ana ilkeler koymuş, bunların uygulanma zaman ve şekillerini daha sonra çıkarılması öngörülen mevzuata bırakmıştır. Bireysel iş ilişkileri bakımından önemli hükümler getiren yasanın uygulama alanı oldukça dar tutulmuştur (Tokol, 2000:2-22). Ayrıca sınırlayıcı bir işçi tanımı benimsenmiş, işçi kavramının tanımında bedeni çalışma fikri çalışma ayırımına gidilmiş, başkasının işinde iş sözleşmesine göre çalışmakla birlikte çalışmasının fikri yönü bedeni yönüne ağır basan fikir işçileri işçi kavramı dışında bırakılmıştır.

Yasa takım sözleşmesi, deneme süresi, kıdem tazminatı, çalışma süreleri, çocuk ve kadın işçileri koruyucu kurallara yer vermiştir. Ayrıca işçilerin sağlık ve güvenliği ile ilgili hükümler düzenlenmiş, işçinin işe yerleştirilmesinin ve işçi bulmasının bir kamu hizmeti olduğu belirtilmiş, bu amaçla yeni kuruluşların oluşturulacağı hükme bağlanmıştır. İş hayatını izleme, denetleme ve teftiş etme görevi, sosyal yardımları düzenleme ve yönetme görevi devlete (Tokol, 2000:2-22) verilmiştir.

İşçileri korumaya yönelik bu düzenlemelere karşılık 1924 Anayasası; çalışma hakkı yanında toplanma ve dernek kurma hakkı tanınmasına, Medeni Yasa; dernek kurmada serbest kuruluş sistemini benimsemesine, tüzüklerinde dernek olarak kurulmak istediklerini açıklamakla derneklerin tüzel kişilik kazanmalarını kabul etmesine karşılık örgütlenmeyi engelleyici yasal düzenlemeler (Tokol, 2000:2-22) yapılmıştır.

Cemiyetler Yasası'na 1919 yılında yapılan düzenlemelere ek olarak 1923 yılında örgütlenmeyi kısıtlayıcı yeni hükümler eklenmiştir. Doğudaki Şeyh Sait isyanı'nı bastırmak için 17 Mart 1925 tarihinde kabul edilen Takrir-i Sükun Yasası yürürlükte kaldığı süre içinde dernek kurma, siyasi ve mesleki anlamda örgütlenme olanağını ortadan kaldırmıştır. Ceza Yasası'nda 1933 yılında yapılan değişiklikle de işçilerin toplu olarak işi terk etmesine neden olanlara ağır cezalar getirilmiştir. 3008 sayılı İş Yasası'nda sendikalardan hiç bahsedilmemiştir. Grev ve lokavt yasaklanmış, çıkar çatışmalarının devlet eli ile düzenlenmesi (Tokol, 2000:2-22) benimsenmiştir.

28 Haziran 1938 tarihli Cemiyetler Yasası ise sınıf esasına dayanan dernekler kurulmasını yasaklamıştır. Yasalarda örgütlenme ve grev ile ilgili olarak yer alan olumsuz düzenlemelere karşılık Borçlar Yasası'nda toplu pazarlıkla ilgili iki maddeye (Tokol, 2000:2-22) yer verilmiştir.

1.6.2.2. 1945-1960 Dönemi

Dünya Savaşı sonrası iç ve dış faktörlerin etkisi ile çok partili sistemi geçilmiş, 1946-1950 yılları arasında liberal ve dışa açık ekonomik politikaya dönüşüm başlamış, geçiş dönemi tamamlanmıştır 1954 yılından itibaren ise ekonomik zorlamalar sonucunda liberal politikadan uzaklaşma başlamıştır. Özel sektöre öncelik veren liberal ekonomi politikasının ve KİTlerin özel sektöre devredilmesi görüşünün benimsenmesine karşılık 1953 yılından sonra KİT'ler yeniden önem kazanmıştır. Bunda özel sektöre dayalı sanayiinin genişleyen talebi karşılayamamasının yanında dönemin siyasi ve toplumsal gelişmeleri etkili olmuştur. KİT'lerin sermayeleri arttırılmış, yeni KİT'ler kurulmuş, kamu sektörünün nitel ve nitel olarak genişletilmesi yoluna gidilmiştir (Tokol, 2000:2-22). Böylece devlet işveren konumunu dönem boyunca sürdürmüştür.

1945-1960 yılları arasında siyasi ve ekonomik yapıda ortaya çıkan bu gelişmeler sonucunda devlet tarafından işçileri koruyucu kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. Kurumsal alanda ilk olarak işçi Sigortaları Kurumu kurulmuştur. 1946 tarihinde kabul edilen yasalar ile İş ve İşçi Bulma Kurumu ile Çalışma Bakanlığı oluşturulmuştur (Tokol, 2000:2-22). Sosyal güvenlikle ilgili çeşitli yasalar çıkarılmış, iş mahkemeleri kurulmuştur.

Ayrıca Basın İş Yasası ile Deniz İş Yasası çıkarılmış, bu mesleklerde çalışanların çalışma koşulları düzenlenmiştir. 1951 yılında çıkarılan bir yönetmelikle asgari ücretin belirlenmesine ve uygulanmasına başlanmıştır. Birleşmiş Milletler'e girme, Uluslararası Çalışma Örgütü bünyesinde tam delegasyonla temsil edilme düşüncesi, çok partili yaşama geçiş sonucu oluşan baskı siyasi iktidarın işçilerden kuvvetli bir baskı gelmeden örgütlenme yolunu açmasına (Tokol, 2000:2-22) neden olmuştur.

Bu amaçla 1946 yılında Cemiyetler Yasası'nda değişiklik yapılmış, sınıf esasına göre cemiyet kurma yasağı kaldırılmıştır. 1947 yılında 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Yasa kabul edilmiştir. On bir madde ile bir geçici maddeden oluşan yasa sendikaya üye olma ve önceden izin almaksızın sendika kurma özgürlüğü getirmiştir (Tokol, 2000:2-22). Ancak yasa sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını sadece 3008 sayılı İş Yasası'nda tanımlanan işçi ve işverenlere tanımıştır.

İş yasasındaki bu tanımın esas alınması sendikaya üye olabileceklerin sayısını önemli ölçüde azaltmıştır. Sendikaların işlev alanları dar tutulmuş, 5018 Sayılı Yasa'nın Uygulama Şekli Gösteren Talimat ile sendikaların gelirleri sınırlandırılmıştır. Yasa sendikaların bir yandan idari makamlar tarafından dernekler gibi diğer yandan Çalışma Bakanlığı'nca sıkı bir biçimde denetlenmesini öngörmüştür. Yasa önemli bir aşamayı oluşturmakla birlikte birçok maddesi ile devletin kısıtlı bir örgütlenme hakkı tanıma arzusunda olduğunu, işçi ve işveren ilişkilerini yine elinde tutmak istediğini açıkça (Tokol, 2000:2-22) ortaya koymuştur.

1.6.2.3. 1960-1980 Dönemi

27 Mayıs 1960 tarihi Türkiye'nin siyasi tarihinde olduğu kadar sosyal politika açısından da bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Daha ileri bir demokrasiye geçişi amaçlayan devrimin ardından çağdaş haklarla donatılmış anayasa çıkarılmış, çok partili sisteme geçilmiştir. Ancak 1961 Anayasası'nın getirdiği demokratik kurumlar, hak ve özgürlükler 1971 ve 1980 yıllarında yapılan müdahalelerle önemli ölçüde (Tokol, 2000:2-22) ortadan kaldırılmıştır.

1962 sonrasında iktisat politikaları planlama tabanına oturtulmuş, 1963 yılından itibaren üç adet beş yıllık plan dönemin yatırım politikaları üzerinde etkili olmuştur. Planlar kamu sektörü için emredici, zorlayıcı özel sektör için teşvik edici ve caydırıcı olmayı amaçlamış, tüm kalkınma planlarında sanayide hızlı büyüme öngörülmüştür. Dönem boyunca sanayileşme yolunda önemli ilerlemeler sağlanmış, işçi sayısında diğer dönemlere oranla belli bir artış gerçekleştirilmiş, yeni oluşturulan KİT'ler ile devletin işveren (Tokol, 2000:2-22) konumu sürmüştür.

Belirtilen koşullar çerçevesinde devletin yasal düzenlemeleri devam etmiştir. 1961 Anayasası çalışma yaşamı ile ilgili temel hakları anayasa güvencesi altına almıştır. Anayasa diğer anayasalardan farklı olarak başlangıç bölümünde insan hak ve özgürlükleri ilkesine yer vermiş, 2. maddesinde devletin niteliği “ulusal demokratik bir sosyal hukuk devleti” olarak (Tokol, 2000:2-22) belirtilmiştir.

10. maddenin 2. fıkrasında devletin kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzurunu, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırması insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları (Tokol, 2000:2-22) hazırlaması öngörülmüştür.

Anayasanın sosyal haklar ile ilgili bölümünde son derece çağdaş haklara yer verilmiştir. Anayasada “iktisadi ve sosyal yaşam, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla göre düzenlenir” şeklinde belirtilmiştir. Anayasada devlete iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek bu amaçla ulusal tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planları (Tokol, 2000:2-22) yapmak görevi verilmiştir.

Anayasada çalışma herkesin hakkı ve ödevi olarak kabul edilmiş, devletin çalışanların insanca yaşaması ve çalışma yaşamının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali önlemlerle çalışanları koruması, çalışmayı desteklemesi ve işsizliği önleyici önlemler alması öngörülmüş, angarya yasaklanmıştır.

Kadınların ve çocukların çalıştırılması sosyal hukuk devleti çerçevesinde yeniden düzenlenmiş, kimsenin yaşına gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte

çalıştırılmayacağı çocukların, gençlerin, kadınların çalışma koşulları bakımından özel olarak korunacağı (Tokol, 2000:2-22) belirtilmiştir.

Dinlenme hakkına yer veren anayasa devlete çalışanların yaptıkları işe uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesi sağlamalarına elverişli adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli önlem alma görevi (Tokol, 2000:2-22) yüklemiştir.

1961 Anayasası ile ilk defa sendika, toplu sözleşme ve grev hakkı anayasa güvencesi altına alınmıştır. Anayasa ile sadece işçilere değil tüm çalışanlara sendikalaşma hakkı tanınmıştır. Anayasada herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilmiş, bu hakkı sağlamaya yönelik örgütler kurma ve kurdurma görevi devlete yüklenmiştir. Ayrıca sağlık hakkı, öğrenimin sağlanması devletin görevleri arasında sayılmıştır. Ancak anayasanın 53. maddesi devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırını “iktisadi gelişme” ve “mali kaynakların yeterliliği” ölçüsüne bağlamıştır. Bu madde ile devlet geniş ölçüde serbestlik ve takdir yetkisi kazanmıştır (Tokol, 2000:2-22). Bu nedenle anayasanın ilgili hükmü zamanla tartışmalara neden olmuştur.

Anayasanın çizdiği çerçeve doğrultusunda 1963 yılında 274 sayılı Sendikalar Yasası ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası çıkarılmıştır. Yasalar çok az sayıda ülke mevzuatında yer alan hatta bazı ülkelerde hiç bulunmayan ileri hükümler içermiş, sendikalar batılı ülkelerden farklı olarak mücadelelere girişmeden geniş kapsamlı haklara kavuşmuşlardır. Yapılan düzenlemelerle geniş bir kesime örgütlenme hakkı tanınmış, sendikaların işlev alanı genişletilmiş, sınırlamalar son derece kısıtlı tutulmuş, sendikaların mali açıdan güçlenmelerini sağlayıcı düzenlemelere (Tokol, 2000:2-22) yer verilmiştir.

İşçilerin yanı sıra 1961 Anayasası'nda yer alan düzenlemeye bağlı olarak 1965 yılında Devlet Personeli Sendikalar Yasası çıkarılmıştır. Ancak kamu görevlilerine sendikalaşma hakkı veren yasa toplu sözleşme ve grev hakkı tanımamış, sendikaların siyasi işlevlerine sınırlamalar getirmiştir. Ayrıca İş Yasası'nda ve sosyal güvenlik alanında çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ancak 1971 yılında anayasada yapılan değişiklikle kamu görevlilerine tanınan sendikalaşma hakkı kaldırılmış, 274 sayılı yasada ise 1317 sayılı Yasa ile değişiklikler (Tokol, 2000:2-22) yapılmıştır.

1.6.2.4. 1980 Sonrası

1980 sonrası sosyal politikada değişim yaşanmış, bu değişimde izlenmeye başlayan neo-liberal ekonomi politikası temel belirleyicilerden biri olmuştur. Kamu kesimine yaklaşım açısından ekonomik politika, ekonomide genel olarak kamu kesiminin, özelde KİT'lerin etkinliğini ve yerini azaltmak, yeni yasal düzenlemelerle kamu kesimine geçmişten farklı işlevler yüklemek, özel kesimin daha hızlı gelişmesini sağlamak (Tokol, 2000:2-22) amacını taşımıştır.

Öte yandan 12 Eylül 1980 Harekatı sosyal politikayı etkilemiş, sendika ve konfederasyonların bir bölümünün işlevleri durdurulmuş, grev ve lokavt yasaklanmıştır. 7.11.1982 tarihinde yürürlüğe giren 1982 Anayasası endüstri ilişkileri ile ilgili düzenlemeler bakımından 1961 Anayasası'ndan farklı özellikler göstermiştir. 1961 Anayasası işçi işveren arasındaki ilişkilerde işçi tarafına ağırlık koyarak biçimsel eşitlik düşüncesinden uzaklaşırken, 1982 Anayasası koruma ilkesi yerine düzenleme ilkesini (Tokol, 2000:2-22) ön plana geçirmiştir.

1961 Anayasası gibi 2. maddesinde sosyal devlet ilkesini kabul eden anayasa; 5. maddesinde devlete bu ilke doğrultusunda görevler vermiştir. Temel Hak ve ödevler dışında anayasanın Ekonomik ve Sosyal Haklar bölümünde çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Anayasada zorla çalıştırma yasağı, dernek kurma hürriyeti, çalışma ve sözleşme hürriyeti, çalışma hakkı ve ödevi, çalışma şartları ve dinlenme hakkı, ücrette adalet sağlanması, sağlık, çevre, konut, gençlik ve spor, sosyal güvenlik, eğitim ve öğretim hakkı, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları, sendika kurma hakkı, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavtla ilgili düzenlemeler (Tokol, 2000:2-22) bulunmaktadır.

Sendika kurma hakkı ile grev hakkında önemli sınırlamalar getiren anayasa sendikaların işlevlerini büyük ölçüde sınırlandırmıştır. Anayasada kamu görevlilerinin sendikalaşması ile ilgili düzenleme yapılmamış, (Tokol, 2000:2-22) bu konu daha sonra önemli tartışmalara neden olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2.ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE KURUMSAL YAPISI

2.1.Kavramsal Çerçeve

Çocukların çoğunluğu, refah ihtiyaçlarının resmi ve gayriresmi şekilde tedarik edildiği aile modelleri içerisinde yaşamaktadırlar. Çocuklara yönelik sosyal politikalar resmi/gayriresmi refah bileşimi içerisinde değerlendirilmelidir. Çocuklar genellikle politikanın hedefi olmakta ve önemli refah tüketicileri olarak sayılmaktadırlar. Çocuklar, eğitim, sağlık, konut ve çevre, çocuk bakımı, sosyal hizmetler, sosyal güvenlik ve vergi sistemi aracılığıyla sağlanan mali destek alanları da dâhil olmak üzere geniş bir politik alan içerisinde tedarik edilen refah hizmetlerinin ana alıcısı (Ridge, 2011: 491-501) konumundadırlar.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin birinci maddesi uyarınca, “Çocuk” terimi, “hem kız çocuklar hem de erkek çocuklar olmak üzere, on sekiz yaşından küçükleri ifade (Yaman, 2014: 84-92) etmektedir.

Çocuklar bugünkü ve gelecekteki esenlikleri için refah hizmetlerine ciddi bir biçimde ihtiyaç duymakta ve yerel, ulusal ve uluslar üstü politikalardan etkilenmektedir. Şüphesiz politikalar, eğitim, çocuk bakımı ve sağlık gibi alanlarda çocukların esenliklerine açıkça etki etmektedir. Ancak çevre ve ulaşım gibi diğer alanlarda ise, politikaların çocukların yaşamlarına etkileri, planlı veya plansız şekilde ortaya çıkmaktadır (Ridge, 2011: 491-501). Politik sistemde çocuklara davranış şekli, herhangi bir zamanda çocukluk kavramının nasıl algılandığına bağlıdır.

Toplumun son 30 yıldır değişen sosyolojik yapısı kentlerde nüfusun yüzde 80’ni biriktirenken, kent merkezli sosyal sorunların da daha büyük kısmı büyük kentlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Sokaktaki çocuklar, kanunla ihtilaf halindeki çocuklar, cinsel istismar mağduru çocuklar ve çocukların çalıştırılması gibi sorunlar artan bir ivmeyle gündeme gelmeye başladı (Ridge, 2011: 491-501). Bu artışa rağmen ilgili kamu

kurumları (polis ve sosyal hizmetler) bu konuda gerekli çalışmaları yapma/yapabilmes konusunda yetersiz kaldıkları bilinmektedir.

2.2. Çocuklar Ve Sosyal Politikalar

Çocuklar bir toplumun temel taşlarıdır ve bir ülkenin geleceğini şekillendiren en önemli unsurlarıdır. Yani çocuklar, geleceğin Türkiye'sini şekillendirecek büyüklerdir. Bu bakımdan, çocukların sorunları, bir devletin geleceğinin sorunları demektir. Bir devlet, geleceğini teminat altına almak istiyorsa, çocuklara oldukça fazla önem vermeli ve onlara yönelik beşeri ve sosyal sermaye yatırımlara gerekli oranda tahsisat yapmalıdır. Yani bütçeden en önemli payı çocukların eğitimi ve gelişim süreci için ayırmalıdır (Ören, 2011: 164-172). Bu bağlamda, bir devlet öncelikle çocukların ne gibi sorunları var öncelikle onları tespit ederek onlara çözüm yolları aramalı ve eylem planlarıyla bu sorunları çözmelidir.

Çocukların çalıştıkları yerler arasında en kalıcı zarar getiren yer kuşkusuz sokaklardır. Araştırmalara göre sokakta çalışan çocukların yetişkinler tarafından istismar edilmeleri, sokağın fiziki şartları ve tehlikeleri göz önüne alındığında sokağın çocuklara ilişkin korkuları arttırmaktadır. Henüz oyun çağındaki çocukların kendilerini sokaklarda ve yetişkin rolünde çalışırken bulması, çocukların benlik kavramlarını da olumsuz etkilemektedir (Ören, 2011: 164-172). Bir araştırma sokakta çalışan çocukların karar verme yetilerini etkileyen moral değerlerinin, çalışmayan çocuklara oranla daha alt seviyelerde olduğunu göstermiştir.

Çocukların Psiko-Sosyolojik Sorunları: Çocukların sağlıklı bir ruh yapısına sahip olmaları ve yaşadıkları toplum içinde uyumlu bir vatandaş olmaları, sağlıklı bir psiko-sosyal gelişim süreci geçirmelerine bağlıdır. Bilindiği gibi, çocukların bireysel anlamdaki psikolojik yapısı ve toplumsal anlamdaki sosyolojik yapısı çok iyi bir süreç yönetimi ile sağlıklı bir yapıya kavuşmaktadır. Çocuğun ana rahmine düşmeden mümeyyiz ve reşit yaşına kadarki gelişim süreci öncelikle anne ve babanın sağlıklı bir yuva kurmasına ve bilinçli olarak çocuk yetiştirmesine, bilahare özellikle 0-6 yaş grubunda olan çocukların okul öncesi eğitim sürecindeki etkin ve optimal bir eğitim süreci geçirmesine bağlıdır (Ören, 2011: 164-172). Bütün bunların okul eğitimi, çevresel eğitim, devlet politikası gibi birçok etmenlerle de desteklenmesi gerekmektedir.

Çocuğun sosyal, duygusal ve hatta bedensel gelişimini şekillendiren ilk çevresi olan ailesi ile çocuk arasındaki ilişki nasılsa, çocuğun kimlik kazanımı ve kişiliğiyle özdeşleşmesi de ona göre etkilenmektedir. Bu bağlamda, aile çocuğu bir ekonomik araç olarak görüp ona göre kullanmaya kalkışırsa, çocuğun sosyo-psikolojik yapısını ve buna bağlı olarak da geleceğini önemli ölçüde karartacaktır. Ekonomik bir sorumluluk alan çocuğun erken sosyal olgunluk kazanması çevresinde olumlu karşılanabilse de ileriye dönük olarak çocuğun kendini nasıl algılayacağı sorunların işaretidir. Bu noktada çocuğun yaşı da önemli bir faktör olacaktır (Ören, 2011: 164-172). Ancak her ne kadar çalışma hayatı çocuğa görece bir olgunluk kazandırıyor da çalışma yaşamının çocukta oluşturacağı olumsuzlukların daha fazla olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Çocukların Çalışma Sorunları: İş Hukuku kurallarına göre, 15 yaşından küçük çocuk çalıştırmak yasaktır. Ancak 15 yaşını doldurmuş ve zorunlu temel eğitimini tamamlamış çocuklar velisinin nezareti ve onayıyla çıraklık eğitimine tabi tutulup çalışma dünyasına katılabilir. Elbette bu süreç iyi yönetilmeli ve çocuğun nitelikleriyle doğrusal orantılı bir çalışma hayatı sürdürülmelidir. Çocuk işgücü, genellikle küçük sanayide, enformel sektörde, esnaf ve sanatkarların yanında, evde, tarımsal alanda ve sokaklarda çalışmaktadır. Çoğu çocuk bu çalışmayı eğitim çağında olduğu için tam ya da yarı zamanlı olarak gerçekleştirmektedir.

Çocuklar, eğitim çağında iken, iyi bir eğitim süreci yaşamaları gerekirken, ağır iş şartlarında, kötü çalışma alanlarında ve uzun saatler çerçevesinde çalıştırılarak gelecekleri karartılmaktadır. Bilhassa çocukların iyi bir eğitim almadan; en azından zorunlu eğitim ve çıraklık eğitimi almadan reşit işgücünün yapabileceği işlerde çalıştırılmaları, çocukların ruhsal ve bedensel açıdan önemli sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır (Ören, 2011: 164-172). Birçoğu küçük yaşta iş kazası geçirerek ömür boyu sakat kalma riskini yaşamaktadırlar.

Değişen Çocukluk Koşulları: 20. yüzyılın son yarısında gerçekleşen demografik ve sosyal değişiklikler aile şeklinde ve yapısında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Doğurganlığın azalması ve geç doğum yapma yönündeki eğilim, ekonomik yönden gelişen Batı ülkelerinde doğan çocuk sayısında toplu bir azalmaya neden olmuştur. Aile yaşamında meydana gelen değişiklikler, evlenmeden beraber yaşayanların sayısında

artıŖa ve ailelerin sona ermesine yol amıŖ ve bu durum aile yapısında eŖitlilięe ve karmaŖıklıęa neden olmuŖtur. Sonuç olarak, çocukların yaŖamları artan oranlarda çok yönlülüğe doğru evrilmiŖ ve çocuklar eŖitli aile formlarında yaŖar hale gelmiŖtir. Çocukların çoğunluğu hala biyolojik ebeveynleri ile beraber yaŖarlarken; velayet altındaki çocukların dörtte biri ebevenlerinden sadece biri ile beraber yaŖamaktadır. Bu deęiŖiklikler yirmibirinci yüzyıl çocuklarının, ailevi ayrılıklar, tek ebeveyn ile yaŖama, üvey aile, yarım kan hısımlığı ve tek ocuk olma durumları ile karŖılaŖma ihtimallerinin daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Ridge, 2011: 491-501). Açıkçası, devletin giderek artan Ŗekilde eŖitli ve karmaŖık hayatlar yaŖayan çocuklar için etkili evrensel politikalar geliŖtirmesi oldukça zor görünmektedir.

Yeni Sorunlar: Çocukluk, sosyal, demografik ve ekonomik deęiŖikliklerin çocukların ve ailelerinin günlük hayatları üzerinde yarattığı etkilerle önemli ölçüde deęiŖim göstermektedir. Çok disiplinli hizmetlere ve çocukların seslerinin politik arenada daha fazla duyulmasına yönelik hareketlerin anlamlı Ŗekilde gerekleŖtirilebilmesi oldukça zordur. Çocuklara okullarda sosyal bakım hizmeti verilmesi, bu hizmetlerin daha yoğun Ŗekilde incelenmesi, kurumsallaŖtırılması ve bir okul düzeni içerisinde gerekleŖmesi nedeniyle problemlili olabilmektedir. Yoksulluk birçok ocuk için hala ciddi bir sorundur. Ailelere iŖ hayatında ve -en önemlisi- iŖ hayatından sonra bazı yardımlar yapılması ve devlet desteğinin yeterli düzeyde sağlanması önemli bir politika konusu olacaktır. Çocukların menfaatleri yavaŖ bir Ŗekilde politikanın merkezine doğru gelmekte ancak devletin, ailelerin ve çocukların genellikle birbirinden ayrılan ihtiyaçlarını aynı pota altına getirmeyi amaçlaması nedeniyle sosyal politikanın yeterli ve etkili Ŗekilde formüle edilebilmesi hükümetler için hala önemli bir mücadele alanı (Ridge, 2011: 491-501) olmaktadır.

Çocukluk gibi ocuk refahı politikaları da zaman içerisinde deęiŖmiŖtir. Bu politikalar, çocukların ve ailelerin ihtiyaçları ve hakları doğrultusunda, ailelerin çocukların hayatlarındaki rolleri ile ilgili varsayımlara dayanmaktadır. Bu politikalar aynı zamanda refahın ekonomi politiği ile çocukluğa dair hâkim algı ideolojilerden etkilenmektedir.

Tablo 4:Çocuk Bakımı Politikalarında Değer Yaklaşımları

Laissez-faire (bırakınız yapsınlar) ve patriyarka	Aile ilişkilerinde sınırlı devlet müdahalesi ve özel bir alan olarak aile
Devlet paternalizmi ve çocukların korunması	Devletin aile yaşamına müdahalesi, devletin çocukları koruma ödevi ve gerekli görüldüğünden ailenin isteklerinin yok sayılması
Ailelerin ve ebeveynlerin haklarının korunması	Ailelere hizmet ve mali destek sağlanması
Çocuk hakları	Çocuklara hakları olan bağımsız özneler olarak muamele edilmesi

Kaynak: Ridge, 2011: 491-501.

Devletin çocukluk ve aile yaşamı konularında durduğu pozisyon politika oluşturma sürecinde oldukça önemli bir etken olmuştur. Tarihsel olarak, çocukların ihtiyaçları ve ilgi alanları ailenin özel alanında gizli kalmış ve bunun sonucu olarak da çocuklar, politika süreci içerisinde görünmez kalma eğiliminde olmuştur. Çocukların ilgi alanları, genellikle ailelerin ilgi alanlarına yönelmiş olan sosyal politikalarca karşılanmıştır. Çocukların bu şekilde aileselleşmesi, doğrudan çocukların ihtiyaçlarına yönelik politikaların geliştirilmesinin pek de mümkün olmadığı anlamına gelmektedir. Bu durum, çocuk bakım hizmetlerinin sunumunda açıkça belli olmaktadır. Birleşik Krallık'ta çocuk bakım hizmetleri, nadiren çocuklar için neyin en iyi olacağı noktasından hareket etmekte; bununla beraber aileler için önemli bir hizmet görünümünde olmakta ve özellikle annelerin iş gücü piyasasına dönüşünü teşvik eden bir araç halini almaktadır. Çocuk bakım hizmetlerinin bu şekilde sunulması bu hizmet sunumunun çocuklar için özellikle kötü olduğu şeklinde anlaşılmalıdır (Ridge, 2011: 491-501). Buna karşılık ailelerin ihtiyaçları ve üstün yararları yerine, çocukların ihtiyaçları ve yararları göz önünde bulundurularak geliştirilen bir sistem, bugün sahip olduğumuz çocuk bakım hizmeti düzenlemelerinden çok farklı bir görünümde olabilir.

Çocukların üstün yararlarının ailelerin üstün yararları ile uyumlu olacağını var saymak problemlidir. Bunun sonucu olarak da, çocukların ihtiyaçları ve ilgileri, her zaman aileler ile devletin ihtiyaçları ve ilgi alanları tarafından ikincil plana atılma tehdidi altında kalmaktadır. Bunun yanı sıra devlet ve aile arasındaki ilişkide önemli gerilimler ve

çelişkiler bulunmaktadır. Bu durum, ailelerin çocukları üzerinde sahip olduğu haklar ve sorumluluklar ile devletin çocuklara hizmet sunma ve çocukların risk altında olduğu durumlarda onların yaşamlarına müdahale etme yönündeki yükümlülükler arasında, devam etmekte olan tartışmayı yansıtmaktadır. Bu gerilimin desteklenmesi, çocukların iyiliklerinin onların özel alanı içerisinde görülmesi veya toplumun çocukların esenliğinin sağlanması noktasında ortak, yasal bir ilgileri olduğu ana sorunsalı etrafında (Ridge, 2011: 491-501) şekillenmektedir.

Çocuğun öncelikli olarak temel ihtiyaçlarının azami derecede karşılanmasını ön plânda tutan geniş anlamda sosyal hizmet politikaları, dar anlamda çocuk refah hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Çocuk refah hizmetleri, çocuğun ülke çapında bedeni, ruhi, akli ve psiko-sosyal gelişimin önündeki engelleri kaldırmayı ve çocuk gelişimini en üst seviyede sağlamayı hedefleyen resmi, mahalli, özel ve gönüllü sosyal hizmetler ve refah politikaların bütünüdür.

Kapsamı veya Yöntemleri:

- Aileye yönelik sosyal hizmetler kapsamında aile ve çocuk danışmanlığı hizmetleri.
- Aile bakımı kapsamında aile ortamında yaşayan özürlü ve bakıma muhtaç çocuklara eve yönelik bakım hizmetleri.
- Aile ve çocukların sosyal güvenlik kapsamına alınması
- Çocuklu ailelerin aile ödeneklerinden yararlanabilmesi için, devletçe bakılma veya kamusal sosyal yardım kapsamında çocuk parası, çocuk bakım parası gibi ailenin refah seviyesini iyileştirici programların uygulanması.
- Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik kurumsal eğitim ve bakım hizmetleri (Örn.: Çocuk Yuvası, Çocuk Merkezi, Çocuk İslahevi, Çocuk Gündüz Bakımevi, Çocuk Kulübü, Yetiştirme Yurtları).
- Çocuk haklarının uygulanmasına yönelik tedbirler ve politikalar (Seyyar, 2011: 407-437).

2.3. Çocuk Hakları

Çocuk hakları, sosyal politika alanındaki önemli konulardan birisidir. Politik alanda çocukların sosyal aktörler ve hak sahibi kimseler olarak tanınması ve hizmet alan bireyler olarak görülmesi yönünde gün geçtikçe artan bir yeni eğilim bulunmaktadır. Bu gelişmelere karşılık, çocuk hakları ile ilgili olarak politik düzlemde önemli gerilim alanları bulunmaktadır. Örneğin, hükümet Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 26 ve 27 ile uyumlu olacak şekilde çocuk yoksulluğunu sona erdirmek için politik açıdan olumlu davranışlar sergiliyor olsa da; sığınmacı çocuklar örneğinde olduğu gibi marjinalleşmiş çocuklar söz konusu olduğunda refah hizmetleri bakımından bu çocuklara daha az önem verme eğilimi ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra politik alanda da bazı çelişkiler söz konusudur. Örneğin, çocuklar politika oluşturma sürecine gittikçe artan bir şekilde dâhil edilirken; ana politik alanlardan biri olan eğitim politikası veya sunumu uygulamalarına pek de dâhil edilmemişlerdir (Ridge, 2011: 491-501). Özellikle eğitimde, devletin çocukları geleceğin yetişkinleri ve eğitimi de çocuğa yatırım aracı olarak görme algısını yansıtan uygulamalar, çocukların ihtiyaçlarının tam anlamıyla karşılanmasına yönelik politikaları gölgelemektedir.

Çocuğun bedeni, zihni, hissi, sosyal ve ahlâki bakımlardan hürriyet ve saygınlık içinde, sağlıklı ve normal şartlar içinde gelişebilmesi için, hukuk kuralları içinde korunması çocuk hakları kapsamına gerekmektedir. Çocuk haklarının başında yaşama hakkı, korunma ve gelişme hakları, yetişkin ve katılma hakları, ana-babalara karşı haklar ve temel sosyo-ekonomik haklar (sosyal güvenlik hakkı) gelmektedir. Çocuk hakları kapsamında çocuğun sosyal güvenliği, çocuk açısından bir hak, aile ve devlet açısından bir ödevdir. Çocuk, sosyal güvenlik sistemi içinde yer alan sosyal güvenlik kurumlarından ve yöntemlerinden yararlanır (Seyyar, 2011: 407-437). Çocuk, bu kurumlardan-yöntemlerden iki biçimde yararlanır:

- a) **Aktif sigortalı olarak:** Çocuk, bir işverenin yanında çırak veya işçi olarak çalışır ve belirli sosyal risklere karşı sigortalanır.
- b) **Pasif sigortalı olarak:** Bir aile ferdi olarak çocuk, ana-babalarının sosyal sigortalı olmalarından veya kamusal sosyal yardım kapsamında aldıkları yardımlardan yararlanırlar.

2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na göre çocuk haklarının temel ilkeleri şunlardır (m. 4) :

- Çocuk ve ailesinin herhangi bir nedenle ayrımcılığa tâbi tutulmaması,
- Çocuk ve ailesi bilgilendirilmek suretiyle karar sürecine katılımlarının sağlanması,
- Çocuğun, ailesinin, ilgililerin, kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içinde çalışmaları,
- İnsan haklarına dayalı, adil, etkili ve süratli bir usul izlenmesi,
- Soruşturma ve kovuşturma sürecinde çocuğun durumuna uygun özel ihtimam gösterilmesi,
- Kararların alınmasında ve uygulanmasında, çocuğun yaşına ve gelişimine uygun eğitimini ve öğrenimini, kişiliğini ve toplumsal sorumluluğunu geliştirmesinin desteklenmesi,
- Çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulması,
- Tedbir kararı verilirken kurumda bakını ve kurumda tutmanın son çare olarak görülmesi, kararların verilmesinde ve uygulanmasında toplumsal sorumluluğun paylaşılmasının sağlanması,
- Çocukların bakılıp gözetildiği, tedbir kararlarının uygulandığı kurumlarda yetişkinlerden ayrı tutulmaları,
- Çocuklar hakkında yürütülen işlemlerde, yargılama ve kararların yerine getirilmesinde kimliğinin başkaları tarafından belirlenmemesine yönelik önlemler alınması.
- Çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının güvence altına alınması,

- Çocuğun yarar ve esenliğinin (Seyyar, 2011: 407-437) gözetilmesi.

Çocuk hakları, uluslararası boyutuyla da koruma altına alınmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi, bu anlamda en önemli uluslararası bir sözleşmedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, BM tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde, uluslararası hukukta, çocuğun şahsiyet değerlerini ve haklarını koruyan, 191 devletin onayı ile kabul edilen bir sözleşmedir.

Çocukların hakları, sosyal güvenliği, eğitimi, sosyal bakımı ve genel olarak korunması bu sözleşmede ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu sözleşmede, korumaya muhtaç çocukların tanımı yapılmıştır.

Bu sözleşmenin altına Türkiye, 14 Eylül 1990'da imza atmış ve 09.12.1994'de, bazı maddelerine (17, 30, 39) Anayasa ve Lozan Antlaşmasına aykırı oldukları düşüncesiyle çekince koyarak, kabul edilmiştir. TBMM'ce onaylanan bu sözleşme, 1995 tarih ve 22184 sayılı kanunla iç hukuka kazandırılmıştır.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin temel ilkeleri şunlardır:

- Çocuklar arasında hangi sebeple olursa olsun hiç bir ayrımcılığın yapılmamasını içeren eşitlik hakkı,
- Yeterli hayat standartları ve sağlık hizmetlerinden yararlanmalarına ilişkin yaşama hakkı,
- Eğitim, bilgilendirme, oyun, boş zaman ve kültürel etkinliklere katılma, düşünce, din ve vicdan özgürlüklerini içeren gelişme hakkı,
- Sömürü ve zulmün bütün biçimlerini, çocuğun ailesinden keyfi bir şekilde ayrılmasını ve ceza sistemindeki sorunların giderilmesini içeren korunma hakkı,
- Düşüncelerini serbestçe ifade etme, kendisini ilgilendiren konularda söz ve karar sahibi olma, toplumda aktif rol almayı içeren katılma hakkı,
- Çocuğun yüksek yararının her zaman, her konuda özen gösterilmesi.

Çocukların açlık ve yoksulluktan, ihmalden ve sömürüden ve diğer kötü davranışlardan uzakta kendi potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirebilecek şekilde yetiştirilmelerini sözleşme, öngörmektedir. Aileye, ülke yönetimlerine ve en genel anlamda topluma; çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik sorumluluklar sıra ile verilmiştir.

Devletler; bu sözleşmeye göre,

- Toplumun temel birimi olan ve tüm üyelerinin ve özellikle çocukların gelişmeleri ve mutlulukları için, tabii ortamı oluşturan ailenin toplum içinde kendisinden beklenen sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için, gerekli koruma ve yardımı görmesinin zorunluluğuna inanmıştır.
- Çocuğun kişiliğinin tanı ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliğini kabul etmiştir.
- Çocuğun toplumda şahsi hayatını sürdürebilmesi için, her yönüyle hazırlanmasının ve özellikle barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliğini göz önünde bulundurmıştır.
- Çocuk Hakları Bildirisinde de belirtildiği gibi çocuğun gerek bedensel, gerek zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması sebebiyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun kanuni korumayı da ihtiva eden özel güvence ve koruma ihtiyacının bulunduğunu hatırd tutmuştur.
- Çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine has geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutarak, her ülkedeki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşama şartlarının iyileştirilmesi için, uluslararası işbirliğinin taşıdığı önemin bilincinde olarak çocuk haklarının uygulanması hususunda anlaşmaya varmışlardır.

Sosyo-ekonomik haklar çerçevesinde çocuğun sosyal güvenlik hakkı:

- Taraf Devletler, her çocuğun, sosyal sigorta dâhil, sosyal güvenlikten yararlanma hakkını tanır ve bu hakkın tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için, ulusal hukuklarına uygun, gerekli önlemleri alırlar.

➤ Sosyal Güvenlik (m. 26), çocuğun ve çocuğun bakımından sorumlu olanların kaynakları ve koşulları göz önüne alınarak ve çocuk tarafından ya da onun adına yapılan sosyal güvenlikten yararlanma başvurusuna ilişkin başkaca durumlar da göz önünde tutularak sağlanır (Seyyar, 2011: 407-437).

2.4. Genel Anlamda Çocuk Sorunları

2.4.1.Çocuk ve Çocukluk Kavramları

Çocuk, kendine has ihtiyaçları ve hakları bulunan, yaşı küçük olması sebebiyle özel olarak korunması gereken insandır. BM-Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye göre çocuk, kanunlara göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insandır (Seyyar, 2011: 407-437). “Çocuklar ve gençler”, ergenlik dönemindeki çocukların kendilerini genç olarak tanımladıkları görülmektedir. Aynı zamanda, “Gençlik” tanımını 15–29 yaş arası olarak Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler tarafından yapılmakta ve ihtiyaçları ile ilişkili olarak üç ana alt gruba ayrıldığı görülmektedir.

2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’na (m. 3a) göre çocuk, daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişidir. Hukuki bakımdan, doğduğu andan başlayarak reşit olduğu ana kadar her çocuk, bedeni ve ruhi yönleriyle tam olarak gelişmemiş olduğundan dolayı, korunmaya muhtaçtır. Bedeni sahada bulûğa, akli sahada ise rüştle çocukluk noktalanır. Rüşt yaş kavramı, hem ülkeler arasında hem de belirli bir ülkedeki medeni hukuk, ceza hukuku, siyasi ve diğer kurallara göre değişiklik göstermektedir (Seyyar, 2011: 407-437). Örneğin; Küba’da reşit olma yaşı 18, Bolivya’da 21’dir, Nikaragua’da 15 yaşından büyük erkek, 14 yaşından büyük kız çocukları, anne babalarının izni olmadan evlenebilirler.

Türkiye’de reşit olma, evlenme, çalışma, ceza ehliyeti gibi alanlardaki yaşa ilişkin düzenlemeler şu şekildedir:

22.11.2001 tarihinde kabul edilen Türk Medeni Kanununun 2. maddesinde medeni hakları kullanma yeterliliğine sahip olma anlamına gelen erginliğin (reşit olma) 18 yaşın tamamlanması ile başladığını, 12. maddesinde ise 15 yaşını dolduran küçüğün kendi isteği ve velisinin rızası ile ergin kılınabileceğini hükme bağlamıştır. Yine yeni Medeni Kanunumuza göre evlilik kişiyi ergin kılmaktadır. Medeni Kanununun 124. Maddesine

göre, Erkek ve kadın 17 yaşını doldurmadıkça evlenemez (Seyyar, 2011: 407-437). Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple 16 yaşını doldurmuş kadın veya erkeğin evlenmesine izin verebilir.

İş Kanunu'nun 67. maddesinde; 15 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmayacakları, ancak mesleki eğitim kapsamında, ağır şartlarda çalıştırılmamaları şartıyla 14 yaşını tamamlayanların çalıştırılabileceği düzenlenmiş bulunmaktadır.

Çocuk Koruma Kanununun 11. ve 12. maddelerinde ve Türk Ceza Kanununun 53.- 58. maddelerinde 12 yaşın altındakilerin işledikleri suçlar için kovuşturma yapılamayacağı ve ceza verilemeyeceği, 12-15 yaş arasında işlediği fiilin suç olduğunun farkında olmaması (farik ve mümeyyiz olmadıkları) durumunda ceza verilemeyeceğini, farkında olmaları durumunda ise indirimli ceza verileceği, 18 yaşın altında olanlara ağırlaştırılmış müebbet hapis ve müebbet hapis cezalarının gerektirdiği takdirde bu cezaların verilmeyip süreli cezaların verileceğini (Seyyar, 2011: 407-437) hükme bağlamıştır.

Çocukluk, insanın, doğumundan, bulûğ (ergenlik-gençlik) çağına kadar geçen devirdir. Çocukluk dönemini dört aşama halinde incelenmektedir:

a) **Bebeklik-Sabi Dönemi:** Çocuğun henüz süt emdiği dönemdir. Yeni doğan bir çocuğun yetişkinlerin bakımına bütünüyle bağımlı olduğu dönemdir. Gelişim ruh biliminde doğumdan sonra bütünüyle bakıma muhtaçlık süresi üç yıldır. Bu dönemden sonra sosyalleşme süreci ile birlikte çocuğun hakim yoğunluğu tedrici olarak azalmaktadır.

b) **Ana Okul Dönemi:** Çocuğun, üç yaşından itibaren altı-yedi yaşına gelinceye kadarki dönemdir. Bu dönemde çocuk, kreş ve çocuk yuvasına gidebilir.

c) **Mümeyyiz-Temyiz Dönemi:** Yedi yaşından bulûğ çağına kadar (12-15 yaş) olan dönemdir.

d) **Ergenlik dönemi:** Ortalama olarak 12-15 ile 18-21 yaşları arasına rastlayan dönemdir. Çocukluğun sona ererek, üretim organlarının görev yapabilir duruma geldiği bir dönem olarak ergenlik veya gençlik dönemi, insan hayatının ortalama olarak 12 ile 21 yaşları arasına rastlayan dönemidir. Çocukluğu yetişkinliğe bağlayan fizyolojik, psikolojik, sosyolojik ve pedagojik yönleriyle genç insanın gelişme yılları ve uyum sağlamada karşılaştığı yeni zorluklar çağıdır. Bu çağın başlangıç dönemine bulûğ

denilmektedir. Onun için ergenlik, buluğ ile yetişkinlik arasındaki bir geçiş dönemidir. Kesin olarak belirlenmesi mümkün olmasa da, ergenlik dönemi, 12-15 yaştan sonraki dönemdir. Bu dönem, yetişkinliğin ilk yıllarını da içine alarak 21 yaşına kadar sürer ve olgunlaşma manasına gelen adolesans terimiyle de adlandırılır.

2.4.2. Çocuk İhmal ve İstismarı

2.4.2.1. Çocuk İstismarı ve İhmalinin Gelişim Süreci Ve Sebepleri

Çocukların, sağlıklarına zarar veren, fiziksel, duygusal, zihinsel ya da sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyen tutum ve davranışlara maruz kalmaları Çocuk istismarıdır. Çocuğun beslenme, bakılma, korunma gibi temel gereksinimlerinin ailesi tarafından yeterince karşılanmaması ihmaldir. İhmal durumunda her zaman art niyet ya da kasıt olmayabilir. Kimi zaman anne babalar sosyal çevresel şartlardan (hastalık, yoksulluk vb.) kimi zaman da bilgisizlikten dolayı ihmal davranışında bulunabilirler. İstismar durumunda ise, bir kasıt olması gerekmektedir. İstismarcı çoğunlukla yaptığı davranışın çocuğun gelişimini olumsuz etkilediğinin farkındadır. İstismara uğrayan bir çocuğun çoğunlukla, ihmal edildiğini söylemek mümkündür, ancak her ihmal davranışında istismar (İçağasıoğlu, 2014: 84-92) yer almayabilir.

Çocuk istismarını, Dünya Sağlık Örgütü ,şu şekilde tanımlamaktadır: “Çocuğun sağlığını, fiziksel ve psikososyal gelişimini olumsuz etkileyen, bir yetişkin, toplum ya da devlet tarafından bilerek ya da bilmeyerek tüm davranışlar çocuğa kötü muameledir.” Çocuğun istismar ya da şiddet olarak algılamadığı veya yetişkinler tarafından istismar olarak tanımlanmayan davranışları da tanım kapsamaktadır.

Çocuk istismarı, çocuğun fiziksel ya da psikolojik gelişimini olumsuz olarak etkileyen davranışlardır. Geniş anlamıyla çocuk istismarı; 18 yaşın altındaki çocukların ya da ergenlerin ana-babaları, onları bakıp gözetmek ve eğitmekle görevli öğretmen, usta, koruyucu aile fertleri, vasi gibi kişiler ya da yabancı kişiler tarafından yapılan, bedensel ve/ya psikolojik olarak sağlıklarına zarar veren, fiziksel, duygusal, cinsel ya da zihinsel gelişimlerini engelleyen tutum ve davranışlardır. Yapılan bu davranışın, mutlaka çocuk tarafından algılanması ya da erişkin tarafından bilinçli olarak yapılması (Altuntaş vd. 2014: 199-207) gerekli değildir. Pek çok istismar vakası çocuğun ihmali ile ilgilidir. Bu bağlamda çocuğun aile üyeleri tarafından ihmal edilip edilmeme durumunun da dikkatle

gözenmesi gerekmektedir. Ebeveynlerin çocuğun özel ihtiyaçlarını karşılama konusunda yeterli olmadığı- örneğin tedavi edilmesi gereken yaralar, ihmal edilen kronik hastalıklar, engellilik vs. gibi özel önem ve destek gerektiren bir faktörün ihmalinin dikkatlice ele alınması gerekmektedir. Ayrıca, sıra bakıma engel olabilecek faktörler de özellikle bakım verenin zihinsel yetersizlikleri, ciddi madde kullanımı veya aşırı yoksulluğuna bu süreçte önem verilmelidir. Bakım verenin fiziksel ve zihinsel yetersizlikleri çocuğa zarar verebilir ve çocuğun zaruri ihtiyaçlarının karşılanmasında gecikmeye yol açabilir.

Fiziksel, duygusal, sosyal yönlerden çocuk, ihmal edilebilir.

Fiziksel İhmal: Fiziksel ihmal, çocuğun yaşına uygun olarak beslenmemesi, sağlık kontrollerinin düzenli yapılmaması, temizlik ve bakımının yapılmaması, tehlikelerden ve riskli ortamlardan korunmaması olarak tanımlanabilir. Bu ihmal türü yoksulluk ve hizmetlere ulaşmada güçlük çekmekle bağlantılı olabildiği gibi anne babanın yeterli ebeveyn becerisine sahip olmaması ile de (İçağasıoğlu, 2014: 84-92) ilgili olabilmektedir.

Duygusal (Psikolojik) İhmal: Duygusal (Psikolojik) ihmal ise çocuğun yaşı, gelişim özellikleri açısından duygusal (psikolojik) ihtiyaçlarının uygun biçimde karşılanamamasıdır. Bebeğin bakımını yaparken yeteri kadar dokunmama, çocuğa sarılmama, çocuğa karşı ilgisiz davranma, çocuğa sınır koyma, yönlendirme, rehberlik etme gibi davranışlarda bulunmama duygusal ihmalin kapsamı (İçağasıoğlu, 2014: 84-92) içinde sayılabilir.

Sosyal İhmal: Sosyal ihmal ise çocuğun sosyal gelişimini uygun biçimde ele alamamaktır. Oyun için yeterli zaman ayırmasına izin vermemek, çocukla vakit geçirememek, eğitim olanaklarından çocuğu yoksun bırakmak, çocukların sosyal gelişimlerini destekleyecek (parklar, bahçeler, tiyatro, okul öncesi eğitim kurumları gibi) hizmetlerin olmayışı veya sınırlı olması sosyal ihmalin kapsamı içinde sıralanabilir. Örneğin, ülkemizde engelli çocuklar için sunulan hizmetler son derece sınırlıdır. Eğitim, sağlık, ulaşılabilir çevre, sosyal olanaklar engelli çocuklar için

neredeysi yoktur. Bir başka deyişle bu çocuklar toplum içinde neredeyse yok sayılmaktadır. Oysa devlet, gerek imzaladığı uluslararası anlaşmalar gerekse ulusal yasalar açısından engelli çocuklara özel hizmetler sağlamakla yükümlüdür. Ancak, bunları gerçekleştirmeyen devlet açıkça engelli çocukları ihmal etmektedir (İçağasıoğlu, 2014: 84-92). İstismar ise genellikle şu şekilde sınıflandırılmaktadır;

Fiziksel İstismar: Çocuğun anne baba, öğretmen, bakıcı gibi çocuğa bakmakla yükümlü kişiler tarafından gerçekleştirilen, dayak atma, yakma, ısırma, sarsma, kaynar suyla haşlanma gibi olaylar sonucunda kaza dışı her türlü yaralanmasıdır.

Cinsel İstismar: Çocuğun, bir erişkin ya da yaşça ya da gelişimsel olarak kendinden oldukça büyük bir başka çocuk tarafından ne anlama geldiğini kavrayamayacağı, gelişimsel olarak hazır olmadığı, onay veremeyeceği, kanunlara ve toplumun kültürel değerlerine aykırı cinsel eylemlere; karşı tarafın cinsel doyumunun sağlanması amacıyla karıştırılmasıdır.

Duygusal İstismar: Çocuğun ruh sağlığını ve gelişimini bozan, reddetme, aşağılama, tehdit etme, suçlama, gibi söz ve davranışlara sürekli olarak maruz kalmasıdır. Sıklıkla diğer istismar biçimlerine eşlik eder.

Ekonomik İstismar: Çocuğu, maddi bir kazanç elde etmek için çalıştırmak, çocuğun kazandığı parayı elinden almak, çocuğun bedenini pazarlamak, çocuğun organlarını pazarlamak gibi (İçağasıoğlu, 2014: 84-92) eylemleri içerir.

Çocuğun ekonomik istismarı, sosyal yapıda çeşitli sorunlara neden olabilmektedir. Çocuğun güvenli, yaşanabilir, onurlu ve kendini tanıyarak gerçekleştirebileceği bir ortamdan uzak tutmakta Ekonomik istismar olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde, çocuğun gelişme hakkı çiğnenmiş olmaktadır. Ayrıca; şiddet, sömürü, istismar gibi fiziksel ve ruhsal muamelelere ve davranışlara maruz kalması çalışan çocuğun korunma hakkının da elinden alınmasına yol açmaktadır.

Yukarıda da tanımlandığı üzere, çocuk ihmali ise; 18 yaşın altındaki çocukların ya da ergenlerin fiziksel ve psikolojik sağlıkları ve gelişmeleri için temel olan beslenme, korunma, sevgi, gözetim, eğitim ve yol gösterme gibi gereksinimlerinin kendilerine bakıp gözetmekle yükümlü kişilerce yeterince karşılanmamasıdır. Çocuk ihmali genel olarak fiziksel ve duygusal ihmal olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Çocuğa karşı fiziksel ya da duygusal, bilinçli ve isteyerek sorumlulukların yerine getirilmediği takdirde aktif ihmal; bilgisizlik, imkânsızlıklardan dolayı sorumluluklar yerine getirilmiyorsa pasif ihmal'den söz edilir.

Yukarıda yer alan istismar türleri kimi zaman iç içe geçmiş biçimde görülebilir. Örneğin, maddi kazanç elde etmek için çocuğun bedenini pazarlamak aynı zamanda çocuğun cinsel istismarını da içermektedir. Her istismar türünde duygusal istismarın olduğunu söylemek mümkündür. Çocuk istismarının en kötü yollarından birisi olan çocuk ticareti olgusu, çocukların çok kötü ortamlara tanıklık etmesine ve direkt olarak mağdur olmasına (Kolay, Varlıklar, 2014: 28-30) yol açmaktadır.

Bilindiği gibi, Türkiye'de faal nüfus, 15 ve yukarı yaştaki ve 65 yaşından aşağı nüfusu içerir. Bu bakımdan 15 yaşından aşağı çocukların çalışması kanunen yasaktır. Buna rağmen, dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de 15 yaşın altındaki birçok çocuk illegal olarak çalıştırılmakta ve istismar edilmektedir. Bu bağlamda çocuk ihmali ve istismarı, gün geçtikçe artmakta ve değişik boyutlar kazanmaktadır. Çalışma hayatında küçük yaşlarda çalıştırılmaları, dilencilik yaptırılması, organ mafyalarınca organlarının alınarak terk edilmesi veya öldürülmeleri bu istismarlardan (Ören, 2011: 164-172) birkaçıdır.

İnsan yaşamında önemli bir gelişim süreci çocukluk dönemidir. Çocuğun, bu dönem içinde karşılaşacağı istismar ve/veya ihmal çocuğun gelişimini olumsuz biçimde etkileyebilmekte hatta kimi durumlarda çocuğun engelli hale gelmesine, ölmesine yol açabilmektedir. Çocukluk döneminin, kendine özgü özellikleri ve ihtiyaçları olan ayrı bir dönem olduğu kabul edilmekte, bu döneme ilgi ve özen gösterilmektedir.

Yapılan bir araştırmada, çocuk istismarıyla ilgili aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

a) Çocuk ihmal ve istismarı kapsamlı bir olgu olmakla birlikte çocuğa yönelik istismar kapsamında fiziksel istismar ön plana çıkmaktadır. Çocukların % 65.72'sinin anne ya da babası tarafından fiziksel istismar edildikleri belirlenmiştir.

b) Genelde ailenin, ilgili kurumların ya da devletin çocuğa karşı en temel sorumluluklarını yerine getirmemesi şeklinde çocuk ihmali tanımlanabilir. Bir bütün olarak toplum, kurumlar ve bireyler tarafından geliştirilen ihmal davranışı, çocukların eşit hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılması sonucunda onların en üst düzeyde gelişimlerini engelleyici davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. İhmal davranışına örnek olarak, Çocuğun bakım ve beslenme gereksinimlerinin yeterince karşılanmaması, gerekli tıbbi müdahalelerin yapılmaması, anne baba olarak çocuğa karşı danışmanlık görevinin yeterince yerine getirilmemesi ve çocuğun tek başına bırakılması verilebilir.

c) Anne, baba ya da bakıcının çocuğa zarar vermesi sonucu ortaya çıkan istismar aktif bir olgu olarak nitelendirilmektedir. Çocuk istismarı bilerek; fiziksel zarar verme, çocuğun kötü beslenmesine yol açma, cinsel istismar, çıkar için kullanma, bundan da öte çocuğun normal fiziksel ve zihinsel gelişimini kısıtlayıcı her türlü faaliyette bulunmayı içermektedir.

d) İstismarın aktif, ihmalin ise pasif bir olgu olmasıdır, ihmal ve istismarı birbirinden ayıran en temel nokta olmaktadır. Çocuk ihmal ve istismarı, çocuğun normal fiziksel ve zihinsel gelişimini kısıtlayıcı olan fiziksel, duygusal ve cinsel ihmal ve istismarı içermektedir. Ancak bunları birbirinden ayırmak oldukça zordur.

e) Fiziksel ihmal, yakın kişilerin çocuğun gelişimine sürekli zarar veren hareketleri sonucu çocuğa sosyal olarak mevcut kaynakların sağlanmaması, bunlardan yoksun bırakılması olarak tanımlanabilir. İstismar türleri içinde tanımlanması ve belirlenmesi en kolay olan fiziksel istismar ise çocuğun kaza dışı hasar görmesi ya da fiziksel olarak cezalandırılması olarak ifade edilmektedir. Fiziksel istismar vakalarında; kafatasının altında dövülme sonrası oluşan iç kanamalar sigaradan oluşan yanık izleri, kısmen kapanmış kırıklar, çürükler, morarmalar ve buna benzer kazara olmayan yaralanmalar tespit edilmiştir. Çocuk ölümlerine neden olan hamilelikte annenin aşırı alkol ve

uyuşturucu kullanması ve çocukların kasten öldürülmeleri, yakılmaları ve zehirlenmeleri gibi fiziksel istismar vakalarına da rastlanmaktadır.

f) Çocukların cinsel sömürüye karşı korunmaması ve ilgisiz kalınması, cinsel gelişime gereken önemin verilmemesi cinsel ihmal olarak ifade edilmektedir. Cinsel doyum için çocuğu kullanmak ya da bir başkasının çocuğu bu amaçla kullanmasına izin vermek cinsel istismar olarak tanımlanmaktadır. Bir yetişkinin cinsel haz duymak amacıyla çocuğun cinsel organlarını okşaması, tecavüz etmesi, teşhircilik yapması, çocuğu pornografi aracı olarak kullanması şeklinde tanımlanabilen cinsel istismar, cinsel doyumla çocuklarla ilişkide arayan cinsel açıdan yetersiz kişilerce başvurulan bir suç çeşidi sayılmaktadır. Toplumca kabul edilmeyen ve duygusal açıdan en yoğun yaşanan cinsel istismar türünün, aile içinde ya da çocukla kan bağı olan kişiler arasında olduğu da bilinen bir gerçektir. Ancak bu tür vakaların belirlenmesi oldukça güçtür. Yapılan araştırmalar cinsel tacizin en çok üç-beş yaşlar arasında yaygın olduğunu ortaya koymuştur.

g) Duygusal ihmal, çocuğun sevilmemesi, ihtiyacı olan duygusal ilgi ve yakınlığın ona gösterilmemesi olarak tanımlanmaktadır.

h) Duygusal istismar ise tek başına görülebildiği gibi fiziksel ve cinsel istismarla birlikte de görülmektedir. Duygusal istismar, Ebeveynlerin ya da çevredeki diğer yetişkinlerin çocuğun yeteneklerinin üzerinde istek ve beklentiler içinde olmaları ve saldırganca davranmaları anlamına gelmekte izleri yaşam boyunca kendini gösterebilmektedir. Anne-babası tarafından sürekli eleştirilen, aşağılanan, sevgi ve ilgi ihtiyacı yeterince karşılanamayan çocuklar, pasif kişilik özelliklerine sahip, kendine güveni olmayan ve anti sosyal davranışlar gösteren kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bunların yanı sıra duygusal istismar, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu çocuklarda normal zihinsel kapasite olmasına rağmen, öğrenme güçlüğü ve dikkat dağınıklığı gibi sorunlar görülmektedir. Dolayısıyla duygusal istismar çocuğun hem kişiliği hem de başarısını olumsuz yönde etkilemektedir.

i) Çocuk ihmal ve istismarı ailenin yaşam stresiyle ilgili olup ailedeki ekonomik ve sosyal stresler, ihmal ve istismara yol açabilir. Çocuğun ihmal ve istismar edilmesine neden olan faktörleri iç ve dış stres faktörleri olarak gruplamak mümkündür. Dış stres faktörleri; bazı ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel özellikler ailede sıkıntı yaratarak

çocuğun ihmal ve istismarına yol açabilir. Ekonomik yetersizlik aile için en önemli stres kaynaklarından biri olup yoksulluk, işsizlik, borçlanma şeklinde kendini gösterebilir. Aynı zamanda iyi beslenememe, yetersiz ev koşulları, sağlıksızlık gibi sorunları da beraberinde getirebilir. İç stres faktörleri ise anne-babanın kişilik yapısı, çocuğun özellikleri ve çevreye bağlı olarak çocuktan gereğinden fazla istekte bulunulması şeklinde gruplandırılabilir.

j) Anne-baba yoksunluğu ise ayrı bir iç stres faktörü olarak ele alınabilir. Ölüm, boşanma veya ayrı bir yerde çalışma nedeniyle parçalanmış aileler, çocuk istismarında önemli bir risk grubunu oluşturmaktadır. Anne-baba tarafından ihmal ve istismar edilme, anne-baba arasındaki şiddete tanık olma, parçalanmış aileden gelme veya çeşitli aile sorunlarının çocukta yarattığı duygular çocuğun yaşam biçimini ve ilişkilerini önemli ölçüde etkileyerek çocuğun bunları öğrenerek taklit etmesine, dolayısıyla istismarcı bir kişilik kazanmasına neden olabilir.

k) Açıkça görülmektedir ki, çocuğun ihmal ve istismar edilmesi onun kişiliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Kişiliği olumsuz yönde etkilenen çocukların geleceği de tehlike altına girmektedir (Ören, 2011: 164-172). Bu nedenle, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne uygun olarak acil önlemlerin alınması gerekmektedir.

Çocuğa verilen değerin değışmesi ve çocukluk döneminin yetişkinlik döneminden farklı özellikleri, ihtiyaçları olduğu düşüncesi çocuk istismarı konusundaki farkındalığı arttırmış olsa da günümüzde hemen her toplumda çocuğa karşı işlenen istismar (İçağasıoğlu, 2014: 84-92) devam etmektedir.

BM Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu (2013) verilerine göre bugün dünya genelinde halen;

- Önlenebilir hastalıklar nedeniyle, beş yaşın altındaki 6,9 milyon çocuk hayatını kaybetmektedir.
- Beş yaşın altındaki her altı çocuktan biri yaşına göre daha düşük kilodadır ve bu çocuklarda yetersiz beslenme nedeniyle büyüme geriliği görülmektedir.
- Tüm dünyada 15-24 yaş arasındaki 123 milyon genç nüfus temel okuma yazma becerisinden yoksundur. Bunların %61'ini ise genç kızlar oluşturmaktadır.

- Adölesanlar arasındaki doğum oranlarındaki azalmaya rağmen dünya genelinde gerçekleşen 135 milyon doğumdan 15 milyonu 15-19 yaş arasında gerçekleşmektedir.
- Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun 2010 yılında hazırladığı "Ergen Gebeliği" konulu raporda 25-49 yaşlarındaki kadınların %25'inin 18 yaşına kadar, %5'inin 16 yaşından önce evlendikleri belirtilmiştir. Ülkemizde ise, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, 2012 yılında 15-18 yaş grubunda toplam 91bin 114 kız çocuk doğum yapmıştır.
- Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması (2010) verilerine göre ise, ülkemizde yaşayan 7-18 yaşlar arasındaki çocukların %56'sının fiziksel istismara, %49'unun duygusal istismara ve %10'unun cinsel istismara tanık olduğu görülmektedir. Çocukların %25'i ise ihmale maruz (İçağasioğlu, 2014: 84-92) kalmaktadır.

Konunun ciddiyetini bu kısa istatistikler bütün yönleriyle, gözler önüne sermektedir. Çocuk ihmal ve istismarı, yaygın ve ciddi sorunlara yol açan sonuçları açısından değerlendirildiğinde önemli bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Devletler gerek uluslararası sözleşmeler gerekse ulusal yasaları aracılığı ile çocuğa yönelik ihmal ve istismarı önlemeye, istismara uğramış çocuklar için farklı hizmet modelleri (İçağasioğlu, 2014: 84-92) geliştirmeye çalışmaktadır.

Genel olarak çocuğun ailesi tarafından temel ihtiyaçlarının karşılanmaması ve bu ihtiyaçların göz ardı edilmesi çocuk ihmali olarak değerlendirilmektedir. Fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik ihmal olmak üzere dört türü bulunmaktadır. İhmal davranışına, çocuğun bakım ve beslenme gereksinimlerinin yeterince karşılanmaması, gerekli tıbbi müdahalelerin yapılmaması, anne baba olarak çocuğa karşı danışmanlık görevinin yeterince yerine getirilmemesi ve çocuğun tek başına bırakılması gibi davranışlar örnek olarak verilebilir.

Anne, baba ya da bakıcının çocuğa zarar vermesi sonucu çocuk istismarı, ortaya çıkmaktadır Çocuk istismarı. Dövme, sözel şiddet, bağırma, cezalandırma vb. davranışların uygulanması olup çocuğun normal fiziksel ve zihinsel gelişimini kısıtlayıcı her türlü davranışı kapsamaktadır.

Dünyada 11-14 yaş grubundaki 40 milyon çocuk Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre istismar veya ihmale uğramakta, desteğe ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, Çin ve

Japonya’da fiziksel istismara nadir olarak rastlandığı, çünkü dayağın, bu ülkelerde çocuk yetiştirme yöntemleri arasında yaygın olmadığı, oysa ABD’de çeşitli istismar türleri arasında ilk olarak dikkati çeken ve istismar biçiminin fiziksel şiddet olduğu vurgulanmaktadır. ABD’de Çocukları Koruma Birliği’nin raporuna göre 1.5 milyondan çok çocuğun istismar edildiği, bunlardan %27’sinin fiziksel istismara uğradıkları tespit edilmiştir. Kesinlik kazanan olgular incelendiğinde en sık görülen örseleyici yaşantı ihmaldir (%54). İstismar türleri dikkate alındığında ise fiziksel istismar oranının %22, cinsel istismar oranının %8 ve duygusal istismar oranının ise %4 olduğu gözlenmiştir. Bu travma kategorilerine girmeyen değişik tipte istismarlar, geriye kalan olgu türlerine girmektedir.

Aslında çocuk istismarı, serbest piyasa şartlarında oluşan ve “Bırakın Yapsınlar” anlayışıyla filizlenen bir istismar türüdür. Çünkü kapitalist düzende devletin piyasaya müdahale etmesi istenmez. Eğer devlet piyasaya müdahale ederse, o zaman birçok himayeci; yani koruyucu tedbirler alır ve işçilerin haklarını korur. Bu da vahşi kapitalizmin işine pek gelmez. O zaman devlet piyasaya müdahale etmesin. Zaten “Görünmez El” piyasayı çekip çevirir ve bir takım şekiller verir. Böyle serbest piyasada, amaca ulaşmak için her yol mubah olarak görülür ve gerekirse küçük çocuklar da olumsuz çalışma şartları (Ören, 2011: 164-172) çerçevesinde çalıştırılabilir.

Bu bağlamda çocukların istismarı ve çalışma hayatında işgücü olarak kullanılması sanayi inkılâbıyla yoğunlaşmıştır. Çocukların istihdam alanında işgücü olarak kullanılmasının en önemli sebebi, ucuz ve enformel istihdama çok elverişli olmasıdır. Gerçi çocukların bu anlamda istismarı konusunda her ülkede olduğu gibi, bizim ülkemizde de yasal prosedürler ve yaptırımlar bulunmaktadır, ancak bunların uygulanması konusunda oldukça fazla engeller bulunduğundan, çocuk istismarının önüne etkin bir şekilde geçilememektedir. Bilhassa, uluslararası platformlar olan ILO, Birleşmiş Milletler, UNICEF gibi kuruluşlar, çocuk istismarının önlenmesi konusunda yasal tedbirler ve prensipler geliştirmişlerdir. Ancak bütün bunlar daha çok tavsiye niteliğinde kalmakta, önemli yaptırımlar içermemektedir (Ören, 2011: 164-172). Çocukların, aile açısından istismarının en önemli sebebi, eğitimsizlik ve yoksulluktur.

ILO'nun yaptığı araştırmalara göre çocuklar, aile içindeki ekonomik sıkıntıyı bir nebze olsun azaltmak, temel ihtiyaçlarını kendi karşılıyıp ailedeki yükünü azaltma düşüncesi ile çalışına hayatına girmektedir. Bu araştırmadan çıkarılacak sonuçlardan bir tanesi çocukların eēitimlerini bile yarıda kesip çalışmaya başlamalarındaki sebep tamamen ekonomiktir. Diēeri de gerek ailenin gerekse ocuēun eēitim seviyesinin, ocuk gelişiminde etkin rol (ren, 2011: 164-172) almasıdır.

Bütün bunların dışında, ocuk istismarı ve ihmalinin en önemli sebeplerinden birisi de devletin çocuklar konusunda etkin ve optimal sosyal politika üretememesi ve ürettiklerini etkin bir Şekilde uygulayamamasıdır. Ayrıca, denetim problemi de en önemli handikaplardan birisidir. Bu açıdan ele alındıēında, devletin ocuk istismarı ve ihmali bertaraf etmesi veya en azından asgariye indirmesi için etkin bir denetleme mekanizması geliştirmesi (ren, 2011: 164-172) gerekmektedir.

2.4.2.2. ocuk İhmal ve İstismarının Etkileri

İstismarın Şekli, sıklıēı, ocuēun yaşı, cinsiyeti, yakın çevrenin tepkisi, ocuēun destekleyici bir sosyal evre içinde olup olmadıēı gibi farklı unsurlar tarafından, istismarın ocuk üzerindeki etkileri tespit edilebilmektedir. İeriēi ne olursa olsun, ocuk için travmatik sonuçlar doēuran bir eylem olarak kabul edilmektedir istismar,

İhmal ve istismarın, ocuēun fiziksel, psikolojik, sosyal gelişimini bozan, onu sekteye uēratan ciddi etkileri bulunmaktadır. Bunlar Şu Şekilde belirtilebilir:

- Kırıklar, ıkıklar, izi kapanmayacak yaralar,
- Engelli olma hatta lme,
- Zihinsel gelişim gerilikleri,
- Akademik başarıda düşüş,
- Düşük benlik saygısı,
- Yaşıtlarıyla ya da yetişkinlerle iletişim kurmakta zorlanma,
- Depresyon,
- Dürtü kontrol bozuklukları,
- Yalan söyleme, alma, tırnak yeme, tikler gibi davranım bozuklukları,
- Uyku bozuklukları,

- Yeme bozuklukları,
- Saldırgan olma ve şiddet içeren davranışlar gösterme,
- Alkol ve madde kullanımına yönelme,
- Kendine zarar verme,
- Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB),
- Yetişkinlik dönemi için yeterli ebeveynlik becerisi geliştirememesi,
- Çocuğun ihmal/istismar davranışını normalleştirilmesi bu nedenle ihmal ve istismarın sürekli mağduru veya uygulayıcısı hale gelmesi,
- Yaşına uygun olmayan şekilde ilgi cinselliğe duyma ve cinsellik hakkında bilgi sahibi olma, abartılmış cinsel davranış.

Bu faktörlerin her ihmal ve istismar a uğrayan çocukta aynı şekilde ve etkide görülecek demek değildir. İhmal/istismarın çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkileme riskinin son derece yüksek olduğu unutulmaması gereken bir unsurdur.

Çeşitli nedenlerle koruma altına alınmış olan çocuklar için oluşturulan bakım sistemleri içinde aile temelli bakım sistemleri öncelikli ve çocuğun iyi olma halini oluşturmaya en uygun sistemlerdir. Aile temelli bakım yöntemleri, tüm dünyada korunmaya muhtaç çocuklar için en çok tercih edilen bakım yöntemidir. Çocuğun aile ortamında büyüme hakkını, Çocuk Hakları sözleşmesi de vurgulamaktadır.

Çocukların yaşam koşullarını belirleyen unsurları bütünsel ve çok boyutlu bir yaklaşım içinde anlama açısından tercih edilen bir kavramsallaştırma olarak “çocuğun iyilik hali,” uluslararası düzeyde giderek daha fazla önem taşımaktadır.

2.4.3. Çocuk Yoksulluğu ve Görünüm Biçimleri

Yoksulluk, savaş gibi insan hayatını etkileyen ciddi sosyal sorunlarla, dünya çocuklarının yarısından fazlası karşı karşıyadır. Çocuk yoksulluğunun devam eden bir olgu olması, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuğun en yüksek yararının göz önüne alınması ifade edilmişken bir çelişki doğurmaktadır. Yoksulluk çocukları yaşama, büyüme ve gelişme açısından gerek duydukları imkânlardan yoksun bırakmaktadır. Aynı zamanda, çocukluk döneminde yaşanan yoksulluk çoğu zaman yetişkinlik döneminde yaşanan yoksulluğun (Öz vd., 2014: 168-173) nedenini oluşturmaktadır.

Yetişkinlere göre, çocukların var olan fiziksel ve zihinsel özellikleri nedeniyle yoksullukla karşılaşma riskinin daha yüksek olduğu bilinmektedir (Kurnaz, 2009). Çocuk yoksulluğu ile mücadele bu nedenle ülkelerin gündeminde yer alan önemli (Öz vd., 2014: 168-173) gündem maddelerinden birisini oluşturmaktadır.

Sağlık, eğitim gibi temel hizmetlere yoksulluk içinde yetişen çocukların ulaşamadıkları gözlenmektedir. Ayrıca yoksulluk, çocuk işçiliğine de neden olmaktadır. Çocukların çalışması birçok sorunu beraberinde getirmektedir (Öz vd., 2014: 168-173). Uzun çalışma saatleri çocukların gelişimine zarar verdiği gibi, fiziksel, duygusal cinsel istismar riskinin artması, eğitim hayatının aksaması gibi sorunlar da yaşanmaktadır.

Çocukların temel haklara ve daha iyi yaşam koşullarına ulaşması, çocuk yoksulluğu önlediği takdirde, sağlanacağı gibi, yetişkinlikte yoksullukla karşılaşma riski de azaltılacaktır (Öz vd., 2014: 168-173). Bu sayede ülke gelişimi için beşeri sermayeye katkı sağlanmış olacaktır.

2.4.3.1. Çalışan Çocuklar

Çocukların kendilerine fiziksel, psikolojik, zihinsel olarak zarar verebilecek işlerde çalışması ya da çocuklardan fiziksel, ahlaken ya da psikolojik olarak yararlanılması “Çocuk İşgücü” olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte dünyada herkesçe kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. İşe kabulde asgari yaşın zorunlu temel eğitimin tamamlandığı yaştan daha düşük olamayacağını öngörerek çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasını amaçlayan ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) 138 nolu “İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme” ile çocukların çalışma yaşının minimum 15 yaş olduğu, fakat hafif işlerde bu yaşın 13’e kadar indirilebileceğini (Uğur, 2014: 174-189) belirtmiştir.

Eğitim ve çocuk işgücü arasındaki ilişkiye dikkat çeken bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Çocuk zamanının; çalışma ve eğitim arasında ikiye bölüdüğü bu çalışmalarda varsayılmaktadır. Çocuğun çalışması hane halkının gelirini arttırırken, eğitim gelirin azalmasına yol açabilmektedir (Uğur, 2014: 174-189). Bu nedenle eğitim, gelecekteki gelir için önemli bir yatırım olmakta ve bu süreçte zaman tahsisi; okul maliyeti, eğitimin getirisi ve ücret gibi değişkenler etkili olmaktadır.

2.4.3.2. Sokakta Çalışan Çocuklar

Çalışan çocuklar sorunu geliştirmekte olan toplumlardan gelişmiş toplumlara kadar bütün ülkelerde önemli bir toplumsal olgu-sorun olarak kabul edilmektedir. Bu olgunun temelleri ekonomik, sosyal, politik ve diğer alanlardaki sorunlarla ilişkili olarak ele alınarak incelenmektedir. Çalışan çocuk kavramı özellikle “sokak” ile birlikte değerlendirildiğinde şüphesiz çırak ve işçi statüsünde yer alan çocuklardan daha farklı özellikler gösterebilmektedir. Çırak ve işçi çocuklar, farklı toplumsal kesimler tarafından, çalışmanın bilgi beceri kazanmaya izin veren yanıyla ve çalışmanın kutsallığına ilişkin değerlendirmelerle algılanmaktadır. Ancak, sokakta çalışan çocuklar çalışmaya yüklenen pozitif algılamalardan uzak (Uğur, 2014: 174-189) olarak ele alınmakta ve değerlendirilmektedirler.

Çalışan çocuklar konusunda, “sokakta çalışan çocuklar” konusu, sağlıksız yerleşme, yoksulluk, bölüşüm adaletsizliği, bölgesel eşitsizlikler ve eğitim olanaklarından yararlanamama gibi nedenlere bağlı olarak çok yönlü bir sorun olarak kendini göstermektedir. (Uğur, 2014: 174-189). Ailenin “duygusal istismarı” da ekonomik sorunlara bağlı nedenler dışında, çocuğu sokakta çalışmaya iten nedenler arasında önemli bir yet tutmaktadır.

2.5. Çalışan Çocuklar ve Sorun Alanları

2.5.1. Çocuk- Genç- Çırak Kavramları

Çocukluk gerek yaş gerekse işlevler açısından Farklı kültürlerde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak Türkiye tarafından da kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre 18 yaşına kadar olan herkes çocuk sayılır. Çalışan çocuk; uluslararası tanımlar içerisinde esnaf ve sanatkarlar yanında ya da sanayi iş kolunda çalışan çocuklarla, tarım kesiminde ailesi ile birlikte çalışan çocuklar olarak ifade edilmektedir. Çocuk işçiliği 18 yaşının altındakilere fiziksel, mental, ahlaki açıdan zarar veren ve onları eğitimden yoksun bırakarak zedeleyen, istismar eden bir çalıştırma biçimi (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) şeklinde de ifade edilebilir.

ILO ise, Aile bütçesine katkıda bulunmak veya yaşamını kazanmak amacıyla, 15 yaşın altında çalışanlar “çalışan çocuk” ya da “çocuk işçi”, 15-24 yaş arası çalışanlar da “genç işçi” olarak ILO tarafından tanımlanmaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu’nda da, ILO’nun yaptığı bu ayırım kabul edilerek 15 yaşına kadar olanlar çocuk işçi, 15-18 yaş arasındakiler genç işçi (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) şeklinde kabul edilmektedir.

Avrupa Birliğinin Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönergesine uygun şekilde, 4857 sayılı İş Kanununda, çocuk ve genç işçi ayırımı öngörülmüş bulunmaktadır. Buna karşılık bu kavramlara ilişkin tanım yasadaki değil, 6.4.2004 tarihli “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”te yer almıştır. Buna tanıma göre genç işçi, “15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişiyi” ifade etmektedir (Yön.m.4). Çocuk işçi ise, “14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi” olarak tanımlanmıştır (Yön. m.4). Aykaç’ göre;

“Bu tanımlarda bir eksiklik bulunmaktadır. İşçiden söz edebilmek için “iş sözleşmesiyle” çalışma zorunludur. Bu doğrultuda çocuk işçi, “bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi”; Genç işçi ise, “bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi” şeklinde tanımlamak daha doğru olacaktır. Yine bu tanımlara bakıldığında “çocuk” işçilik döneminin 14 yaş ve 15 yaş arasındaki sadece bir yıllık dönemi kapsadığını görüyoruz. 14 yaş altında (yasadışı da olsa) iş sözleşmesiyle çalışan kişilerin “çocuk” işçi olarak tanımlanmaması kuşkusuz bunların “çocuk” sayılmaması nedeniyle değil, bu çalışmaların “yasal” kabul edilmemesi (Aykaç, 2015, 335-386) nedeniyle olsa gerektir.

İş Kanunu’nun 2. maddesinde yer alan tanıma göre, “Bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişiye işçi” denir. İş sözleşmesi ise İş Kanunu’nun 8. maddesinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545), “İş sözleşmesi, bir tarafın (işçi) bağımlı olarak iş görmeyi, diğer tarafın (işveren) da ücret ödemeyi üstlenmesinden oluşan sözleşmedir.”

Çocuk işçi olgusundan ayrılması gereken kavramlardan biri “çırak” olgusudur. Çırak, çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri

ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştiren kişidir (Mesleki Eğitim Kanunu m.3/c). Bir meslek ve sanatın öğretilmesi, herhangi bir ülkede istihdamın sağlanması, üretimde verimliliğin artırılabilmesi için ihtiyaç duyulan vasıflı ve eğitilmiş işgücünü sağlayan çıraklık sözleşmesinin konusudur.Çıraklar işçi niteliği taşımazlar bu sebeple İş Kanununa değil, 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanununa tabidirler. Çırak olabilmek için;

- a) 14 yaşını doldurmuş, 19 yaşından gün almamış olmak,
- b) En az ilköğretim okulu mezunu olmak,
- c) Bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olmak koşullarının bulunması gerekmektedir (Mesleki Eğitim Kanunu m.10).

Asgari bir çalışma yaşı (14 yaşın doldurulması) görüldüğü gibi, çırak niteliği taşıyanlar için de tespit edilmiştir. Çıraklar “işçi” niteliği taşımadıklarından iş hukuku mevzuatından yararlanma hakları olmadığı gibi bu kişilere asgari ücret ödeme zorunluluğu da bulunmamaktadır (Mesleki Eğitim Kanunu m.25/1-Aykaç, 2015, 335-386). Çırağa sadece asgari ücretin % 30’undan aşağı ücret ödenemeyeceği hükme bağlanmıştır.

Bu sebeple;

“çıraklıktan” söz edebilmek için çocuğun çalışmasının “meslek ve sanatın öğrenilmesi” amacına dayanması önem taşımaktadır. Buna karşılık çıraklar ve çocuk işçiler arasında “kağıt üstünde” yapılan bu açık ayrımın, uygulamada aynı netlikte ortaya çıktığını iddia etmek güçtür. Nitekim ülkemizde çıraklar meslek ve sanatın öğretimi amacından çok, işyerinde üretim amacıyla kullanılmakta, diğer bir ifadeyle çırak adı altında işçi çalıştırılmaktadır. Bu tür uygulamalar karşısında Yargıtay isabetli olarak, sözleşmede yer alan ifadelerden ziyade ilişkinin gerçek hukuki niteliğinin araştırılmasını istemektedir (Aykaç, 2015, 335-386).

İş Kanunu’nun kapsamına, çocuk ve genç işçilerin bir kısmı girerken, İş Kanunu’nun 4. maddesi ile kapsam dışında bırakılan işlerde çalışan çocuklar ise Türk Borçlar Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’na tabidirler. Bunlar dışında, özel kanunlara tabi işlerde

çalışan çocuklara bu kanunlar uygulanacaktır. Türkiye’de çalışan çocukların önemli bir kısmının İş Kanunu’nun kapsamı dışında kalan işlerde çalıştığını belirtmek gerekmektedir. Bağımlı olarak çalışan çocukların tamamını kapsayacak tek bir yasa ile düzenleme getirilmesi, çocuk çalışanların daha güçlü bir biçimde korunmasını sağlayacaktır (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545). Farklı yasal düzenlemelere tabi çocuk çalışanlar arasında eşit bir koruma düzeyine ulaşılması ancak bu şekilde mümkün olabilecektir.

Erken yaşta çalışma yaşamına girmeleri çocukların onların ruhsal ve bedensel gelişimleri ve sağlıkları açısından tehlikeli olmaktadır. Çocuk istihdamı, çocuklara bedensel, ruhsal veya zihinsel olarak kapasitelerini aşan yükler yüklendiğinde çocuk istismarı ile sonuçlanmaktadır. Çocukların elverişsiz şartlarda çalışmak zorunda bırakılması, genç ölümleri, genç yaşta ortaya çıkan sakatlıklar ve toplumsal huzursuzluklara yol açmaktadır (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545). Bu sebeple, çocuk istihdamının ortadan kaldırılması ve çalışan çocukların korunması uluslararası bir sorun teşkil etmektedir.

2.5.2. Çocuk İşçiliği Türleri

Ekonomik faaliyetlerde çalışanlar (İstihdam edilenler) : Referans haftası süresince herhangi bir gün en az 1 saat süresince ücret, kar veya ailenin kazancı için aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalışanlar ile işi olanlardan; çeşitli nedenlerle referans döneminde işlerinin başında bulunmayan ancak işleri ile ilişkileri devam eden kişileri (Gümüş, Yıldırım, 2014:7) kapsar.

Ekonomik faaliyet alanlarını Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması (NACE Rev.2) üç ana gruba ayırmaktadır:

- Tarım (tarım, ormancılık, hayvancılık) ;
- Sanayi (madencilik, imalat, enerji, su-atık, inşaat) ;
- Hizmet (toptan-perakende ticaret, taşıt onarım, konaklama, ulaştırma, finans-sigorta, sağlık, mesleki-bilimsel-teknik etkinlikler, idari işler, kamu yönetimi-savunma-sosyal güvenlik, eğitim, kültür-sanat-eğlence-dinlenme- spor, hane işleri, uluslararası örgütler ve temsilcilikler).

Ev işleri ve ev işlerinde faaliyette bulunanlar: Hanehalkı fertleri tarafından kendi evlerinde gerçekleştirilen ve ekonomik faaliyet tanımının dışında kalan faaliyetlerdir. Bu faaliyetler, hanehalkı fertleri tarafından (çocuklar da dahil olmak üzere) ücretsiz olarak gerçekleştirilen evle ilgili işleri (Gümüş, Yıldırım, 2014:7) kapsamaktadır.

Hanehalkı için alışveriş yapma, yemek pişirme, çamaşır yıkama, ütü yapma, küçük kardeşlere veya hanede bulunan hasta fertlere bakma, evi temizleme, hanede bulunan eşyaları onarma vb. faaliyetler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ekonomik bir faaliyette bulunmayan ve referans dönemi içinde ailesine ev işlerinde süresi ne olursa olsun yukarıda belirtilen ev işlerinde yardımcı olan (Gümüş, Yıldırım, 2014:7) bireyler, ev işlerinde faaliyette bulunanlar dır.

2.5.3. Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları (2012)'Na Göre Mevcut Durum

Kurumsal olmayan nüfusun %20,6'sını 6-17 yaş grubu çocuklar oluşturdu: 2012 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında uygulanan Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı, 15 milyon 247 bin kişiden ibarettir. Bu yaş grubundaki çocukların %66,5'i kentsel, %33,5'i kırsal yerlerdedir. Çocukların %91,5'i bir okula devam ederken, %8,5'i okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, 6-14 yaş grubundaki çocukların %97,2'si, 15-17 yaş grubundaki çocukların ise %74,7'si okula devam (TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012) etmektedir.

Çalışan çocuk sayısı 6-14 yaş grubunda 292 bin kişi, 15-17 yaş grubunda ise 601 bin kişidir

Ekonomik faaliyette çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların istihdam oranı %5,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu yaş grubundaki istihdam oranı 2006 yılı sonuçlarına göre aynı düzeyde kalırken, çalışan çocuk sayısında 3 bin kişilik artış ortaya çıkmıştır. Çocukların istihdam oranı, 6-14 yaş grubunda %2,6, 15-17 yaş grubunda ise %15,6 düzeyindedir. Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların %44,8'i kentsel, %55,2'si kırsal yerlerde yaşamakta olup, %68,8'i erkek ve %31,2'si ise kız (TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012) çocuklarıdır.

Tablo 5: Temel Çocuk İşgücü Göstergeleri (6-17 yaş), 2006-2012

Göstergeler	2006 ⁽¹⁾		2012	
	(Ekim-Kasım-Aralık)	(%)	(Ekim-Kasım-Aralık)	(%)
6-17 yaş grubu nüfus	15 025	-	15 247	-
İstihdam (6-17 yaş)	890	100,0	893	100,0
Yaş grubu				
6-14	285	32,0	292	32,7
15-17	605	68,0	601	67,3
Cinsiyet				
Erkek	601	67,5	614	68,8
Kadın	289	32,5	279	31,2
Yerleşim yeri				
Kent	490	55,1	400	44,8
Kır	400	44,9	493	55,2
Sektör				
Tarım	326	36,6	399	44,7
Sanayi	275	30,9	217	24,3
Hizmet	289	32,5	277	31,0
İşteki durum				
Ücretli veya yevmiyeli	505	56,7	470	52,6
Kendi hesabına	24	2,7	10	1,1
Ücretsiz aile işçisi	362	40,7	413	46,2
İstihdam oranı (6-17 yaş)	-	5,9	-	5,9
6-14	-	2,5	-	2,6
15-17	-	16,6	-	15,6

⁽¹⁾ 2006 yılı sonuçları, 2008 bazlı nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Not: Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

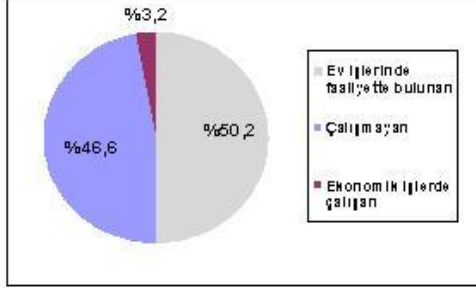
Kaynak: (TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012)

Çalışan çocukların %49,8'i bir okula devam ederken, %50,2'si okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, 6-14 yaş grubundaki çalışan çocukların %81,8'inin, 15-17 yaş grubundaki çalışan çocukların ise %34,3'ünün bir okula (TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012) devam ettiği tespit edilmiştir.

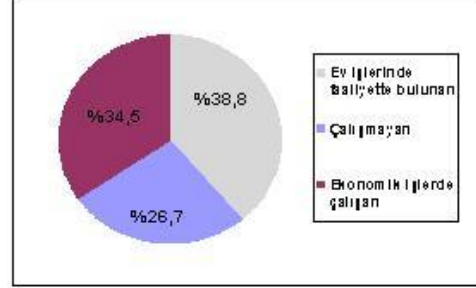
Okula devam eden 6-17 yaş grubundaki çocukların %3,2'si ekonomik işlerde ve %50,2'si ev işlerinde faaliyet gösterirken, %46,6'sı herhangi bir faaliyette bulunmamaktadır. Bu yaş grubunda okula devam etmeyen çocukların ise; %34,5'i ekonomik işlerde ve %38,8'i ev işlerinde faaliyet gösterirken, %26,7'sinin herhangi bir faaliyette (TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012) bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 6: Okula devam eden çocukların faaliyet durumu

Okula devam eden çocukların faaliyet durumu, 2012

Okula devam etmeyen çocukların faaliyet durumu, 2012

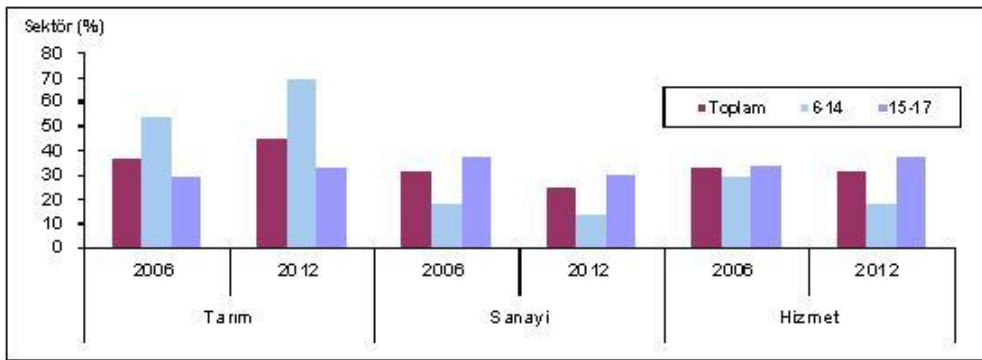

Kaynak: (TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012)

Çalışan çocukların %44,7'si tarım sektöründedir. Çalışan çocukların %44,7'si (399 bin kişi) tarım, %24,3'ü (217 bin kişi) sanayi ve %31'i (277 bin kişi) hizmet sektöründe yer almıştır. Sektör bazındaki sonuçlar, 2006 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında tarım sektörünün istihdam edilenler içindeki payı 8,1 puan artarken, sanayi sektörünün payı 6,6 puan ve hizmet sektörünün payı ise 1,5 puan (TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012) azalmıştır.

İşteki duruma göre; çalışan çocukların %52,6'sının (470 bin kişi) ücretli veya yevmiyeli, %46,2'sinin (413 bin kişi) ise ücretsiz aile (TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012) işçisi olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Sektörlere göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar, 2006-2012

Kaynak: (TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012)

Ev işlerinde faaliyette bulunan çocukların oranı %49,2'dir Anketin referans dönemi içinde süresi ne olursa olsun ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade eden 6-17 yaş grubundaki 7 milyon 503 bin çocuğun; %47,2'sini (3 milyon 540 bin kişi) haftalık çalışma süresi 2 saat ve daha az olanlar, %80,1'ini ise (6 milyon 12 bin kişi) haftalık çalışma süresi 7 saat ve daha az olanlar, %56,8'ini (4 milyon 261 bin kişi) kız çocukları, ev işi türlerine göre ilk sırayı %29,7 ile hane için alışveriş yapan çocuklar (TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012) oluşturmuştur.

2.5.4. Çocuk İşçiliğine İlişkin Bazı Demografik Temel Göstergeler

TÜİK tarafından son yıllarda ILO/IPEC in çocuk işçiliği İstatistiki bilgi izleme programı çerçevesinde (SIMPOC) 1994, 1999 ve 2006 yılına kadar yapılan çocuk işgücü anketi daha sonra yapılmamışsa da bu alanda işgücü istatistiklerinden elde edilen 15-17 yaş grubuna ilişkin verilere göre değerlendirme yapılabilmektedir. Geline süreçte TÜİK 2007 verilerine göre Türkiye, 1994-2006 arasında 6-17 yaş arasında çalışan çocukların oranını yüzde 15,2'den yüzde 5,9'ya düşürme başarısını göstermiştir. Buna rağmen, halen 6-17 yaş grubunda bulunan 16 milyon 264 bin çocuktan, yüzde 5,9'u ekonomik bir işte çalışmak durumundadır (958 bin kişi). İş hayatında istihdam edilen bu çocukların yüzde 66'sı erkek, yüzde 34'ü ise kızdır. Çalışan çocukların %31,5 okula devam ederken %68,5 okula devam etmemektedir. Bu çocukların çalışma alanlarına bakıldığında yüzde 40,9'u tarım (392 bin kişi), yüzde 59,1'i tarım dışı sektörde (566 bin kişi) faaliyet gösterirken, yüzde 53'ü ücretli veya yevmiyeli, yüzde 2,7'si kendi hesabına veya işveren, yüzde 43,8'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Geriye kalanların büyük bir kısmı düzenli işyerlerinde istihdam edilmektedir. Bu çocukların 2030 yılında 25-35 yaş aralığında olacakları göz önünde bulundurulduğunda sorunun önemi anlaşılmaktadır. Çünkü öncelikle çalışan çocukların %68,5'inin okula hiçbir şekilde devam etmemesi gelecek açısından ciddi bir risk potansiyeli oluşturmaktadır (Kayhan, 2012). Ayrıca bu çocukların hiç okula gitmemelerinin ana sebebi yoksulluktur.

İstihdam edilen çocuk sayısı 1999-2006 yılları arasında 2 milyon 270 binden, 890 bin düzeyine inmiştir. Diğer yandan aynı dönemde Türkiye istihdamdaki çocuk işçiliği ile mücadelede eki hızını ve yoğunlupunu kaybetmiştir. İstihdamdan çekilen çocuk işçi sayısı 1994-1999 yılları arasında yıllık ortalama 128 bin iken, 1999-2006 yılları arasında yıllık ortalama 74 bin olarak gerçekleşmiştir. Çocuk işçiliğinde azalma

eğiliminin 2006-2012 yılları arası ise durduğu ve özellikle tarım kesimindeki artış ile birlikte çocuk işçi sayısının tekrar arttığı bir dönem olmuştur. 2012 yılında çocuk işçi sayısı 893 bine ulaşmıştır.

TÜİK'e göre, halen çalışan çocukların eğitim durumu ise en fazla ilköğretim düzeyindedir. Çalışan çocuklar durumda getirisi çok düşük işlerde vasıfsız işçi olarak çalışmaktadırlar. Sahip oldukları, yetersiz eğitim seviyesi ise gelecekte bunların daha iyi şartlarda iş imkanları bulmalarına fırsat vermeyecektir. Bu genç nüfusu; uzun vadeli yüksek büyümeyi yakalamak için stratejik kaynak olan geleceğin kaliteli insan gücü olarak görmek ve geleceğe hazırlamak için bunların geleceğin mesleklerine göre nitelik kazanmalarını sağlamak bu nedenle önem arz etmektedir. TÜİK 2006 çocuk işgücü araştırma sonuçlarından anlaşılacağı gibi tüm sektörlerde çocuk çalışmasının gerilemiştir. TÜİK verilerine göre, bu azalış şehirleşme nedeniyle en fazla tarım sektöründe görülürken, sanayi ya da hizmet sektörü gibi tarım dışı alanlarda benzeri şekilde önemli bir azalma olmamaktadır. İnfornel sektörde kayıt dışı çocuk istihdamının arttığı SGK'nun verilerine göre gözlenmektedir (Toran, 2010: 290-333). Tablonun geneline bakıldığında çocuk istihdamında önemli azalma görülmekte olduğu aşıkardır. Bu azalmada ise zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması ile kızları okula yönlendirme kampanyalarının etkilerinin olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de çocuk işgücünün kullanımı tarihsel açıdan incelendiğinde ilk örneklerin Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ahi kurumlarında görüldüğünü belirtmek gerekmektedir. Çalışanların; çırak- kalfa- usta hiyerarşisi içinde, baba-evlat infornel ilişkisi ile idare heyetinin denetim ve gözetimi altında çalıştıkları bilinmektedir. Çırak, ahi zaviyelerinde ahlak ve fazilet eğitimine de tabi tutulmaktaydı. Her çırak mutlaka okuma yazma öğrenirdi. Her ustanın çırağın ahlakından sorumlu olduğu bir sistem kurulmuştu. (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40). Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşme dönemine geçişle birlikte, tarımda aile temelli işlerde çalışan çocuklar sanayi ve hizmet sektöründe çalışmaya başlamıştır.

Çocuk işçiliğine, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise mesleki-teknik eğitimin bir parçası olarak bakılmış ve bu alanda yasal düzenlemeler yapılarak okul ve çevre

ilişkilerine önem verilmiş ve bölgelerin eğitim ihtiyaçları (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) üzerinde duran politikalar geliştirilmeye uygulanmaya başlanmıştır.

2.5.5. Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocuk işçiliği bir sorun olarak büyük oranda ülkelerin içinde bulunduğu yapısal sorunlardan ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk, Çocukların çalışma yaşamında var olmasının en temel nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Çocuğun kazandığı paraya, gelir düzeyleri düşük olan aileler ihtiyaç duymaktadırlar. Ailelerin eğitime yaklaşımı, sanayileşme sürecini tamamlayamamış, nüfus artış hızı yüksek, dolayısıyla nüfus yapısı genç olan ülkelerde genellikle (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) fakirliğin zorlayıcı baskısı altındadır.

Az önce de bahsedildiği üzere, çocuk işçiliğinin ana nedenini yoksulluk olarak kabul edilmektedir. Yoksulluk, çocuk işçiliğinin hem nedeni, hem de sonucudur. Ailelerin yeterli bütçeye sahip olmamaları ve ekonomik güçlükler, ailelerin çocuklarını okuldan alarak çalıştırmalarına neden olmaktadır. Ekonomik güçlükler ve sorunlar, özellikle okul giderlerinin karşılanmasında ailelerin gelirlerinin yetersizliği veya çocuğun işten ayrılması nedeniyle uğranacak gelir kaybı çocuğun okuldan ayrılmasında (ÇSGB, Çalışan Çocuklar Dairesi, 2014) en etkili faktör durumundadır.

Yoksulluğun altında ise, işsizlik, bozuk gelir dağılımı, ekonomik kriz, ülke kaynaklarının verimli kullanılmaması, hızlı nüfus artışı, göç, plansız şehirleşme, kayıt dışı ekonomi gibi bir çok diğer nedenler bulunmaktadır.

Çalışma nedenlerinin başında aile gelirine katkıda bulunmak, iş öğrenmek, meslek sahibi olmak ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile çalışmaktadırlar.

Çalışmalarda, öncelikli olarak en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin önlenmesi hedef alınmış ve bu kapsamda seçilmiş alan ve sektörlerde çalışan çocukların çalışma yaşamından tamamıyla çekilerek eğitime yönlendirilmesi çalışmalarına hız verilmiştir. Çocukların çalışma nedenleri içerisinde en üst sırayı hanehalkı gelirine katkıda bulunmak almıştır. Bu nedenle yapılan çalışmalarda çocuklarla birlikte ailede hedef

alınmış, ailelere duyarlılık artırıcı eğitimler verilmiş ve gelir getirici faaliyetlere yönlendirilmişlerdir.

Ülkelerde var olan yapısal nedenlerle birlikte işverenlerin çalıştırmak üzere çocuk işçileri tercih etmesi de üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Çünkü çocuk işçilerin genellikle ucuz işgücü oldukları bilinmektedir. Ayrıca, çoğunlukla kayıt dışı çalıştırıldıkları ve haklarını aramayı bilmedikleri için işverenler (Avşar, Ögütoğulları, 2012: 9-40) tarafından özellikle tercih edildikleri bilinmektedir.

Konu ile ilgili mevzuat eksiklikleri ya da mevzuatın etkin uygulanamaması diğer bir faktördür. Çocukların yaygın olarak istihdam edildikleri küçük işletmeler, tarım ve sokakta yürütülen işlerle ev hizmetlerinin İş Kanunu'nun kapsamı dışında olması yanında, kapsamda olan işyerlerinin denetiminin etkin olarak yapılamaması, cezai müeyyidelerin yetersizliği, denetim yapan kurum ve kişilerin denetimlerde çocuk işçiliğini göz ardı etmeleri veya yaklaşım tarzlarındaki yetersizlikler bu alanda (Avşar, Ögütoğulları, 2012: 9-40) görülen önemli sorunları oluşturmaktadır.

Çocuk istihdamı beklenenin aksine yoksul ailelerin ekonomik durumunu değiştirememektedir. Yoksulluk sebebiyle çalışan çocuklar hem düşük ücretler karşılığında çalışmakta hem de çalışmak zorunda kalıp yeterli düzeyde eğitim alamadıklarından yüksek gelir elde edebilecekleri işlerde çalışma imkânını da kaybetmektedirler. Sanayileşme sürecini tamamlayamamış ülkelerde bazen de aileler eğitime ayrılan kaynağı gereksiz israf olarak gördüklerinden çocuklarını eğitim almak yerine çalışmaya yönlendirmektedir. Bu açıdan ailenin eğitim durumu da çocuk çalıştırılmasında önemli bir etkidir. Bazı ülkelerde veya yörelerde ise gelenekler çocuk istihdamına yönelten faktörlerdendir (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545).

Burada sayılanlar ve buna benzer sebepler ailelerin çocuklarını çalıştırmaya yönlendiren sebeplere yol açabilmektedir.

Gerek ülkemiz gerekse uluslararası toplum bakımından çocuk işçiliği önemli sosyal sorunların başında gelmektedir. Çocuk ve genç istihdamının farklı birçok sebepten kaynaklanmakla birlikte, en temel sebeplerinden birisinin yoksulluk olduğu üzerinde daha önce durulmuştur. Çocuğun emeği, yoksul ailelerde gelirin büyük bir kısmı temel gıda alışverişini karşılamaya harcanmakta ve dolayısıyla yaşamın sürdürülebilmesi için bir zorunluluk teşkil etmektedir. Çocuk emeğinin kullanımı, bu sebeple de yoksulluğun artışı ile paralellik arz etmektedir. Yetişkinlerin işsizliği de yoksul ailelerdeki çocuk çalışanların istihdam sebeplerinden birisidir. Çocukların çalıştırılması zorunluluğu, ailedeki yetişkinlerin düzenli gelirden yoksun olmaları nedeniyle de ortaya çıkabilmektedir. (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545). Çocukların çalıştırılması ile çok sayıda çocuk sahibi olan ailelerde, daha fazla karşılaşmaktadır.

Çalışan çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde, 2006 yılı çocuk işgücü anketi sonuçlarına göre ekonomik işlerde 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma nedenlerinin başında %51,1 ile hanehalkı gelirin katkısında bulunmak gelmektedir. İkinci sırayı %17,4 ile iş öğrenmek, meslek sahibi olmak, üçüncü sırayı ise %12,9 ile hanehalkının ekonomik çabasına katkı sağlamak amacının yer aldığı görülmektedir (ÇSGB, Çalışan Çocuklar Dairesi, 2014). Çalışan çocukların %10,8'i ailenin isteği ile çalıştığını belirtirken, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştığını söyleyen çalışan çocukların oranı ise %4,7 olarak tespit edilmiştir.

2006 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre;

6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların %7,5 i haftada 7 saatten daha az çalışmıştır. Bununla birlikte çalışan çocukların %56,5 i referans haftasında 40 saat ve daha fazla süreyle çalışmıştır. Bu yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan erkek çocukların %57,9 u, kız çocuklarının ise %54 ü haftada 40 saatten fazla süre çalışmıştır. Kentsel yerlerde çocukların %70,7 si, kırsal yerlerde ise %43,7 si 40 saat ve üzerinde çalışmaktadır. Genel olarak ekonomik işlerde çalışan çocukların okula devam durumlarına göre çalışma süreleri incelendiğinde; okula devam eden çocukların %19,2 si, okula devam etmeyen çocukların ise %2,3 ü haftada 7 saat ve daha az çalışmaktadır.

Haftada 55 saat ve üzerinde çalışan çocukların oranı okula devam edenler için %2 iken, okula devam etmeyen çocuklar için bu oran %50,3 tür. Ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık çalışma süreleri çok uzundur (ÇSGB, Çalışan Çocuklar Dairesi, 2014). Bu süre çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkilemekte aynı zamanda da okula gitmelerini engellemektedir.

Ekonomik çıkarları gereği çocuk işçiliğine yönelen işverenler, çocuk işçiliğinin sebeplerinden bir diğeridir. Çalışan çocuklar, işverenler bakımından ucuz iş gücü olarak kabul edilmektedir. Hatta ihracata dayalı büyümenin kalkınma politikası olarak benimsendiği ekonomilerde çocuk işçiliğinin ucuz istihdam sağlaması sebebiyle, rekabet gücünü arttıran etkenlerden olduğu da ileri sürülmektedir. Bunun yanı sıra küçük işletmeler ve aile işletmeleri çocuk işçiliğinin sıkça görüldüğü işyerleridir (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545). Aile işletmelerin yanı sıra, sokaklarda yaptırılan çalışmalarda çocuk işçiliğinin sık görüldüğü alanlardan birisini oluşturmaktadır.

Çocuk işgücü araştırmalarının, çocukların ekonomik işlerde çalışma durumunun yanı sıra, yemek yapma, çamaşır yıkama, temizlik, alışveriş ve küçük kardeşlere bakma gibi ev işlerinde sorumluluk alan çocukları kapsamamakta olduğu bilinmektedir. 2006 araştırmasına göre, 6-17 yaş grubundaki bütün kız çocukların %53 ü ve erkek çocukların %33 ü bu tür ev işleri yapmaktadır ve bu rakam 1999 yılı rakamlarından daha yüksektir. Kız çocuklar büyüdükçe ev işlerine daha fazla vakit ayırdıkları görülmektedir (ÇSGB, Çalışan Çocuklar Dairesi, 2014). Gerek kırsal, gerekse kentsel yerleşimlerde 15-17 yaş grubundan kız çocukların hemen hemen dörtte üçü ev işleriyle meşgul olmaktadır.

2.5.6. Çocuğun Ekonomik İstismarı Olarak Çocuk İşçiliği

Küreselleşen dünyada çocukların ihmali ve istismarı büyüyen bir sorun haline gelmiştir. Çocuğun ekonomik istismarı, bu ihmallerden ve istismardan bir tanesidir. Dünya genelinde bu sorun tam olarak çözülememektedir. Çocukların, en gelişmiş toplumlarda bile, kötü, sağlıksız ortamlarda insan onuruna yakışmayacak (Kalaycı, Çiçek, 2014:126-141) bir şekilde çalıştırıldıklarının örnekleri görülebilmektedir.

Yoksulluk, çocuğun ekonomik istismarının temel nedenini oluşturmaktadır. Yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalan aileler çocuklarını çalışmaya yönlendirmek durumunda kalmaktadırlar. Ailerin, çocuklarının çalışmasını normal bir durum gibi gördükleri ve çalışmasına izin verdikleri görülmektedirler. Bu durum çalıştırılan/çalışan çocuklardan bir kısmının okuluna devam edememe sorununu doğurmaktadır. Sonuç olarak da çocuğun eğitim hakkı elinden alınmış olmaktadır (Kalaycı, Çiçek, 2014:126-141). Eğitim hayatından uzak kalan çocuk ise gelecekte hem ekonomik hayata entegre olma sorunu ile hem de toplumsal hayattan dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir.

Çocuğun ekonomik istismarına yönelik sorunlar, ülkelerin uzun dönem içerisinde çözmeleri gereken bir konudur. Bu sorunun çözümünde ilk başta yoksulluğu azaltıcı politikaların arttırılmasına, kurum ve kuruluşların daha etkin hale getirilmesine, toplumun duyarlılığının güçlendirilmesine, sosyal güvenlik ve koruma ağlarının genişletilmesine, mevzuatın sosyal olaylara göre yeniden düzenlenerek eksikliklerin tamamlanmasına ve denetim mekanizmasının daha hızlı hale getirilmesine yönelik çalışmaların (Kalaycı, Çiçek, 2014:126-141) devam ettirilmesi gereklidir.

2.5.7. Çocuk İşçiliği İle Mücadele

TUIK 2012 çocuk işgücü anketinin sonuçlarını, Nisan 2013 tarihinde açıklamıştır. Bu anketin sonuçlarına göre; ekonomik faaliyette çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların istihdam oranı, 2006 yılı sonuçlarına göre aynı düzeyde kalırken, çalışan çocuk sayısında 3 bin kişilik artış ortaya çıkmıştır. Çocuk işçiliğiyle mücadelede, Türkiye'nin bulunduğu bu noktanın değerlendirilmesi ve çocuk işçiliği ile kapsamlı ve etkili mücadeleye dönük ve durum tespitin düzenli ve daha sık aralıklarla yapılabilmesi için yeterli bir bütçe (Durmuş vd. 2014: 44-55) oluşturulması gerekmektedir.

Tablo 8: Çocuk İşçiliği ile Mücadeleye İlişkin Harcamalar (TL)

Çocuk İşçiliği ile Mücadeleye İlişkin Harcamalar	2008	2009	2010	2011
ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü genel bütçesi	50.000	50.000	50.000	185.000
ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü proje bütçesi	110.000	110.000	110.000	125.000
ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü personel bütçesi	252.000	252.000	252.000	252.000
İş Teftiş Kurulu Başkanlığı Çocuğa Yönelik Harcamalar	8.504.778	9.355.006	10.861.699	13.993.044
Toplam	8.918.786	9.769.015	11.275.709	14.557.055

Kaynak: Durmuş vd. 2014: 44-55

2.6. Türkiye’de Sokak Çocukları İçin Uygulanan Sosyal Politikalar

Türkiye’de sokakta çalışan çocukların kayıtlı olduğu Çocuk ve Gençlik Merkezlerinin sayısı sınırlı olmakla birlikte, bu merkezlerin bulunduğu illerde merkeze kayıtlı çocukların sayısı, sokakta çalışan çocukların hepsini kapsamamaktadır. Ayrıca 1999 ve 2006 yıllarında yapılan çocuk işgücü anketleri de sokakta çalışan çocukları kapsamamaktadır. Bugün artarak yaşanan yoksulluk, sokakları çocuklar için bir istisdam alanına dönüştürmektedir. Sokakta çalışan çocukların sayısının tahmini, yıllara göre sokakta çalışan çocuk sayısının karşılaştırılmasına imkan vermesi, bu konuda yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ve yeni çalışmaların planlanması (Kader, 2014: 142-147) açısından büyük önem arz etmektedir.

TUIK’in verilerine göre; 12-14 yaş arası 2 milyon 784 bin 239 çocuktan % 21,96’sı çalışmaktadır. Bu grup toplam nüfusun % 4,3’ünü oluşturmaktadır. 15-18 yaş arası 5 milyon 372 bin 624 çocuktan %39,72’si çalışmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’de çocuklar, enformel sektör olarak adlandırılan ayakkabı boyacılığı, otoparkçılık, oto cam siliciliği, kâğıt, pet şişe, kutu toplama işleri gibi kayıt dışı işlerde de yasalara ve Çocuk

Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olarak yoğun bir biçimde (Karataş, Dağdelen, 2014: 301-315) çalışmaktadırlar.

Sokakta çalışan çocukların yüz yüze kaldığı riskler oldukça fazladır. Araç çarpması veya ezilme, sakat kalabilme ya da hayatını kaybetme, sağlık problemleri (kas-iskelet yapılarında bozukluklar, bel ve sırt ağrıları, kamburluk, taban çökmesi vb.), vagonlardan düşme, eğlence mekânlarının yoğun olduğu yerlerde gece geç saatlere kadar çalışma, sözlü taciz, küfürlü konuşma ve aşağılanmaya maruz kalma, kumar oynamaya özenme, ücretlerinin ödenmemesi, fiziksel istismar, cinsel taciz, alkol kullanmaya başlama gibi tehlikeler söz konusudur. Çocuğun okula karşı ilgisi, dışarıda geçirilen zamanın artması ve ailelerin eğitime yeterince önem vermemesi gibi nedenlerle de (Karataş, Dağdelen, 2014: 301-315) zayıflamaktadır.

Sokak çocuklarının gerek toplum, gerekse kendilerine ve bireylere yönelik oluşturdukları tehlike günümüzde bir sosyal risk haline gelmiştir. Önceki yıllarda büyük şehirlerde yaşayan azınlık bir grup olarak düşünülen ve pek de önemsenmeyen sokak çocuklarının; ekonomik krizler, eğitimsizlik, aile yapısının bozulması gibi sebeplerle sayıları sürekli olarak artış göstermiştir. İyi eğitim ve aile terbiyesi ile ülkenin kalkınmasını ateşleyebilecek bir kaynak olan bu çocuklar, ihmalkârlık neticesinde, toplum için çözüm bekleyen bir sosyal sorun (Seyyar, 2011: 407-437) durumuna gelmiştir.

2.6.1. Sokak Çocuğu Tanımının Kavramsal ve Sosyal Boyutu

Yapılan araştırmaları incelediğimizde Sokak çocukları ile farklı tanımlamalarla karşılaşılmaktadır. “Sokak çocuğu, bir yetişkinin korumasından, yol göstericiliğinden yoksun olan, sokağı gerçek evi haline getirmiş olan çocuk” en çok kabul gören tanımı oluşturmaktadır. Bu kavram, sokağı bütünüyle mesken edinen; yani geceleri ya da en azından bazı geceler evine dönmeyen, aile koruması ve desteğinden bütünüyle ya da büyük ölçüde mahrum olan çocuklar olarak tanımlanır.

Bu çocuklar arasında ailelerini, kendi istekleriyle terk edenler olduğu gibi, çeşitli nedenlerle ailelerini terk etmek zorunda kalanlarda bulunmaktadır. Sokak çocukları ile ilgili UNICEF'in 1980 yılında yaptığı tanım ise şöyledir; Sokak çocukları, gerçek evleri, ailelerinin yanı olmdan çok sokak olan (kelimenin en geniş anlamıyla; yani, boş

konutlar, boş araziler, vs.), sorumlu yetişkinlerden herhangi bir koruma, denetleme ve yönlendirme (Seyyar, 2011: 407-437) almayan çocuklardır.

UNICEF, 1980'li yılların sonlarına doğru büyük çapta Güney Amerika deneyiminden edinilen fikirlerle, sokaktaki çocuklar ve sokağın çocukları olarak ikili bir ayırım yaparak, tanımlama yapmıştır. Bu tanımlamalara göre; Sokaktaki çocuklar, ailesinden giderek daha az destek alan, ailenin geçim sorumluluğunu sokaklarda, pazarlarda çalışarak paylaşmak zorunda kalan çocuklardır. Sokaklar, bu çocukların günlük faaliyetlerde buldukları mekanlara dönüşmüş olsa da, çoğu akşam evlerine dönmektedirler. Aile ilişkileri bir yandan bozuluyor olsa bile, evlerine bağlı ve hayatı ailelerin bakış açısından görmeye (Seyyar, 2011: 407-437) devam etmektedirler.

Sokaktaki çocuklar terimi, ailesinin geçimine katkıda bulunmak ya da kendi masraflarını karşılamak için günün bir bölümünde sokakla çalışan, gecenin erken ya da geç bir saatinde evine dönen çocuklardır. Bu çocukların çoğu okula gitse de, özellikle her gün çalışmak zorunda oldukları için eğitimden yararlanabildikleri ve eğitimini sürdürebildikleri (Seyyar, 2011: 407-437) kuşkuludur.

Sokağın çocukları ise, günlük geçimlerinin mücadelesini ailelerinden hiçbir destek almaksızın, yalnız başlarına veren gruptur. Bu çocuklar, genelde terk edilmiş diye adlandırılırsalar da, güvensizlik duygusu, istenmeme ve şiddete maruz kalma gibi nedenlerle onlar da ailelerini terk etmiş olabilirler (Seyyar, 2011: 407-437). Evleriyle olan bağlantıları kopmuştur. Yani tamamen ailesiz bir durumda yaşamaktadırlar.

Umut Çocukları Vakfının yapmış olduğu tanımlamaya göre de; Sokak çocuğu 24 saat sokakta yaşayan, ailesiyle ilişkileri kopuk olan geçimini sokaktan sağlayan, zaman zaman suça bulaşıp, zaman zaman, tiner bali gibi uçucu maddeleri kullanan ya da bunlara gereksinim duyan, sokağın özgür ortamını mekân edinen (Seyyar, 2011: 407-437) çocuklardır.

Bu çocukların aile, okul, kurumlar gibi kendine karşı sorumluluğu olan kişi ya da kurumlarla hemen hemen hiç temasları yoktur. Çeşitli nedenler ile evden kaçmış, aile ve toplumla bağları tamamen kopmuş olan bu çocuklar topluluklar halinde kendilerine özgü kurallarıyla (Seyyar, 2011: 407-437) birlikte yaşamaktadırlar.

2.6.2. Sokak Çocuklarıyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de sokak çocukları ve onlarla ilgili araştırmalar yapan resmi, sivil ve gönüllü kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlar yetkileri ve imkanlarının ölçüsünde bir takım çalışmalar (Seyyar, 2011: 407-437) yapmaktadırlar.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu: SHÇEK sokak çocuklarına yönelik rehabilitasyon çalışmalarını Çocuk ve Gençlik Merkezleri vasıtasıyla yerine getirmektedir. Çocuk ve Gençlik Merkezleri; eşler arası anlaşmazlık, ihmal, hastalık, kötü alışkanlık, yoksulluk, terk ve benzeri nedenlerle sokağa düşerek sosyal tehlike ile karşı karşıya kalan ve sokakta yaşayan, çocuk ve gençlerin geçici süre ile rehabilitasyonlarını ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamak amacıyla kurulan yatılı veya gündüzlü sosyal hizmet (Seyyar, 2011: 407-437) kuruluşlarıdır.

SHÇEK Genel Müdürlüğüne bağlı olarak, Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya, Çorum, Diyarbakır, İçel, Bursa, Şanlıurfa, Adana, Kocaeli, Sakarya, Denizli, Samsun, Adıyaman, Kayseri, Konya, Yalova, Düzce illerinde bulunan toplam 31 Çocuk ve Gençlik Merkezi ile sokak çocukları ve ailelerine yönelik eğitim, danışma, ve rehabilitasyon hizmetleri vermektedir. Bu hizmetlerden yararlanan çocuk sayısı 13766, bu çocuklardan okula başlatılan 1035, okula devam eden 3217, aile yanına dönen 4604, işe yerleştirilen 54, sosyal yardım alan 1592, koruma altına alınan 86, madde bağımlılığı tedavisi olan 610, ailesi hakkında suç duyurusunda bulunulan 335, ceza alan aile sayısı 77’dir (Seyyar, 2011: 407-437).

Çocuk ve Gençlik merkezleri, sokak çocuklarının farklı ihtiyaçlarına göre hizmet vermektedir. İstanbul ilinde faaliyet gösteren gençlik merkezlerinin çalışmalarını örnek olarak (Seyyar, 2011: 407-437) vermek mümkündür.

Ayvansaray Çocuk Koruma İstasyonu: Bu merkeze getirilen çocukların, sağlık, temizlik, giyim, yemek gibi temel ihtiyaçları öncelikli olarak karşılanır. Bu merkez Avrupa yakasında haftanın yedi günü hizmet vermektedir, ihtiyaçları karşılanan çocukların aileleri hakkında bilgiler alınır. Bu esnasında ailesinin yanına dönmek isteyen çocuklar olursa aileleriyle irtibata geçilir. Kalan çocuklar daha büyük Çocuk ve Gençlik Merkezlerine sevk edilir. Eğer gelen çocuk madde bağımlısı ise UMATEM’e gönderilir.

Ağaçlı Çocuk ve Gençlik Merkezi: Merkezde bugüne kadar 3906 çocuğa hizmet verilmiştir. Burada çocuklara psiko sosyal destek verilmesinin yanında, çocuklara meslek atölyeleri vasıtasıyla mesleğe yönlendirme çalışmaları yapılmaktadır (Seyyar, 2011: 407-437). Bu atölyeler, mum, galoş, bakır ve gümüş, tarım ve hobi bahçeleri, hayvan barınaklarından oluşmaktadır.

Yel değirmeni Çocuk ve Gençlik Merkezi: Bu merkezde I ve II kademe eğitim çalışmaları açık ilköğretim, ev ekonomisi, el sanatları, mum atölyeleri faaliyetleri (Seyyar, 2011: 407-437) verilmektedir.

Florya Çocuk ve Gençlik Merkezi: Bu merkezde çocuklara öncelikli olarak yatılı hizmet verilmektedir. Çocukların örgün eğitimden yararlandırılmalarına yönelik çalışmalar yapılır. Sosyal ve kültürel etkinlikler sağlanır (Seyyar, 2011: 407-437). Nüfus kaydı olamayan çocuklara nüfus kağıdı çıkartılır. Çocukların psiko sosyal incelemeleri yapılır.

SHÇEK, kadın, çocuk ve sosyal hizmetler alanında ülke genelinde danışma, yönlendirme ve acil durumlardaki sorunlara yardımcı olmak amacıyla 183 Alo Çocuk ve Kadın Hattı'nı öncelikle İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, İçel, Bursa, Antalya, Samsun, Şanlıurfa, Kocaeli, Erzurum, Denizli, Kayseri, Malatya, Sivas, Zonguldak, Trabzon, Eskişehir, Mardin, Diyarbakır, illerinde (Seyyar, 2011: 407-437) açacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı: M.E.B. sokak çocukları ile ilgili üç ILO-İPEC projesine katılmıştır. İlk proje İstanbul Çıracılık Eğitim Merkezindeki öğretmenlerin Çalışan Çocuklar Konusunda Duyarlılıklarının Arttırılması 1994 yılında başlamıştır. Çıracılık Eğitim Merkezleri Müdürlerinin Çalışan Çocukların Duyarlılıklarının Arttırılması adlı ikinci proje 1996 yılında başlamıştır. 1999 yılında başlayan üçüncü proje ise MEB Kurumsal Kapasitesinin Çalışan Çocukların Eğitime Kazandırılması, Devamlılığı ve Eğitim Başarılarının Arttırılması Konusunda Güçlendirilmesi adlı projedir (Seyyar, 2011: 407-437). Bu çalışmalarda özet olarak çocuk işçiliği hakkında danışmanlık hizmetleri ve kamuoyu oluşturma hedeflenmiştir.

Emniyet Genel Müdürlüğü: Ülkemizde 13.4.2001 günü 24372 sayılı RG. İle Çocuk Polisi oluşturulmuştur. Çocuk polisi sokak çocuklarına yönelik olarak; motorize ve yaya

ekipler ile genel kontroller yaparak uçucu, uyuşturucu ve psikotrop madde kullanan veya kullandığından şüphe edilen çocuğu sağlık kuruluşlarına, Bakırköy’de bulunan rehabilitasyon merkezlerine verir. Ailesi tespit edilemeyen veya ailesi tarafından teslim alınmayan çocukların korunmasının sağlanması için İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri Gençlik Merkezlerine (Seyyar, 2011: 407-437) teslim edilirler.

İşveren Sendikalarının Faaliyetleri: Sokakta çalışan çocuklar konusunda TİSK tarafından çeşitli seminer ve çalışma grupları oluşturulmuştur, konuyla ilgili kitaplar ve broşürler hazırlanarak yayınlanmıştır. TİSK ILO-IPEC programı çerçevesinde ülke genelinde 4 ayrı proje daha oluşturmuştur. Yine ILO ile birlikte oluşturduğu Pendik Sanayi Sitesi Çalışan Çocuk Bürosu kanalıyla çalışan çocukları sağlık taramasından (Seyyar, 2011: 407-437) geçirmiştir.

Ayrıca Türkiye’de örneği görülmemiş bir çalışma ile Üniversite-Küçük Sanayi İşverenleri-Pendik Çalışan Çocuklar Bürosu işbirliği ile çocuklara rehberlik hizmetleri (Seyyar, 2011: 407-437) verilmiştir.

İşçi Sendikalarının Faaliyetleri: 2.000.000 üyesi ile Türkiye’nin en büyük işçi sendikaları konfederasyonu olan TÜRK-İŞ, ikinci büyük konfederasyon olan HAK-İŞ ve DİSK sokak çocuklarına yönelik çalışmalar yapmıştır. Ülkemizde sendikalı işçilerin % 95’ini kapsayan bu üç konfederasyon, çocuk işçiliğine karşı ulusal bir yürüyüş düzenlemiştir. Daha sonra Ocak 2001 ‘de bu üç konfederasyon Sokakta Çalışan Çocukların Sorunlarının Çözümü İçin Eğitim Kampanyası adlı ortak bir proje oluşturmuştur. Proje öncelikle, seçilmiş illerde sokakta çalışan 15 yaş altı 1600 çocuğu çalışma yaşamından çekip okula yönlendirilmelerini (Seyyar, 2011: 407-437) hedeflemektedir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı: ÇSGB özellikle çocuk çalıştırılmasına yönelik olarak yurtiçi ve yurtdışı organizasyonlar ile işbirliği için bünyesinde Çalışan Çocuklar Bölümü oluşturmuştur. Ayrıca İş Teftiş Kurulu Başkanlığı ile işyerlerinin denetimini (Seyyar, 2011: 407-437) yapmaktadır.

Belediyeler: Sokak çocukları konusunda çalışmalar yapan diğer bir kurumda belediyelerdir. Belediyeler direk konuyla ilgili çalışmalar yaptığı gibi, mevcut yürütülen

projelere destek olarak çalışmalara katılmaktadır. Örneğin Ankara Büyükşehir Belediyesi ILO-IPEC ile Ankara Sokak Çocukları projesini direk düzenlemiştir. Adapazarı Büyükşehir Belediyesi ise ILO'nun Adapazarı'nda yürüttüğü projede çocukları ücretsiz sağlık taramasından geçirerek projeye destek (Seyyar, 2011: 407-437) vermiştir.

Gönüllü Kuruluşlar: Sokak çocukları ve onların sorunları ve rehabilitasyonlarına yönelik olarak ülkemizde gönüllü vakıflar bulunmaktadır (Seyyar, 2011: 407-437). Bunların en bilinenleri Türkiye Sokak Çocukları Vakfı, Sokak Çocukları Gönüllüleri Derneği ve Umut Çocukları Vakfıdır. Bu vakıflar çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak gönüllü çalışmalar yapmaktadır.

2.7. Suça İtilen Çocuklar İçin Uygulanan Sosyal Politikalar

Yaşamak için zorunlu gereksinimlerin yeterince karşılanamamasının en önemli nedeni yoksulluk, olmaktadır. Yoksulluk çocukların geleceklerini etkileyecek olan eğitim ve sosyal fırsatlardan dışlanmasına neden olduğu gibi ekonomik fırsatlara ulaşmalarını da (Uğur, 2014: 174-189) sınırlamakta ve hatta tamamen imkansız hale getirmektedir.

Çocukların işlediği suç türüne bakıldığında (dünyada ve Türkiye'de) mala karşı suçların ön planda olduğu görülmekte ve bu veriler yoksulluğun çocuk suçluluğunda önemli bir yeri olduğunu (Uğur, 2014: 174-189) görüşünü desteklemektedir. Düşük sosyo-ekonomik düzey suçluluk için tek neden olmasa da suça elverişli bir ortam hazırlamaktadır.

Suçta sürüklenen çocuk, 2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na göre; kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuktur.

Çocuk Koruma Kanunu'na göre suça sürüklenen çocuk hakkındaki soruşturma çocuk bürosunda görevli Cumhuriyet savcısı tarafından bizzat yapılır (m. 15). Çocuğun ifadesinin alınması veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında, çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilir. Cumhuriyet savcısı soruşturma sırasında gerekli görüldüğünde çocuk hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanmasını çocuk hâkiminden isteyebilir. Gözaltına alınan çocuklar, kolluğun çocuk biriminde tutulur. Kolluğun çocuk biriminin bulunmadığı yerlerde çocuklar, gözaltına alınan

yetişkinlerden ayrı bir yerde tutulur (m. 16). On beş yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden dolayı tutuklama kararı verilemez (m. 21).

2.7.1. Çocuk Polisi

Suçta maruz kalan veya suç işlediği şüphesi bulunan çocuklarla ilgilenen Çocuk Polisleri ve Çocuk Şube Müdürlükleri Türkiye’de de bulunmaktadır. Çocuk polisleri, Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü yerine kurulan Çocuk Şube Müdürlüğü (İlçelerde Çocuk Büro Amirliği)’nde çalışan, korunmaya muhtaç olan, ihmal ve istismara maruz kalan, evden ya da kurumlardan kaçan, mülteci, refakatsiz, sokakta yaşayan, suça maruz kalan, suç işlediği şüphesi bulunan çocuklarla ilgili hizmet yürüten polislerdir. Çocuk polisleri, bunun yanında suç işlediği şüphesi bulunan çocuklarla ilgili işlemleri, savcının talimatları doğrultusunda yürütür; çocukların çalışmaları, mevzuatla yasaklanmış yerlerde istihdam edilip edilmediklerini kontrol eder; çocuklara satılması mevzuatla yasaklanan malların satılıp satılmadığını ve çocukların mevzuatla girişleri yasak olan yerlere girip girmediklerini (Seyyar, 2011: 407-437) denetler.

2.7.2. Çocuk Mahkemeleri

Çocuk davalarına bakan çocuk mahkemeleri Türkiye’de, her ilde ve büyük şehir belediyeleri hudutları içinde kalan ilçeler hariç, merkez nüfusu yüz binin üzerindeki her ilçede kurulmuştur. Türkiye’de çocuk ağır ceza mahkemeleri bir başkan ve iki üyeden meydana gelmektedir. Çocuk asliye ceza mahkemelerinde ise tek hakim görev yapar. İş durumunun gerekli kıldığı yerlerde birden fazla çocuk mahkemesi kurulabilir. Çocuk mahkemelerinde görev yapacak başkan ve üyeler, Hâkimler ve Savcılar, Yüksek Kurulu tarafından doğrudan doğruya bu mahkemelere atanabilecekleri gibi, iş ve kadro imkânları nazara alınarak, görevli oldukları mahaldeki çocuk mahkemeleri nezdinde yetki ile de (Seyyar, 2011: 407-437) görevlendirilebilirler.

Çocuk Mahkemeleri Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanununun 6/1 maddesi, 18 yaşını bitirmeyen küçükler tarafından işlenen ve genel mahkemelerin görevine giren suçlarla ilgili davalara çocuk mahkemelerinde bakılır (Seyyar, 2011: 407-437) hükmünü getirmektedir.

Kanunun 10. maddesi hâkimin alabileceği tedbir kararlarıyla, 15. maddesi tedbir kararlarının 18 yaşında son bulacağına, 36.maddesi çocukların cezalarını çocuk ıslahevinde veya çocuk ceza evinde çektirileceği, küçük tutuklu ve hükümlülerin yetişkinlerden ayrı tutulacaklarına ve 40. maddesi çocukların işledikleri suçlar hakkında yayın yapılamayacağına (Seyyar, 2011: 407-437) ilişkindir.

Bunların yanı sıra Ceza Muhakemeleri Kanununda, Türk Ceza Kanununda, 647 Sayılı Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanun ve değişik tüzük ve yönetmeliklerde çocukların yargılanmasına, cezalandırılmasına, tutukluluk ve hükümlülüklerine ilişkin düzenlemeler vardır. Çoğu da Çocuk Hakları Sözleşmesi ile paralel haklar getirmektedir. Çocuklar, ceza-i ehliyet 12 yaş dolduğunda sahip olmakta, ve yargılamanın çocuk mahkemelerince yapılacağı (Seyyar, 2011: 407-437) ifade edilmiştir.

Çocuklar, Çocuk Koruma Kanunu'nun temel bakış açısında korunma ihtiyacı olan ve suça sürüklenmiş olan çocuk olmak üzere ikili bir sınıflandırma altında ele alınmaktadır. Kanun korunma ihtiyacı olan çocuğu şöyle tanımlanmaktadır: "Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk." Suça sürüklenen çocuk ise "kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kanun kapsamındaki çocuk ifadesinin 18 yaşını doldurmamış olan herkesi kapsam içine aldığına da (Çalış, 2014: 277-286) vurgulamak lazımdır.

Görevler-Tedbirler-Cezalar;

- 1) 18 yaşını bitirmeyen küçükler tarafından işlenen ve genel mahkemelerin görevine giren suçlarla ilgili davalara bakmak.
- 2) 'Kanunda yazılı tedbirleri almak ve Kanunla verilen diğer görevleri yapmak.
- 3) Küçükler hakkında uygulanacak tedbirler:
 - a) Veliye, vasiye veya bakıp gözetmeyi üzerine alan akrabadan birine teslim,

- b) Bakıp gözetmeyi üzerine alan güvenilir bir aile yanına yerleştirme,
- c) Bu maksatla kurulmuş çocuk bakım ve yetiştirme yurtlarına veya benzeri resmi yahut özel kurumlara yerleştirme,
- d) Genel ve katma bütçeli daireler, mahalli idareler, bankalar, İktisadi Devlet Teşekkülleri ve bunların ortaklıkları tarafından kurulmuş fabrika, müessese veya ziraat işletmeleri veya benzeri teşekküllerle işyerlerine yahut meslek sahibi bir usta yanına yerleştirme,
- e) Resmi veya özel bir hastaneye veya tedavi evine yahut eğitimi güç çocuklara mahsus kurumlara (Seyyar, 2011: 407-437) yerleştirme.

4) Fiili işlediği zaman 12 yaşını bitirmemiş olanlar hakkında kovuşturma yapılamaz ve ceza verilemez. Ancak, fiil kanunen bir seneden ziyade hapis cezasını veya daha ağır bir cezayı gerektiriyor ise haklarında tedbirlerden biri uygulanır. 12 yaşını bitirmemiş küçükler hakkında, veli veya vasi yahut bakmakla yükümlü kimseler tarafından yeterli tedbir alınması halinde, mahkemece diğer tedbirler uygulanmayabilir.

5) Fiili işlediği zaman 12 yaşını bitirmiş olup da, 15 yaşını doldurmamış olan küçükler hakkında 20. maddeye göre yapılan inceleme, ceza tertibini gerektirmiyorsa mahkemece 10. maddede yazılı tedbirlerden biri uygulanabilir. Aksi halde haklarında şu cezalar tayin olunur.

- a. Bu kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde oniki yıldan onbeş yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde dokuz yıldan onbir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.
- b. Diğer cezaların yarısı indirilir ve bu hâlde her fiil için verilecek hapis cezası yedi yıldan fazla olamaz.
- c. Kamu hizmetlerinden yasaklılık ve genel güvenlik gözetimi altına alınmak cezaları uygulanmaz. Bu hükümlülükler tekerrüre esas olamaz.

Suç işleyen 18 yaşın altındaki çocuk ve gençlere dönük olarak çocuk mahkemesi dava sürecinde Çocuk Mahkemesi Desteği adı altında sosyal hizmet desteği sağlamaktadır. Çocuk Mahkemesi Desteği kapsamında sunulan hizmetler şunlardır:

- 1) Mahkemenin küçükler hakkında uygulayacak tedbirler hakkında fikirlerde bulunmak.
- 2) Küçüklerin sosyal rehabilitasyonuna katkı sağlamak.
- 3) Yeniden suç işleme ihtimalini ortadan kaldıracak manevi atmosfer (Seyyar, 2011: 407-437) oluşturmak.

Çocuk adalet sistemi içinde öncelikli problem, çocukların suça sürüklenmeden önce önleyici hizmetlerden faydalanmasının sağlanamamış olmasıdır. Tutuklama ve cezaya alternatif kurumların yeterli düzeyde ve tüm illeri kapsayacak şekilde oluşturulması için kaynak ayrılması gerekmektedir. Çocuk adalet sistemi içinde özgürlüğünden mahrum bırakma son çare olarak benimsenmelidir. Bu bağlamda önemli yeri olan denetimli serbestlik kararlarına ilişkin dosyalar içinde çocuklara yönelik olanların oranı 2008’de % 11,6 iken 2011’de % 8,1’e düşmüştür. 2012’de yapılan değişiklikle güncellenen Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu ile çocuklara ilişkin denetimli serbestlik kararlarının artması (Durmuş vd., 2014: 44-55) beklenmektedir.

2.7.3. Çocuk İslahevleri ve Çocuk Merkezleri

Suç işlemiş çocukların yeniden toplum hayatına kazandırılmaları sosyal politika hedefleri açısından önemlidir. Çocuk İslahevleri, bu anlamda önemli bir sosyal fonksiyon icra etmektedir. Çocuk ıslahevleri, kanunların çizdiği yaş sınırlarında bulunup, suç işlemiş veya işletilmiş çocukların ıslah (yeniden sosyalleşme) edilmeleri amacıyla mahkemece belirlenen belli bir süre için alıkonuldukları sosyal hizmet (Seyyar, 2011: 407-437) kuruluşlarıdır.

Çocuk ıslahevleri, çocuk hükümlüler hakkında verilen cezaların, hükümlülerin eğitilmeleri, meslek edinmeleri ve yeniden toplumla bütünleştirilmeleri amaçları güdülenek yerine getirildiği sosyal tesislerdir.

Bu kurumlarda firara karşı engel bulundurulmaz; kurum güvenliği, iç güvenlik görevlilerinin gözetim ve sorumluluğunda sağlanır. Kurum içinde veya dışında herhangi bir eğitim ve öğretim programına devam eden ve 18 yaşını dolduran çocukların, eğitim ve öğretimlerini tamamlayabilmeleri bakımından 21 yaşını bitirinceye kadar bu tesislerde

kalmalarına izin verilebilir.’ Haklarında tutuklama karan bulunanlar hariç olmak üzere, bu tesislerde bulunan çocuk hükümlüler, kapalı ceza infaz kurumlarına gönderilmezler (Seyyar, 2011: 407-437).

Çocuk adalet sisteminin temelini, 2005 yılında yürürlüğe girmiş olan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu oluşturmaktadır. Kanun amacını, “korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemek” olarak (Çalış, 2014: 277-286) belirlemiş bulunmaktadır.

Ebeveynin ihmali, eşler arası anlaşmazlık, aile içi şiddet, fakirlik, hastalık ve terk gibi değişik sebeplerden dolayı sosyal tehlikelere karşı korumasız durumda olan çocuklar için yatılı veya gündüzlü çocuk merkezleri de kurulmaktadır. Türkiye’de bu merkezlere geçici olarak alınan çocuklara psiko-sosyal rehabilitasyon ve topluma yeniden kazandırma hizmetleri sunulmaktadır. Türkiye’de “Çocuk Misafirhanesi adı altında ilk çocuk merkezi, İstanbul’da 1990’da açılmıştır. Sokakta kalmış, halk arasında köprü altı çocukları diye adlandırılan çocuklara, ilk defa burada hizmet verilmiştir. Burada eğitimden geçirilen çocuklar, daha sonra ailelerine iade edilmekte veya kimsesi olmayanlar da yetiştirme yurtlarına (Seyyar, 2011: 407-437) yerleştirilmektedir.

2.8. Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar

Türkiye’de 2005 yılından beri yürürlükte bulunan Çocuk Koruma Kanunu, çocukları koruma bağlamında çok yetersiz ve esasen “koruma” öngörüsüne dayanmayan bir yasal düzenleme olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Çocuk Koruma Kanunu amaçları ve toplumun geleceğini oluşturan çocukları ilgi alanına aldığı için toplumsal çocuk refahı uygulamalarına gerçek anlamda dayanak oluşturma potansiyeli olan (Çalış, 2014: 277-286) bir yasal düzenlemedir.

Aile ortamının, bir çocuğun sağlıklı gelişim gösterebilmesinde en uygun ortam olduğu bilinmektedir. Sağlıklı bir aile ortamında yetişen çocuklar

fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal yönden sağlıklı gelişim gösterirler. Türkiye’de korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulamalar da bu gerçeğe dayanmakta ve kuruluş bakımında bulunan çocukların aileye döndürülmesine ve aile ortamında yaşamasını sağlamaya yönelik projeler artırılmaya çalışılmaktadır. Ancak bazı ailelerin olumsuz koşulları maddi destek sağlansa dahi uzun bir süre olumlu hale dönüşmemektedir. Bu nedenle kurum bakımındaki çocuğun ve ailesinin yaşam döngüsünün sürekli takip edilmesi ve ailenin fonksiyonelliğini kazanması konusunda desteklenmesi gerekmektedir. Burada amaç çocuğu “hali hazırda bulunduğu aile ortamına” değil, “sağlıklı ve destekleyen aile ortamına” döndürmektir (Şener vd. 2014: 38-43). Ancak bilinmelidir ki bu kısır döngüyü kırmak son derece zahmetli, güç ve zaman isteyen bir iştir.

Özel olarak korunması gereken çocuklar, bedeni, zihni, ahlâki, sosyal ve hissi (duygusal) gelişimi ile şahsi (kişisel) güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen suç mağduru olan çocuklardır. Korunmaya muhtaç çocuklar, ana ve (ya) babasız, ana ve (ya) babası belli olmayan, ana ve (ya) babası tarafından terk edilen; kendisine bakmakla ve yetiştirmekle yükümlü olanlar tarafından ihmal veya istismar edilip fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal risklere karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen (Seyyar, 2011: 407-437) çocuklardır.

1957 tarih ve 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanuna göre korunmaya muhtaç çocuk, anne veya babasından biri veya her ikisi bulunmayan, ebeveyni belli olmayan, onlar tarafından terk edilen veya ihmal edilen, bu yüzden de şahsi güvenlikleri açısından beden, ruhen, zihnen ve (ya) ahlâken tehlikede bulunan ve devletçe korunması gereken (Seyyar, 2011: 407-437) çocuktur.

2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’na göre ise, “korunma ihtiyacı olan çocuk, bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuktur. Suça sürüklenen çocuk ise kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen (Seyyar, 2011: 407-437) çocuktur.”

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuklar Esirgeme Kurumu Kanununda korunmaya muhtaç çocuk, “beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup, ana veya babası veya her ikisi birden bulunmayan, belli olmayan veya onlar tarafından terk edilen, ihmal ve istismar edilen çocuk” (Uğur, 2014: 174-189) olarak tanımlanmıştır.

Çocukların korunma altına alınma nedenlerinin başında ekonomik yetersizliğin geldiği bilinmektedir. Ekonomik sorunların, aile parçalanması durumunda genellikle çocuğun bakımını sağlayamama sorununa yol açtığı kabul edilmektedir. Boşanma sonucunda genellikle çocuğun bakımını üstlenen tarafın anne olması, kadınların ekonomik güçsüzlükleri sonucunda, bakımı üstlenen tarafın baba olması durumunda gündüzlü bakım hizmetlerinin yetersizliği ve ücretli oluşu nedeniyle, çocuklarının bakımını sağlayamadıkları (Uğur, 2014: 174-189) gözlenmektedir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye göre korunmaya muhtaç çocuk, ana babasının ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin (kanuni vasi) bedeni veya zihni saldırısına, şiddetine veya suiistimaline, ihmal ve da ihmalkâr muamelesine, her türlü istismar (ırza geçme gibi) ve kötü muameleye uğrayan (Seyyar, 2011: 407-437) çocuktur.

Çocukların korunması, kamusal (sosyal-toplumsal) ve özel hayatta çocuk ve gençlerin akli, sıhhi, psiko-sosyal ve bedeni sağlıklarını en üst seviyede tutmak ve değişik çevresel, psiko-sosyal ve manevi risklere karşı özel olarak korunmasını sağlamak maksadıyla alınan tedbirlerin (Seyyar, 2011: 407-437) bütünüdür.

Medeni Kanuna göre, bir çocuğun, kanunun emrettiği ölçüde özen ve bakım görmemesi sonucunda beden, fikir ve ruh güvenliğinin tehlikeye düşmesi hâlinde çocuklar, korunmaya muhtaçtırlar. Diğer taraftan çocuklar, fuhuşa, dilencilığe, alkolizme, uyuşturuculuğa ve sokağa itilebilecekleri veya itildikleri için, özellikle sosyal hizmetler kapsamında kurumsal bakım ve psiko-sosyal rehabilitasyon hizmetlerine gereksinim (Seyyar, 2011: 407-437) duymaktadırlar.

1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanununa göre Metruk (terk edilmiş, sahipsiz) çocukları 6 yaşını ikmal edinceye kadar mahalli belediyeleri, belediye olamayan yerlerde köy heyet-i ihtiyariyyeleri (köy yaşlılar heyeti) himayeye mecburdurlar. Hususi müesseseleri olmayan yerlerde belediyeler bu çocukları icap ederse bir ücret mukabilinde bakılmak

veya büyütölmek üzere aileler nezdinde verirler. 6 yaşından sonra bu çocukların himaye ve tahsil ettirilmesi Maarif Vekaletince (Milli Eğitim Bakanlığınca) (Seyyar, 2011: 407-437) yürütölür.

Çocuk Koruma Kanunu, risk altında olan çocukları koruyucu ve destekleyici tedbirlerle koruma altına almaktadır. Koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbir olmaktadır (Seyyar, 2011: 407-437); Çocuk Koruma Kanunu, suç mağduru ve suça sürüklenmiş çocuklara yönelik olarak birtakım tedbirler öngörmektedir. Bu tedbirler Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler başlığı altında sıralanan danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbidir (Çalış, 2014: 277-286). Buna göre;

- Danışmanlık tedbiri kapsamında; çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol gösterilmesi,
- Eğitim tedbiri kapsamında; çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devam etmesi; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesi veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesi,
- Bakım tedbiri kapsamında; çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesi,
- Sağlık tedbiri kapsamında; çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılması,
- Barınma tedbiri kapsamında; barınma yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlanması (Çalış, 2014: 277-286) öngörülmektedir.

Burada yer alan tedbirler korunmaya muhtaç çocuklar ya da suça sürüklenmiş çocuklar için ortak olarak uygulanan ve olayın niteliğine göre birbirleriyle farklı şekillerde düzenlenerek (Çalış, 2014: 277-286) hükmolunabilen tedbirleri oluşturmaktadır.

Çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı; çocuğun anası, babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve Cumhuriyet savcısının istemi üzerine veya re'sen çocuk hâkimi tarafından alınabilir (m. 7). Tedbir kararı verilmeden önce çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılabilir. Korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun menfaatleri bakımından kendisinin, ana, baba, vasisi veya birlikte yaşadığı kimselerin bulunduğu yerdeki çocuk hâkimi (Seyyar, 2011: 407-437) tarafından alınır (m. 8).

Korunmaya muhtaç çocukların araştırılıp bulunması, bu çocukların ilgili mercilere duyurulması görevi, mahalli-mülki amirlere, sağlık kurum ve kuruluşlarına, muhtarlara, genel kolluk kuvvetlerine, belediye zabıta memurlarına ve çocuk ebeveynlerine yasal bir zorunluluk olarak verilmiştir. Aynı zamanda basın ve yayın organlarında çıkan ihbar niteliğinde haberler de SHÇEK-İİ Müdürlüğü tarafından incelenerek değerlendirilmektedir.

Korunmaya muhtaç gençler (özel olarak korunması gereken gençler, beden, ruhen, zihnen ve ahlaken tehlike ortamında (aile, sosyal çevre gibi) yaşayan ve bundan dolayı da devletçe korunması gereken genelde 13-18 yaş grubuna giren insanlardır. Korunmaya muhtaç gençlere yönelik sosyal politikalar, kendi ailesinde bakımının sağlıklı bir ortamda sürdürülmesi yönünde yapılan sosyal yardımlar ve hizmetler biçiminde veya bu mümkün değilse kurumsal bakım hizmetleri şeklinde olabilir. 2828 sayılı Kamına göre kurumsal bakıma alınan genç (çocuk), yetiştirme yurdunda (çocuk yuvasında) Türk örf, âdet, inanç ve milli ahlâkına sahip, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu bir kişi olarak (Seyyar, 2011: 407-437) yetiştirilir.

2.9. Türkiye’de Çocuklara Dönük Sosyal Politikaların Kurumsal Yapısı: Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü

06.04.2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, 03.06.2011 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulması kararlaştırılmıştır. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 08.06.2011 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yeni kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlanmıştır (Seyyar, 2011: 407-437). Bakanlık teşkilatı kapsamında yeni kurulan bu Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır (m.8) :

- Bakanlığın çocuklara yönelik koruyucu, önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek ve koordine etmek.
- Çocuklara yönelik sosyal hizmetler konusunda politika ve stratejiler belirlenmesine ilişkin çalışmaları koordine etmek, belirlenen politika ve stratejileri uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek.
- Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişilerce çocuklara yönelik yürütülen sosyal hizmetlere ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek ve bunlara uyulmasını sağlamak.
- Çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunması ve sağlıklı gelişimi için gerekli önleyici ve telafi edici mekanizmaları oluşturmak ve uygulamaya koymak.
- Geçici ya da sürekli olarak aile ortamından mahrum kalan veya yüksek yararı ailesinin yanında bulunmamayı gerektiren çocuklara, özel bakını ve koruma hizmeti sunmak.
- Özel surette korunması gereken çocuklara yönelik hizmetleri, habersiz denetimleri de kapsayacak şekilde yerinde denetlemek, tespit edilen aksaklıklara ve yetersizliklere karşı gerekli önlemleri ivedilikle almak.

- Özel surette korunması gereken çocuklara en nitelikli hizmetin verilebilmesini teminen, fiziki altyapı, nitelikli personel yetiştirilmesi ve istihdamı gibi hususlarda her türlü önlemi almak.
- Özel surette korunması gereken çocukların ilgili mevzuat uyarınca işe yerleştirilmesi işlemlerinde koordinasyonu sağlamak.
- Özel surette korunması gereken çocuklara yönelik hizmetler konusunda kamu kurum ve kuruluşlarıyla gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, bu alandaki gönüllü girişimleri teşvik edici mekanizmaları geliştirmek ve uygulamak.
- Özel surette korunması gereken çocuklar sorununda toplumsal duyarlılığı ve dayanışmayı güçlendirici faaliyet, proje ve kampanyalar düzenlemek.
- Evlat edindirme ve koruyucu aile hizmetlerini koordine etmek.
- 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda belirlenen tedbirleri yürütmek ve koordinasyonunu sağlamak.

2.10. Çocuklar İçin Yapılan Harcamalar

Türkiye’de nüfusun %31’i çocuk olduğu halde, 2010 yılında çocuklar için eğitim dışı harcamaların GSYH oranı % 1,21 iken 2011’de bu oran 1,11 ile sınırlı kalmıştır. Eğitim harcamaları eklendiğinde 2010’da GSYH oranı % 3,59, 2011’de ise azalarak % 3,44 olarak (Durmuş vd., 2014: 44-55) gerçekleşmiş bulunmaktadır.

Çocuklar için yapılan harcamaların çok düşük düzeyde seyretmesine ek olarak, 2010 ile 2011 yılı arasındaki tüm harcamaların GSYH’ye oranında ciddi bir azalma söz konusudur. Bu azalma esas olarak Türkiye’nin GSYH’sinde aynı yıllarda meydana gelen büyümenin çocuğa yönelik harcamalara aynı düzeyde yansımamasından kaynaklanmıştır. Söz konusu yıllar arasında Türkiye’nin GSYH’sinin % 16 düzeyinde, çocuğa yönelik harcamaların ise % 8 oranında arttığı tespit edilmiştir. Çocuklara yönelik harcamaların

artış oranının, çocuğun öncelikli yararı açısından Türkiye'nin genel büyüme oranının da üstünde (Durmuş vd., 2014: 44-55) olması gerekmektedir.

Türkiye'de çocuğa yönelik harcamaların verimliliği ve verilen hizmetlerin niteliğinin artması için, hizmet veren kamu kurumları arasındaki eşgüdüm ve koordinasyon eksikliğinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Nisan 2012'de kurulan Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu'nun bu bağlamda etkin işlev üstlenmesi gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için Kurul'un ihtiyaç belirleme, kaynak analizi, planlama gibi işlevleri yürütebilecek bir teknik kadroya sahip olması, ilgili kamu kuruluşlarının hazırlanan plana uymasını sağlayacak yetkiye sahip bulunması gerekmektedir. BM Çocuk Hakları Komitesi de sonuç gözlemlerinde, Çocuk Hakları Sözleşmesinin uygulanması ve izlenmesini koordine etmek için Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulunun sorumlu kurum olarak yetkilendirildiğini belirtmektedir. Çocuklara yönelik kamu hizmetlerinin bağımsız bir şekilde izlenmesini sağlayan Çocuk haklarından sorumlu bir ombudsmanın bulunması bu açıdan büyük önem taşımaktadır. TBMM tarafından, Haziran 2012'de onaylanan bir yasayla kurulan kamu denetçiliği (ombudsman) kurumu içinde başdenetçiye yardımcı olacak beş denetçi yardımcısından birisi de Kadın ve Çocuk Haklarından sorumlu kamu denetçisidir. Bu gelişmeyi önemli bulmakla beraber, kadın ve çocuk hakları için aynı denetçinin görevlendirilmesi yerine, bu iki önemli konu için ayrı denetçilerin olması bu iki konuya özel ilgi gösterilmesi açısından çok daha iyi bir çözüm yolu olurdu. Yeni kurulan bu yapının bağımsız ve etkili olabilmesi için personel, bütçe ve alt yapı ile ilgili gerekli ihtiyaçların karşılanması (Durmuş vd., 2014: 44-55) gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.DÜNYADA ÇALIŞAN ÇOCUKLARI KORUMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

3.1.Kavramsal Çerçeve

Çalışan çocuk; esnaf ve sanatkarlar yanında ya da sanayi iş kolunda çalışan çocuklarla, tarım kesiminde ailesi ile birlikte çalışan veya marjinal iş kollarında çalışan çocuklar olarak tanımlanmaktadır. Çocuk işçiliği 18 yaşının altındakilere fiziksel, mental, ahlaki açıdan zarar veren ve onları eğitimden yoksun bırakarak zedeleyen, istismar eden bir çalıştırma biçimi (ÇSGB, Çalışan Çocuklar Dairesi, 2014) olarak da ifade edilebilir.

Dünya genelinde 2008 yılı itibari ile 5-17 yaş arasındaki çocuk sayısının 1 milyar 586 milyon olduğu çalışan çocuk sayısının (5-17 yaş) ise 306 milyon düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Bu konu sayı 2004 yılına göre sadece 17 milyon azalmıştır. Ancak bu azalma tüm gruplarda gerçekleşmemiştir. Örneğin 5-14 yaş grubu için çocuk istihdamı 2004-2008 yılları arasında 196 milyondan 176 milyona düşerken, aynı zaman diliminde 15-17 yaş çocuklar için istihdam 2 milyon artarak 127 milyondan, 129 milyona ulaşmıştır. Erkek çocuklarda bu oran kız çocuklarına göre 4,5 puan fazla olarak gerçekleşmiştir. Buna verilere göre 15-17 yaşındaki her 100 erkek çocuktan 16'sı istihdamda sayılmıştır (DİSK-AR, 2013). Toplamda ise 5-17 yaş arasındaki her 5 çocuktan biri ise istihdam kapsamında görünmektedir.

İstihdam, çocuk emeğinin en kötü biçimleri için ise 2008 yılı için 115 milyon olarak gerçekleşmiştir. Erkek çocuklarının 74 milyonu, kız çocuklarının ise 41 milyonu bu tip çalışma biçimlerinin muhatabı olmuştur. Bu tip çalışma biçimlerinde de 15-17 yaş için artış gözlenmiştir. Söz konusu yaş grubu için en kötü çalışma koşullarında çalışan çocuk sayısı 4 yılda 52 milyondan 62 milyona (DİSK-AR, 2013) çıkmıştır.

2006 yılında yayınlanan “Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef” başlıklı ILO raporunda da küresel ölçekte yayılan çocuk işçiliğini sona erdirme çabalarının önemli etkisi ortaya konmaktadır. Küresel Rapor, özellikle en kötü biçimler olmak üzere, çocuk işçiliği oranlarında dünya genelinde bir düşüş eğilimini tespit etmektedir. Sayılar ve eğilimler raporda karşılaştırılmakta ve dört yıl süresince (2000-2004) gerçekleştirilen

sonuçlar ümit verici olarak kabul edilmektedir. Dünya geneli için çocukların istihdama katılımında bir azalma söz konusu iken Alt Sahra Afrika’da çocuk işçiliğinde artış (ILO, Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi, 2014) gözlemlenmektedir.

Çocuk işçilerin sayısı, 5-17 yaş gruplarında 2000-2004 yılları arasında dünya genelinde yüzde 11 azalmıştır. Çalışan çocukların sayısı, tehlikeli işlerde 5-17 yaş grubunda yüzde 26, 5-14 yaş grubunda ise yüzde 33 azalma göstermiştir. 2004’te 5-17 yaş grubunda ekonomik açıdan aktif yaklaşık 317 milyon çocuk bulunmakta, bunların 218 milyonu çocuk işçi olarak kabul edilirken, 126 milyon çocuk tehlikeli işlerde istihdam edilmektedir. Söz konusu, yılda 514 yaş grubunda ekonomik açıdan aktif 191 milyon çocuk, 166 milyon çocuk işçi ve tehlikeli işlerde çalışan 74 milyon çocuk bulunmaktaydı. Üç temel sektör -tarım, sanayi ve hizmet- arasında tarım en yüksek oranlardaki çocuk işçiliği (ILO, Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi, 2014) oranlarına sahiptir.

5-14 yaş grubu çalışan çocuk oranlarının 2000 yılında yüzde 16.1 olduğu Latin Amerika ve Karayipler’de en ciddi azalma gerçekleşerek 2004 yılında bu oran yüzde 5.1’e düşmüştür. Bu önemli düşüş, tüm çocukların çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden çekilmesinin ulaşılamaz bir hedef olmadığını akla getirmekte, fakat tedbiri elden bırakmama gereğini düşündürmektedir. 2006 Küresel Rapor tahminleri Avrupa ve Orta Asya’nın geçiş dönemi ekonomilerinde çocuk işçiliğinde düşüş kayıt ederken, Afrika’da tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayılarında artma görülmektedir. Bu kestirimler, politik kararlılığın, ekonomik büyüme ve yoksulluk azalmasıyla ilişkilendirildiğinde çocuk işçiliği ile mücadelede önemli gelişme sağlanabileceğini (ILO, Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi, 2014) açıkça ortaya koymaktadır.

3.2.Dünyada Çocuk İşçilere Yönelik Düzenlemeler

Çocuk-toplum ilişkisi tarihsel süreçte toplumsal koşullara bağlı olarak biçimlenmiştir. Bu noktada toplumların çocukluk dönemine ve çocuklara yönelik yaklaşımlarında etkili faktörlerden en önemlisi de toplumsal kurumlardır. İhtiyaçlara bağlı olarak başta yönetici sınıflar olmak üzere her türlü insan gereksinimini karşılayacak sınıfların yetiştirilmesi kapsamında çocuklar toplumların çözüm önerilerinin, kültürlerinin taşıyıcı ve uygulayıcıları durumunda olmuşlardır. Çocuklar, bazen okullar bazen de sözlü aktarım sayesinde toplumsal düzene dahil edilmişlerdir. Ancak bu sistemin dışında kalan

çocuklarda vardır. Dezavantajlı gruplar olarak, kimsesiz çocuklar, sokak çocukları, suç işleyen çocuklar, sokakta çalışan çocuklar gibi gruplar toplumsal çözümlerin dışında kalan grupları oluşturmuşlardır. Dezavantajlı bu çocuklar her toplum içerisinde sorun olarak görüldüğü için çeşitli yollarla ya topluma dahil edilmeye ya da toplumsal düzeni bozmayacak şekilde kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu dezavantajlı çocuklara yönelik ilginin ve kurumsal yapılanmanın şekillendiği yüzyıl olarak özellikle 19. yüzyıl dikkat çekmektedir. 19. yüzyıl aynı zamanda bu kurumsal ve hukuksal girişimlerin uluslararası boyuta (Işık, 2014: 109-139) taşındığı yüzyıldır.

3.2.1. Çocuklarla İlgili Uluslararası Düzenlemeler

Çocukların istismarı ve illegal olarak çalıştırılması birçok uluslararası kuruluşlar ve sözleşmeler ile yasaklanmış ve eğitimleri güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Bunlardan önemli olanlarından birkaçını (Ören, 2011: 164-172) sıralamak yararlı olacaktır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi: Çocuk istihdamının küreselleşmenin etkisi ile uluslararası boyut kazanması bu konuda bir takım hukuksal müdahaleyi, antlaşmaları ve işbirliğini beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemli görülen ise Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesidir. Bu sözleşmeyle çocuğun ekonomik sömürüsüne karşı, sağlığına, bedensel, zihinsel, ruhsal ve toplumsal gelişmesine zararlı olabilecek her türlü çalışmaya karşı korunması bir hak (Ören, 2011: 164-172) olarak kabul edilmiştir.

Bu normlardan bazı örnekler vermek yerinde olacaktır:

Md.12, 1.fıkra: Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun, kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını, bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen göstermek suretiyle tanırırlar.

Bu madde çocukların ifade özgürlüklerini daha rahat kullanmalarına ve sosyal olgunluğa sahip olmalarının önünü açan bir yaptırımdır.

Md.32, I.fıkra: Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

Md.32, 2.fıkra: Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak. Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

- a) İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler,
- b) Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar,
- c) Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

Bu maddenin de çocukların çalışına yaşamında kendilerini olumsuz etkileyen her türlü istismarı en aza indirmeyi planlayan ve çalışına şartlarının iyileştirilmesi için gereken yaptırımlar (Ören, 2011: 164-172) olduğu düşünülebilir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) : ILO, 1992 ve 1993 yıllarından itibaren çocuk istihdamını gündemine alıp “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı” adı altında incelemeye almıştır. Programın amacı, çocuk istihdamı ile mücadeledeki politik istek ve kararlılıkları işçi, işveren ve sivil toplum kuruluşlarının desteği ile uygulanabilirliği en üst (Ören, 2011: 164-172) seviyeye çıkarmaktır.

IPEC programı ilk kez 1992 yılı olmak üzere 1994, 1996 ve 1997 yıllarında toplam 74 ülkeyi bünyesine dahil etmiştir. Programın en önemli stratejisi ise ülkelerdeki ulusal düzeyde yapılan çalışmalara katılan ilgili kilit gruplarla (işçi, işveren sendikaları, basın, aileler, vb.) birlikte çocuk işçiliği konusunda bilgilendirme ve önleme yollarının uygulanması konusunu uzun vadede (Ören, 2011: 164-172) gerçekleştirmektir.

Çocuklar, 17. yüzyıla kadar küçük yetişkinler olarak, 17. yüzyıldan itibaren ise yetişkinlerin dünyasından ayrı tutulan özel bir kategori olarak görülmeye başlanmıştır. Çocuklara ait yeni bir dünya yaratılması olarak ortaya çıkan bu süreç aynı zamanda tarımsal ekonomiden kapitalizme doğru bir dönüşüme girilen, orta sınıfın güçlendiği, devletin ve bireyin yeniden tanımlandığı bir süreçtir. Burjuvazi, feodalizmden kapitalizme geçişle toplum sahnesine yeni bir sınıf olarak çıkmış, işbölümü, kentleşme ve sanayileşme ile toplumsal roller de yeniden biçimlenmiştir. Bu yeni rol dağıtımında yaşça küçük olanlara düşen çocuk olmak ve sistemin ihtiyaç duyduğu vasıflara sahip bireyler olarak yetiştirilecekleri süreçten geçirilmeleridir. Yani çocukluk kavramının ve kategorisinin oluşumu aslında yetişkin dünyasının/toplumsal yapının (Işık, 2014: 109-139; Ozansoy, 1999: 46-47) değişiminin sonucudur.

Bu değişim ideal çocukluğu tanımlarken dezavantajlı çocukları da tanımlayıp sınıflandırmıştır. Bir anlamda sistem dışında kalan çocuklar aynı zamanda ideal çocukluğun tanımlanmasına da hizmet etmiştir. Örneğin uluslararası çocuk yılının başlatıldığı 1979 yılında, televizyon ekranları, zengin Batı toplumlarındaki sokak panoları hasta ve aç çocukların tasvirleri ile doluydu. Aynı zamanda ‘dünya çocukları’ kavramı UNICEF, WHO gibi uluslararası kurumlar aracılığıyla resmi söylemlerde kullanılmaya başlandı. Kıtık, savaş, yoksulluk yüzünden zor koşullarda yaşayan çocukların durumu yeni çocukluk anlayışı için bir rahatlama sağlıyordu. Çünkü bu çocuklar idealize edilen modern Batı çocukluk konseptinin zıttı (Işık, 2014: 109-139) durumu ifade ediyordu.

Söz konusu ideal çocukluk anlayışına Kapitalizmin yaygınlaşması da büyük bir ivme kazandırdı. Sanayileşme ve kentleşmenin Avrupa’da yaşayan çocuklar üzerinde dramatik bir etkisi oldu. Sanayileşmenin erken dönemlerinde çocuk işçiliğinde artış oldu ancak sanayileşme aynı zamanda sosyal sorumluluk ve ekonomik açıdan faydalı bireyler yetiştirilmesi söylemini de sık sık vurgulamaya başlamıştı. Sanayileşmenin ilerleyen aşamalarında ekonomik uzmanlaşma ve karmaşık teknolojiler ile çocuk işgücüne eskisi gibi ihtiyaç duyulmuyordu. İşgücü olarak gitgide daha az kullanışlı hale gelen çocuklar eğitim kurumları vasıtasıyla (Işık, 2014: 109-139) şekillendirilmeye başlanmıştır.

I. Dünya Savaşından sonra, Uluslararası organizasyonların çocukluk dönemini yeniden şekillendirme ve çocuklara yardım etme çabaları ise, politik küreselleşmenin bir işareti olarak, başlamıştır. Çeşitli gruplar savaş bölgelerindeki çocuklara yardım ve gıda malzemesi dağıttı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise bu tür yardım organizasyonları daha çok yoksul ülkelerdeki mülteci çocukları kapsayacak biçimde yaygınlaşmıştır. Zamanla seçkin organizasyonların (Çocukları Kurtarma Fonu/ Save the Children Fund) ve Birleşmiş Milletler gibi politik kuruluşların çocuklara yardımları artmıştır. Bu yardımların asıl hedefi, elbette artık yaygınlaşan endüstri toplumlarının kriterlerinin (Işık, 2014: 109-139) kapsamını genişletmek olmuştur.

Dezavantajlı çocuklara dair yapılan uluslararası çalışmalar günümüzde devam ettirilmektedir. Türkiye gibi pek çok ülkede çocuklara yönelik hizmetlerin de bu çalışmalar ekseninde sürdürüldüğü bilinmektedir. Bu kapsamda, dezavantajlı çocukların tanımlanması, sınıflandırılması, bu çocuklara yönelik sunulan hizmetler (Türkiye'nin de dahil olduğu) uluslararası çocuk politikaları çerçevesinde (Işık, 2014: 109-139) biçimlendirilmektedir.

Günümüzde, çocuk hakları, çocuk refahı gibi söylemlerin temellendiği dünya çocukları görüşü neredeyse tüm toplumlar tarafından kabul görmüş ve dezavantajlı çocuklar artık bölgesel sorun olmaktan çıkarılarak dünyanın ortak meseleleri haline getirilmiştir. Bu konuda yapılan ve uluslararası düzeyde yürütülen çalışmalar dezavantajlı çocuklar adına olumlu gelişmeler olarak görülse de, bu çalışmaların sadece çocuk haklarını gözetmek dışında politik amaçlar taşıdığı da sıklıkla dile getirilen bir gerçek olmuştur (Işık, 2014: 109-139).

Çocuk işçiliği doğrudan veya dolaylı olarak çok sayıda uluslararası belgenin konusunu teşkil etmiştir. Belirtmek gerekir ki bu uluslararası düzenlemeler pratik uygulanabilirliklerinden ziyade, çocuk işçiliğinin küresel bir sorun olarak kalmasını sağlamak hususunda sembolik öneme (Işık, 2014: 109-139) sahiptirler.

Birleşmiş Milletlere bağlı çeşitli komisyonların da, Çocuk hakları sözleşmesine ek olarak çocuklara dair yapılan çalışmalar hakkında genel kurula bilgi ve öneriler sundukları bilinmektedir. Bu komisyonların başlıcaları ise şöyledir;

- Ekonomik ve Sosyal Konsey (Economic and Social Council/ECOSOC)
- İnsan Hakları Komisyonu; Bu komisyona bağlı çocuk hakları ile ilgili çalışma grupları vardır bu gruplardan bazıları şunlardır:
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye çocukların silahlı çatışmalarda yer almalarıyla ilgili olarak konulacak isteğe bağlı protokol taslağını hazırlamakla görevli çalışma grubu (1994)
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye çocukların satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili konulacak isteğe bağlı protokol taslağını hazırlamakla görevli çalışma grubu (1994)
- Çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi konularındaki özel raportör (1990)
- Nüfus ve Kalkınma Komisyonu
- Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu
- Nüfus ve Kalkınma Komisyonu
- Kadın Statüsü Komisyonu
- Narkotik Maddeler Komisyonu (Işık, 2014: 109-139).

Dezavantajlı çocuklara dair alınması gereken politik ve ekonomik önlemler günümüzde Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletlere bağlı kuruluşlar, Birleşmiş Milletlerin yan kuruluşları, resmi fon ve programları ile uzman kuruluşlar tarafından belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Son derece büyük bir uluslararası yapılanma; dünyadaki tüm çocuklara ve çocukluk dönemine yön vermektedir. Ekonomik ve politik yaptırımlar dezavantajlı çocuk gruplarına dair çözüm önerilerinin yanında ideal çocukluğun tanımlanması sürecine de katkı sağlamaktadır.

3.2.2. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF)

Avrupa'daki çocuklar, II. Dünya Savaşı sonrasında açlık ve hastalık tehdidi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çocuk Acil Yardım Fonu (The United Nations International Children's Emergency Fund/UNICEF) adında geçici bir kuruluş oluşturmuştur. Kıtlıkla mücadele programlarının yanında UNICEF 1950 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kurulan Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile çalışmıştır. UNICEF ve WHO bebek ölümlerini azaltmak, kitlesel aşılama programları oluşturmak, Latin Amerika, Avrupa ve Afrika'da sıtma kontrol merkezlerini düzenlemek, Hindistan, Avrupa, Kuzey Afrika ve Çin'de tüberküloz test programları yapmak gibi bazı

çalışmaları birlikte yapmıştır. UNICEF 1953 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (The United Nations Children's Fund/UNICEF) adını alarak kalıcı bir kuruma (Işık, 2014: 109-139) dönüşmüştür.

UNICEF'in kuruluşu soğuk savaş politikasının bir sonucu olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin Marshall Planı (sadece müttefik güçler için yeniden yapılandırma yardımı) Birleşmiş Milletlerin Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi'nin (II. Dünya Savaşından zarar gören bütün ülkelere destek sağlamayı amaçlayan) yerine geçince; Polonya ve Norveç gibi ülkelerin delegeleri çocukların kaderlerinin jeopolitik ayrımlara bağlı olmadığı konusunda itirazlarda bulunmuşlardır. Bunun neticesinde de UNICEF, BM bünyesinde kalıcı (Işık, 2014: 109-139) bir statüye kavuşmuştur.

Dünyadaki çocuklar için güvenli su kaynaklarının sağlanması, eğitim, sağlık, beslenme gibi konularla ilgilenen UNICEF'in asıl görevi ise savaşlardan, afetlerden etkilenen çocuklara acil yardım sağlamak ve bu konularda BM ve insani yardım kuruluşları ile koordinasyonu sağlamak olarak belirlenmiştir. UNICEF, BM Genel Kurulu ve BM Ekonomik ve Sosyal Konseyinin denetiminde New York merkezli bir yürütme kurulu tarafından yönetilmektedir. Yine 1988 yılında kurulan Innocenti Araştırma Merkezi (Floransa/İtalya) topladığı veriler ve yaptığı analizlerle çocuk refahı konusunda bu yürütme kurulu ile ortak çalışmaktadır. UNICEF, tamamen gönüllü kaynaklardan finanse edilen bir örgüttür. Özel sektör grupları ve bireyler tarafından finanse edilen UNICEF, kendine ait ürünlerin satışından da gelir elde (Işık, 2014: 109-139) sağlamaktadır. Dezavantajlı çocuklara yönelik yaptığı çalışmalarla bebek ölümleri, acil yardım gibi konularda programlar yürüten UNICEF, 1961 yılında 'Bütün Çocuklar (whole children)' söylemi üzerinden çocuk eğitimi ve sağlığı konusunda daha etkili politikalar geliştirmeye belirgin rol oynamaya başlamıştır. Eğitim ve çocuk gelişimi perspektifinden bakıldığında UNICEF'in tarihinde erken çocukluk dönemine yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında UNICEF diğer uluslararası aktörlerle birlikte (Dünya Bankası vd.) küçük çocuklara konsantre (Işık, 2014: 109-139) olmaya başlamış ve böylece programların çeşitliliği ve işbirliği artmıştır.

UNICEF'in ilk işi en acil olarak kabul edilen, beş yaşın altındaki çocukların sağlık sorunlarıdır. Kuruluşun Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında

çocukların haklarını takip etmek gibi bir görevi de vardır ancak, çocukların ekonomik durumları ile ilgili yasal standartlar koyma ve yasama gibi bir sorumluluğu bulunmamaktadır. UNICEF sokak çocukları ve sokaklarda çalışan çocuklarla ilgilenmeye 1985 yılında başladığı (Ennew, 1998: 15-30) görülmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi, UNICEF 1980’li yılların sonlarında Güney Amerika deneyiminden elde ettiği fikirlerle sokak çocukları ve sokağın çocukları gibi bir ayırım yapmış ve bu tanımları kullanmaya başlamıştır. Daha sonraları bu ayırma ek olarak ‘terk edilmiş’ çocuklarla, ‘sokakta yaşamayı seçen’ çocuklar arasında da bir sınıflamaya (Ennew, 1998: 15-30) gittiği görülmüştür. Ancak UNICEF dünya çapında çalışan çocuklar ve sokak çocukları ile ilgili güvenilir veya doğrulanabilir bir sayı verememektedir. Örneğin 1980’lerin başında tüm dünyada 100 milyon sokak çocuğu olduğu söylenmiş ve UNICEF bu rakamı değişik zamanlarda ve bağlamlarda kullanmıştır (Işık, 2014: 109-139; Ennew, 1998: 15-30). Bu rakam, sokak çocukları sayısının karşı konulmaz bir şekilde arttığının ifade edilmesine karşın, o tarihten bu yana değişmemiştir.

UNICEF; Küresel düzeyde dünyanın öncü çocuk savunucusu olarak lanse edilmekte ve 190 ülkede güçlü bir varlığa sahip bulunmaktadır. Özellikle dünyanın yoksul bölgelerinde çalışmalarını sürdüren kurumun gelişmiş ülkelerde 36 Milli Komitesi yer almaktadır. UNICEF hükümet temsilcilerinden oluşan 36 üyelik bir icra kurulu tarafından denetlenmektedir. Üyeleri Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından seçilen kurul politikalar geliştirip, programları onaylamakta, idari ve mali plan ve bütçeleri hazırlamakta ve karar vermektedir. Türkiye’de de çok sayıda bakanlık ve devlet kurumu (Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı Devlet Planlama Teşkilatı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü/SHÇEK) ile birlikte çalışan UNICEF aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve yerel yönetimlerle de (Işık, 2014: 109-139) ortak çalışmalar yürütmektedir.

Dezavantajlı çocuklar konusunda, UNICEF’de diğer uluslararası aktörler gibi dünya çapında önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak bu kuruluşun dezavantajlı çocuklara yönelik çalışmalarının büyük bir bölümünü geri kalmış/üçüncü dünya ülkeleri olarak kavramsallaştırılan ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler eksenli yapması dikkat çekmektedir. Bu ülkelerde yaşayan çocuklara yönelik üretilen programlar aynı zamanda beraberinde birtakım politik yaptırımları da getirmektedir. UNICEF gibi kuruluşlarca

üretilen programlar bu tip kurumların oluşturulduğu ülkelerde dezavantajlı çocuklar sorununun aşıldığı ve bu ülkelerin politikalarını ve yaptırımlarını uygulayan ülkelerde de bu sorunların aşılabacağı izlenimi uyandırmaktadır (Işık, 2014: 109-139). Oysaki dezavantajlı çocuklar sadece ‘üçüncü dünya ülkeleri’ ve ‘gelişmekte’ olan ülkelere ait bir sorun değildir. Yine bu tip kuruluşlar dezavantajlı çocuklar söylemi üzerinden küresel bir çocukluk standardının üretilmesini de sağlamaktadır.

3.2.3.Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmeleri

Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization/ILO), dezavantajlı çocuklarla ilgili uluslararası düzeyde çalışmalar yürüten kuruluşlardan birisidir. ILO, 1919 Versay Antlaşması ile öngörülen Milletler Cemiyeti ile ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında giderek büyüyen sorunlara yönelik sosyal reform niteliğinde çözümler bulmak ve reformların uluslararası düzeyde uygulanmasını sağlamak, kuruluşun ortaya çıkma amacını oluşturmaktadır.

ILO’nun ortaya çıkışında iki önemli faktör vardır. İlk olarak Rusya’daki Sovyet Devrimi (1917) ve sosyal çatışmalar uluslararası toplulukları etkin bir tepkiye çağırıyordu. Diğer taraftan 19. yüzyılın sonunda işçi ve bir kısım işveren örgütleri çok sayıda üyeye ulaştı ve daha aktif hale geldi. Ayrıca bu örgütler I. Dünya Savaşı’nı kazanan ülkelerin endüstriyel çabalarında önemli roller üstleniyordu ve bu durum basında yer almaya başladı. Bu tarihsel atmosferde ILO üç temel kaynak üzerinden şekilleniyordu. Bu kaynaklar organizasyonun anayasasının başlangıç bölümünde ifade edilmektedir; Barışı savunmak ve bunu sosyal adaletin teşviki ile gerçekleştirmek, uluslararası rekabete karşılık vermek. ILO’nun barışı savunma hedefi 1969 yılında Nobel Barış Ödülü almıştır. Sosyal adalet söylemi ise işçi haklarını savunmayı ifade eder. Uluslararası rekabete karşılık vermek ifadesi ise insani çalışma koşullarının sağlanması konusunda bazı milletlerin başarısızlığı, diğer ulusların kendi ülkelerindeki koşulları iyileştirmeleri yolunda bir engel olarak görülür (Işık, 2014: 109-139) fikrini temel almaktadır.

Uluslararası Çalışma Teşkilatı'nın araştırmalarında belirttiği yaklaşık rakamlara göre - her ne kadar tam sayının belirlenmesi mümkün değilse de-, 2008 yılında 306 milyon çocuk çalışan, 215 milyon civarında çocuk işçi bulunmaktadır. Çalışan çocuk sayısının bu denli yüksek olması ve çocuk çalışmasının gelecek nesillere etkisi, çocuk yaşta çalışmayı küresel bir sorun haline getirmiş bulunmaktadır. Bundan dolayı, çocuk yaşta çalışmayı engelleyen yahut sınırlama öngören ulusal düzenlemelerin yanı sıra uluslararası belgelerde de bu soruna ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Bu çerçevede, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, Çocuk Hakları Bildirgesi, Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A (III) sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. Türkiye'de ise, 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 Sayılı Bakanlar Kurulu ile "İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin Resmi Gazete ile yayınlanması yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu Beyanname hakkında radyo ve gazetelerde münasip neşriyatta bulunulması" kararı alınmıştır (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545). Konuyla ilgili, Bakanlar Kurulu Kararı 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Çocuk işçiliğinin yasaklanması ve çalışan çocukların çalışma şartlarının iyileştirilmesi konusunda Uluslararası Çalışma Örgütü'nde uzun yıllardır sözleşmeler kabul etmekte ve tavsiye kararları vermektedir. Çocuk işçiliğine ilişkin ilk sözleşme 1919 yılında Uluslararası Çalışma Konferansı'nda kabul edilen 5 numaralı En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi'dir. Bu Sözleşme'nin 1. maddesinde hangi sektörlerde uygulama alanı bulacağı düzenlenmişti. Değişik sektörler bakımından, ilerleyen yıllarda imzalanan sözleşmelerle, en az çalışma yaşına ilişkin sınırlayıcı düzenlemeler yapılmıştır. 138 sayılı En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi ile 1973 yılında tüm ekonomik sektörlerde çalışan çocukları kapsayacak düzenlemeler yapılmıştır (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545). Daha önceki sözleşmelerde belirlenen farklı asgari çalışma yaşlarına ilişkin düzenlemeler tadil edilerek, bu sözleşme ile tek bir asgari çalışma yaşı getirilmiştir.

Çocukların çalıştırılmasının sınırlandırılması konusundaki başlıca uluslararası araç, ILO'nun 138 sayılı sözleşmesidir. Ancak çok az sayıdaki ülke bu sözleşmeyi desteklemiş ve yine elliden az ülke ulusal kanunlarına dahil etmek için (Ennew, 1998: 15-30) çaba

harcamıştır. ILO'nun 138 sayılı sözleşmesi çocukların çalışma yaşını 15 olarak belirlerken gelişmekte olan ülkeler için bu yaş sınırının 14 olabileceği de ifade edilmektedir. Çocukların sağlıklarına, gelişimlerine ve okula devam etmelerine zarar vermeyecek hafif işlerde (Işık, 2014: 109-139) çalışmasına ise Sözleşmenin diğer hükümlerinde izin verilmektedir.

ILO'nun yine 1980'ler de 'çocuk emeği (child labour)' ve 'çocuk çalışması (child work)' arasında bir ayrım yaptığı bilinmektedir. Yaygın bir şekilde kullanılan bu ayrımında çocuk emeği, çocuklar için zararlı kabul edilen ve çocukları sömüren iş biçimleri olarak tanımlanarak ve kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır. Buna bağlı olarak çocukların çalışmasının zararlı olmadığı vurgulanmış ve bazı işlerde çocukların çalışmasının tolere edilebileceği vurgulanmıştır.

ILO, 190 sayılı tavsiye kararı ile 1999 yılında çocuklar için tehlikeli işleri ve çalışma koşullarını da belirlemiştir. Bu karar uyarınca;

- Fiziksel, psikoloji ve cinsel tacize maruz kalınabilecek işler
- Yeraltında, yüksek yerlerde, tehlikeli koşullarda yapılan işler,
- Makine kullanımı ve ağır-tehlikeli ekipman içeren işler,
- Tehlikeli madde kullanılan, gürültü, sıcaklık ve titreşim gibi çalışma koşullarının olduğu işler,
- Gece çalışmaları ve uzun saatler gerektiren işler (Işık, 2014: 109-139) çocuklar için tehlikeli olarak düzenlenmiştir.

Çocuk işçiliği ve çalışma koşulları konusunda çalışmalar yapan ILO, 1992 yılından bu yana IPEC (International Programme on the Elimination of Child Labour) adlı bir program yürütmektedir. Bu programın amacı çocuk işçiliğine karşı dünya çapında bir hareket başlatmaktır (Hodgkin, Newell, 1998: 595). 1992 yılı itibari ile aralarında Türkiye'nin de olduğu altı ülkede başlatılan IPEC'in uzun vadeli hedefi çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak, kısa ve orta vadeli hedefi ise çocukların korunması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi olarak ifade edilmektedir. Türkiye'de çocuk işgücü sorunu çerçevesinde ILO-IPEC projesi başlatılmış, bu proje ekseninde ILO ve DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) arasında yapılan anlaşmayla 1994–1999 yıllarında çocuk işçiliğinin boyutlarını ortaya çıkarmayı hedefleyen iki araştırma yapılmıştır (Çelik, 2005: 35). Yine

Türkiye 138 sayılı ILO sözleşmesini 1998’de, 182 sayılı ILO sözleşmesini ise 2001 yılında onaylamıştır (Çelik, 2005: 35; Işık, 2014: 109-139). Ayrıca 4857 sayılı iş yasası ile çalışma yaşı 15 olarak saptanmıştır.

ILO çocuk işçiliği, çocukları eğitimi, çocuk hakları gibi konularda diğer uluslararası aktörlerle ortak çalışmalar ve programlar yürütmektedir ve bu programlar yoğunluklu olarak üçüncü dünya ülkeleri ile gelişmekte olan ülkeler kategorisinde değerlendirilen ülkeler eksenli yürütülmektedir (Işık, 2014: 109-139). Örneğin ILO bir dizi bölgesel atölye çalışmasını; 1986 yılında Asya’dan başlayarak, 1989 yılında Afrika’da ve yine 1991’de Asya’da yapmıştır.

1980’lere kadar, genel itibari ile bakıldığında sosyal bilimcilerin çocuk konusuna çok fazla ilgi göstermediği söylenebilir. Çocuk çalışmaları, 1980’lerden sonra hız kazanmış ve yaygınlaşmıştır. Çalışmaların büyük çoğunluğu güney ülkelerinde çalışan çocuklara karşı duyulan endişelere odaklansa da, 1990’larda sosyal bilimciler kuzey ülkelerinde çalışan çocuklara dair de çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bu konuda yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu ise ILO çatısı altında veya ILO adına yapılmıştır (Işık, 2014: 109-139). Çoğunlukla formel sektörlerde çalışan çocuklar üzerine bu çalışmalar yoğunlaşmıştır.

Günümüzde başta çocuk işçiliği olmak üzere dezavantajlı çocuklar konusunda uluslararası çalışmalar yürüten kuruluşların başında ILO gelmektedir. Bu kuruluşun çalışmalarını yürüttüğü ülkeler genellikle gelişmekte olan ve geri kalmış ülkeler statüsünde tanımlanan ülkelerdir (Işık, 2014: 109-139). Türkiye’de de dezavantajlı çocuklar konusunda ILO ile ortak proje ve çalışmalar yürütülmektedir.

3.2.4. Avrupa Konseyi Düzenlemeleri

Avrupa Konseyi’nin, çocuk işçiliğini ilgilendiren önemli düzenlemeleri olarak, kölelik ve zorla çalıştırma yasağının düzenlendiği 1950 tarihli “İnsan Hakları ve Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi), 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı ve 1 Temmuz 1999 tarihinde Sosyal Şartın yerine geçen Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartını özellikle belirtmek gerekmektedir.

27 Eylül 2006 tarihinde, Türkiye tarafından bazı maddelerine çekince konularak (Gündüz, 2009: 3; Şahlanan, 1993: 194) onaylanmış olan Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, çocuk ve gençlerin korunması konusunda önemli hükümleri ihtiva etmektedir.

“Çocuk ve gençlerin korunması hakkı” başlıklı 7. maddeye göre,

“Akit Taraflar, çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

- 1- Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında asgari çalışma yaşının 15 olmasını sağlamayı;
- 2- Tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu öngörülen işlerde, asgari çalışma yaşının 18 olmasını sağlamayı;
- 3- Henüz zorunlu eğitim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmamalarını sağlamayı;
- 4- 18 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin, gelişmeleri ve öncelikle de mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamayı;
- 5- Çalışan gençlerin ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun ödemelerden yararlanma hakkını tanımayı;
- 6- Gençlerin, işverenlerin izniyle normal çalışma saatlerinde mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlamayı;
- 7- 18 yaşın altındaki çalışanlara yılda en az dört haftalık ücretli izin hakkını tanımayı;
- 8- 18 yaşın altındaki kişilerin, ulusal yasalar ve yönetmeliklerle belirlenen işler dışında gece işinde çalıştırılmamalarını sağlamayı;
- 9- Ulusal yasalar veya yönetmeliklerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşın altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolü yapılmasını sağlamayı;
- 10- Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta olmak üzere, uğradıkları bedensel ve

manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamayı; taahhüt ederler” (Centel, 1990: 240).

3.2.5. Avrupa Birliği Düzenlemeleri

Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı, Avrupa Birliği tarafından 9 Aralık 1989 tarihinde kabul edilmiştir. Asgari çalışma yaşının zorunlu eğitimi bitirme yaşının altında ve her durumda 15 yaşın altında olamayacağı (m.20), çalışma süresinin sınırlandırılması, 18 yaşından küçükler için gece çalışmasının yasaklanmasına (m.22) ilişkin (Işık, 2014: 109-139) düzenlemeler bu Şart'ta yer almaktadır.

Çocuklara ilişkin hükme, Avrupa Birliğinde yer verilen diğer bir düzenleme Avrupa Birliği Temel Haklar Şartıdır. Bu Şartın 32. maddesine göre “Çocukların çalıştırılması yasaktır. Asgari çalışma yaşı -gençler için öngörölmüş daha elverişli kurallara saklı kalmak kaydıyla ve sınırlı istisnalar dışında- zorunlu eğitimi bitirme yaşından daha aşağıda olamaz. Gençler için yaşlarına uygun çalışma koşulları belirlenmeli ve ekonomik sömürüye karşı ve güvenliklerine, sağlıklarına veya fiziksel, zihinsel, ahlaki veya sosyal gelişmelerine zarar verecek veya eğitimlerini engelleyecek her türlü işten (Işık, 2014: 109-139) korunmaları sağlanmalıdır”.

Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönerge'yi, Avrupa Birliği, 22 Haziran 1994 tarihinde 94/33/EC Sayılı kabul etmiştir. Yönerge'nin amacının düzenlendiği 1. maddeye göre, “Üye Devletler çocukların çalışmasını önlemek için gerekli tedbirler alacaktır. Asgari çalışma veya istihdam yaşının, ulusal mevzuatta öngörölen zorunlu tam zamanlı öğrenim yaşının altında veya her durumda 15 yaşın altında olmamasını sağlayacaklardır...”. Yönergeye göre ayrıca gençlerin yaşına uygun çalışma koşullarının sağlanması; gençlerin ekonomik istismarı ile sağlık, güvenlik, fiziksel, zihinsel, ahlaki, sosyal gelişimleri veya öğrenimlerini tehlikeye sokacak işlerde çalıştırılmasının önlenmesi (Işık, 2014: 109-139) yönergenin amacını oluşturmaktadır.

Yönerge'nin kapsam olarak ILO tarafından kabul edilen 138 ve 182 sayılı Sözleşmelerden farklılık arz ettiği görölmektedir. Bu sözleşmelere göre daha sınırlı kapsamdaki işçiler açısından uygulama alanı bulmaktadır. Buna göre Yönergenin “kapsam” başlıklı 2. maddesi bağımlı ve bağımsız çalışan ayırımına giderek, bu

yönergenin sadece 18 yaşından küçük ve bir iş sözleşmesiyle çalışan veya üye devletlerin ulusal mevzuatı veya idari düzenlemelerine göre bir iş ilişkisi içerisinde bulunan işçilere (Işık, 2014: 109-139) uygulanacaktır.

Yönergede, az önce kısaca anlatıldığı üzere, çocuk-geç-ergen ayrımı yapılarak bu kavramlar tanımlanmakta (m.3), genç işçilerin çalıştırılmayacakları işler belirlenmekte (m.7), çocuk ve genç işçilerin çalışma sürelerine (m.8), dinlenme sürelerine (m.10, m.11), gece çalışmasına (m.9) ilişkin düzenlemelere yer verilmektedir.

3.2.6.Dünya Bankası

Dünya Bankası, dezavantajlı çocuklar konusunda çalışan kuruluşlardan birisi de Dünya Bankasıdır. Dünya Bankası küresel ekonominin de önemli aktörlerinden bir tanesidir. Bir taraftan küresel ekonomiye yön veren karar ve uygulamalar üretirken, diğer taraftan da özellikle çocuk yoksulluğu ve çocuk eğitim programları ile ilgili çalışmalar (Işık, 2014: 109-139) Dünya Bankası tarafından yapılmaktadır.

Dünya Bankası, görüş ve ilgileri Washington temelli bir yönetim kurulu tarafından temsil edilen ve 181 üye ülkenin sahiplendiği bir kuruluştur. Dünya Bankası aslında bazı uluslararası finans kuruluşları için (örneğin Uluslararası Araştırma ve Kalkınma Bankası/IBRD, Uluslararası Finans Kurumu/IFC ve Uluslararası Kalkınma Birliği/ IDA gibi) genel bir başlıktır. Uluslararası Araştırma ve Kalkınma Bankası'na katılmak için bir ülkenin önce Uluslararası Para Fonu'na (IMF) katılması lazımdır. Dünya Bankası'nın yüzde 16.49 oy hissesi ile en büyük hissedarı ABD'dir. ABD dışında dört büyük hissedar daha vardır. Bu hissedarlar; Fransa, Almanya, Japonya ve İngiltere'dir. Bu beş ülkenin her biri yetkili birer yönetici ile temsil edilir. Diğer on dokuz yönetici ise, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan gibi ülkelerin oluşturduğu destek gruplarınca seçilir. Dünya Bankası kendisini bağımsız ve yardımsever bir kuruluş olarak yansıtmaktadır. Zengin ve yoksul milletler arasındaki uçuruma, yoksul devletlerin artan borçlarına karşın Dünya Bankası'nın son misyonu idealizmin zafer şarkısı gibidir; "Hayalimiz yoksulluktan arınmış bir dünya. Misyonumuz yoksulluğa karşı tutku ile mücadele etmek ve kalıcı sonuçlar için profesyonellik (Işık, 2014: 109-139)."

II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1944 yılında kurulan Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Dünya Bankası'nın orijinal kurumudur. Ancak pek çok kişi kredi ile ilişkilendirilen Dünya Bankası'na aşınadır. Kuruluş yıllarında bankanın öncelikli hedefi imar olmuştur. 1949'lardan itibaren ise Dünya Bankası artan bir ilgi ile pek çoğu sömürgeci kurtulmuş yoksul ülkelere ekonomik yardım konusuna yoğunlaşmıştır. Dünya Bankası küreselleşme sürecinin merkezinde yer alan ve ulus devlet sınırlarını parçalayan bir kuruluş olarak kabul edilmektedir. Dünya Bankası'nı faaliyetlerinin doğasında ideal bir dünya düzeni görüntüsü ve okul sistemi yer alır. Bu vizyon hepsine olmasa da küresel ülkelere (Işık, 2014: 109-139) uygulanır.

Dünya Bankası'nın yürüttüğü önemli programlardan biri de Erken Çocukluk Gelişimi Programı'dır. Dünya Bankası 1 milyar Amerikan Dolarının üzerinde bir parayı Bolivya, Kolombiya, El Salvador, Hindistan, Endonezya, Nijerya, Kazakistan, Brezilya gibi ülkelere "Erken Çocukluk Gelişim ve Koruma Programları'nın (ECD)" uygulanabilmesi ve desteklenmesi için borç vermiştir (Işık, 2014: 109-139). Dünya çapında bu programlarla ilgili uluslararası konferanslar düzenlenmiş, internet siteleri hazırlanmış, afişler, broşürler basılmıştır.

Türkiye'de bu programların uygulandığı ülkelerden birisidir. Dünya üzerinde çocukların maruz kaldığı kötü muamelenin, yaşadıkları açlığın, yoksulluğun, yakalandıkları hastalıkların ve buna bağlı ölümlerin erken eğitimle çözülebileceği fikrini destekleyen Dünya Bankası, UNICEF ile birlikte 12-13 Ekim 2011 tarihleri arasında Türkiye'de Erken Çocukluk Gelişimi (EÇG) adlı bir konferans düzenlemiştir. Bu konferansın sloganı ise son derece dikkat çekicidir: " (Erken) eğitim yoksulluğa karşı en iyi sigortadır. "

3.2.7. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)

Dünya Sağlık Örgütü, dezavantajlı çocuklar konusunda çalışan uluslararası aktörlerden birisidir. Birleşmiş Milletlerin, 1946 yılında dünya halk sağlığı uzmanlarını New York'ta düzenlenen bir konferansa davet etmesi ve delegelerin bu konferansın sonunda küresel bir sağlık örgütü kurma çabalarının neticesi olarak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) kurulmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre yoksul ailelerin çocukları yetersiz beslenmekte ve bu durum çocukların fiziksel gelişimini durdurmakta, öğrenme yeteneklerini bozmakta ve bağışıklık sistemlerini zayıflatmaktadır. Her yıl yaklaşık 10

milyon çocuk, gelişmekte olan ülkelerde ölmektedir. Teknoloji ve ulaşımdaki modern gelişmeler ülkeler arasındaki bilgi ve insan akışını arttırmıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan bu süreçte ülkeler arasındaki bağlantılar sürecektir. Artan bağlanabilirlik de hastalıkların dünyaya yayılmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla sağlık konusu yoksul ve zengin tüm toplumların ortak sorumluluğu haline gelmiştir (Işık, 2014: 109-139). Zira bulaşıcı hastalıklar tüm toplumları tehdit etmektedir.

Günümüzde, Dünya Sağlık Örgütü'nün endişeleri dezavantajlı çocukların karşılaştıkları olumsuz hayat koşullarının, sağlık sorunlarının, fiziksel gelişimlerdeki aksaklıkların çok ötesine geçmiş durumdadır. Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların dezavantajlı çocuklara yönelik çabaları olumlu neticeler verse de bu kuruluşlara yönelik (Işık, 2014: 109-139) ciddi eleştirilerin yapıldığını gözden uzak tutmamak gerekmektedir.

3.3.Uluslararası Kuruluşların Çocukları Koruyucu Çalışmaları

3.3.1. İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme

Uluslararası Çalışma Örgütü, kabul ettiği Sözleşmeler ve Tavsiye Kararları ile uluslararası iş hukukunun temel kaynağını oluşturan bir kuruluştur. Çocuk işçilere ilişkin olarak 1919 yılından başlamak üzere belirli sektörlerde veya meslek gruplarına yönelik olmak üzere çok sayıda sözleşmeyi kabul etmiştir. Tarım, sanayi, sanayi dışı, deniz işleri, balıkçılık, yer altı işleri gibi iş ve sektörlerde asgari çalıştırma yaşı, bu sözleşmelerde ayrı ayrı tespit edilmiştir. Ancak bu sözleşmeler genel nitelik taşımayıp sadece belirli işler ve sektörleri kapsamına almışlardır. Bu sebeple ILO tarafından 1973 yılında, sektör sınırlaması olmaksızın genel nitelik taşıyan bir asgari yaş sınırının belirlendiği ve temel ILO Sözleşmeleri arasında yer alan “İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme” ve “Asgari Çalıştırma Yaşına İlişkin 146 Sayılı Tavsiye Kararı” kabul edilmiştir. 138 Sayılı Sözleşme Türkiye tarafından 23.1.1998 tarih ve 4334 sayılı Uygun Bulma Kanunu (Aykaç, 2015:335-386) ile onaylanmış bulunmaktadır.

Bu sözleşmenin asgari çalışma yaşına ilişkin en temel hükmü, asgari yaş sınırının “zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacağı”na ilişkin 2. madde düzenlemesidir. Bununla birlikte bu Sözleşmeyi onaylayan devletlere, çocuk işçiliğini etkin bir şekilde ortadan kaldırmayı ve asgari

çalışma yaşının giderek gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişmelerine olanak tanıyacak bir düzeye yükseltilmesini sağlayan ulusal bir politika takip etme yükümlülüğü de getirilmiştir (m. 1). Asgari çalışma yaşının giderek artırılması hedefi - ilk etapta 16 yaşına çıkarılma şeklinde- “Asgari Çalıştırma Yaşına İlişkin 146 Sayılı Tavsiye Kararı”nda da daha da belirginleştirilerek ortaya konmuştur (m.7/1). ILO’nun asgari çalışma yaşının belirlendiği temel düzenlemesi olan 138 Sayılı Sözleşmede belirlenen yaş sınırı, her dönem için geçerli olacak sabit bir sınır olmayıp zamanla “gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişmelerine olanak tanıyacak bir düzeye (ilk etapta 16)” yükseltilmesi gerekli bir sınır (Aykaç, 2015:335-386) olarak kabul edilmiştir.

Asgari yaş sınırına ilişkin olarak, 138 Sayılı Sözleşmenin diğer bir önemli düzenlemesi, gençlerin “sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek işlerde” tespit edilen asgari yaş sınırınıdır. Bu düzenlemeye göre bu nitelikte işlerde asgari yaş sınırı 18 olarak öngörülmüştür (m.3/1). Buna karşılık aynı maddenin son fıkrasında -belirtilen nitelikte işlerde 18 olarak belirlenen asgari yaş sınırına- bir istisna hükmü öngörmüştür. Buna göre “Ulusal mevzuat yahut yetkili makam bu maddenin 1. fıkrası hükümlerine bakılmaksızın, varsa işveren ve işçi kuruluşlarına danışarak, söz konusu genç kişilerin sağlığı, güvenliğinin ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması ve genç kişilerin ilgili faaliyet dalında yeterli özel öğrenim veya mesleki eğitim görmeleri koşuluyla 16 yaşından itibaren istihdamlarına veya çalışmalarına izin verebilir” (m.3/3). O halde sağlığı, güvenliği veya ahlakı tehdit eden işlerde kural olarak 18 olan asgari çalışma yaş sınırı, genç işçilerin sağlığı, güvenliği ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması ve ilgili faaliyet alanında yeterli özel öğrenim veya mesleki eğitim görmeleri koşullarının birlikte sağlanmasıyla 16 olabilecektir (Aykaç, 2015:335-386). Öte yandan, anılan nitelikteki işlerde asgari yaş sınırının 18’in altında belirlendiği durumlarda dahi bu sınırın zaman içerisinde 18 yaş sınırına çekilmesi hususunda ivedi adımların atılması gerekliliği 146 Sayılı Tavsiye Kararında ifade edilmiş (m.9) bulunmaktadır.

Sözleşmenin bir diğer istisna düzenlemesi “hafif işlere” ilişkindir. Bu düzenlemeye göre, 13-15 arası yaşlardaki kişilerin, sağlıklarına veya gelişmelerine zarar vermesi ihtimali bulunmayan ve okula devamlarını, yetkili makamın onayladığı mesleğe yöneltme veya mesleki eğitim programlarına katılmalarını veya derslerden yararlanmalarını

engellemek koşuluyla hafif işlerde çalışmalarına veya istihdamlarına izin verilebilecektir (m.7). Maddede öngörülen koşulları taşıyan “hafif işler”de asgari çalışma yaşının 13’e kadar düşürülebilmesi mümkün olabilecektir. Bununla birlikte, yine aynı maddede, en az 15 yaşında olmak koşulu ile zorunlu eğitimlerini tamamlamamış kişilerin belirtilen koşulları taşıyan hafif işlerde çalışmasına izin verilebileceği de (Aykaç, 2015:335-386) düzenlenmiştir.

3.3.2. Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı (International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC))

ILO tarafından 1992 yılında uygulamaya konulan “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı”nın amacı kısa ve orta-uzun vadede olmak üzere iki doğrultuda tespit edilmiştir. Bu hedeflere göre programın uzun vadeli amacı çocuk çalışmasının sona erdirilmesi, kısa ve orta vadeli hedefi ise çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin önlenmesidir. Türkiye IPEC’e 1992 yılında ilk imza atan ülkelerden biri olmuş ve bu çerçevede çok sayıda projeyi (Aykaç, 2015:335-386) uygulamıştır.

3.3.3. 182 Sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Acil Eylem Sözleşmesi

ILO’nun Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC), 1992 yılında çocuk işçiliğinin kademeli olarak sona erdirilmesi ana amacı ile oluşturulmuştur. Program, bu hedefin çocuk işçiliği ile mücadelede dünya çapında bir hareketin desteklenmesi ve sorunla ilgilenen ülkelerin kapasitelerinin güçlendirilmesi ile başarılabilceğini savunmuştur. IPEC halihazırda 80’den fazla ülkede faaliyet göstermekte olup, 2008 yılında teknik işbirliği projeleri için ayırdığı yıllık harcama 61 milyon ABD Doları’nın üzerinde olmuştur. IPEC ILO’nun en büyük teknik işbirliği ve türünün küresel anlamdaki (ILO, Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi, 2014) en yaygın programı olma özelliklerine sahiptir.

IPEC; program ortaklarının sayısı ve oranı yıllar içinde genişlemiştir. Günümüzde, işveren ve işçi kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, kamu kuruluşları, özel işletmeler, topluluk tabanlı kuruluşlar, STK’lar, medya, parlamenterler, hukukçular, üniversiteler,

dini gruplar ve aynı zamanda çocuklar ve aileleri de (ILO, Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi, 2014) kapsamı içerisine almıştır.

ILO'nun IPEC kapsamında acil olarak ortadan kaldırılmasını öngördüğü “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” kavramı, 1999 yılında -temel ILO Sözleşmelerinden bir diğeri olarak kabul edilen- Sözleşmeye konu oluşturmuştur. ILO tarafından 1.6.1999 tarihinde kabul edilen ve Türkiye tarafından 26.1.2001 tarihinde onaylanan “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Acil Eylem Sözleşmesi Adlı 182 Sayılı Sözleşme”de, 18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak tanımlanmış ve bu Sözleşmeyi onaylayan üye devletlere, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını sağlayacak ivedi ve etkin önlemleri alma (Aykaç, 2015:335-386; ÇSGB, Çalışan Çocuklar Dairesi, 2014) yükümlülüğü yüklenmiştir.

Sözleşme uyarınca 18 yaşın altındaki bütün çocuklar için acil olarak yasaklanması gereken “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” kavramı şu çalıştırma biçimlerini içermektedir:

- a) çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini,
- b) çocuğun fuhuşta, pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ve sunumunu,
- c) çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ve sunumunu doğası ve gerçekleştirdiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işleri kapsar” (Aykaç, 2015:335-386).

İlk üç bentte açıkça görüldüğü üzere yasalarda esasen “suç” olarak düzenlenen durumlar tespit edilmiştir. Bu bağlamda, bu bentlerde belirtilenler “şarta bağlı olmayan en kötü

biçimlerdeki çocuk işçiliği” olarak tanımlanmaktadır. Nitekim çalışma koşullarının iyileştirilmesi burada sayılanları “yasal” hale getirmeyecektir. Buna karşılık d bendi ise “şarta bağlı en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” olarak tanımlanmış bulunmaktadır (Aykaç, 2015:335-386). Nitekim bu bent kapsamına giren bir iş, şartlarını değiştirilmesi ve çocuğun gelişimi için güvenli hale getirilmesi durumunda “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” kapsamında çıkacaktır.

Bilim çevrelerinde; fuhuş, pornografi, dilencilik veya uyuşturucu sektörü gibi yasadışı faaliyetlerde 18 yaşından küçüklerin kullanılmasının “çalışma” olarak kabul edilmesinin, çocukların bu tür faaliyetlerine meşruluk kazandırılmasına yol açabileceği için son derece tehlikeli olduğu ve Sözleşmenin bu düzenleme biçiminin uygun olmadığı vurgulanmaktadır. Bu görüşe göre bu tür faaliyetler “çalışma” olarak kabul edildiği takdirde yasadışı olduğu için geçersiz bile olsa bir iş sözleşmesinin varlığı ve çalışma karşılığında ücret talebi de gündeme gelebilecektir. Yine bu görüşe göre çocuklar bu tür faaliyetlerde aslında sömürü konusu oldukları için mağdurdur ve bu mağduriyetlerine “çalışma” denmesini kabul etmek mümkün değildir. Bundan dolayı, çalışma ile çocukluğa karşı insanlık suçu oluşturan yasadışı faaliyetler arasında net bir (Aykaç, 2015:335-386) sınır çizilmesi gerekli olmaktadır.

Esasen; konusu çocuğun fuhuş, pornografi, dilencilik veya uyuşturucu sektörü gibi yasadışı faaliyetlerde kullanılması olan iş sözleşmeleri Türk hukuku açısından, yürürlükteki hukuk düzeninin temel ilkelerine aykırı düşen, kamu düzenini, ahlakı ağır biçimde ihlal eden nitelikte olduğundan geçmişe yönelik olarak geçersizlik yaptırımına tabi olmak durumundadır. Buna göre bu tür iş sözleşmeleri yürürlüğe girmiş olsa bile geçersizlik geçmişe yönelik olarak (İştar Urhanoğlu, 2012: 226) uygulanmak durumundadır. Bu tür iş sözleşmeleri baştan itibaren geçersizdir; hiçbir hüküm ve sonuç doğurmaz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.TÜRKİYE’DE ÇALIŞAN ÇOCUKLARI KORUMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

4.1.Ulusal Belgelerde Çocuklar

Türkiye üye olduğu uluslararası kuruluşların çocuk işgücü konusundaki kararları ve prensipleri, ülke gerçekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda kendi yasalarını ve mevzuatını oluşturmuş bulunmaktadır. Ülkemizde çocuk işgücüne yönelik mevzuatın yasal çerçevesini oluşturan yasaları şöyle gibi sıralayabiliriz: Anayasa, 4857 sayılı İş Kanunu, 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Sendikalar Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Belediye Kanunu ve yasalara uygun olarak çıkartılan tüzük ve yönetmeliklerdir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çocuk İşçiliği, 2015).

Türk Hukuku’nda da, Uluslararası düzenlemelerde olduğu gibi, çalışan çocukların korunmasına ilişkin özel hükümlere yer verilmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, çalışan çocukların korunması Anayasa’nın 50. maddesi ile getirilmiş bir yükümlülüktür. Gerçekten bu hükme göre, küçükler çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar. Ayrıca, Anayasa’nın 10. maddesinde de, çocuklar için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı belirtilmiştir. Bu düzenlemelerin yanı sıra eğitim ve öğretim hakkına ilişkin düzenleme getiren Anayasa’nın 42. maddesinin de çocukların çalışmasına ilişkin düzenlemelerde dikkate (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545) alınması gerekir.

Çalışan çocuklar, İş mevzuatında yetişkinlere sağlanan koruma ile birlikte kendi ihtiyaçlarına yönelik olarak getirilen özel hükümlerden de yararlanırlar. Gümrükçüoğlu’na göre:

“Çalışan çocukların, “fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin engellenmemesi ve tecrübesizlik, deneyimsizlik, tehlike bilincinin gelişmemesi gibi sebeplerle iş kazalarına maruz kalmalarının önlenmesi amacıyla asgari çalışma yaşının belirlenmesi, iş sürelerinin kısaltılması, işe giriş ve çalışma süresince muayeneden geçirilmeleri, ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmalarının

önlenmesi amacıyla mevzuatımızda koruyucu” düzenlemeler öngörülmüştür (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545).

Ayrıca, sözleşmenin konusunun veya amacının kanuna, ahlaka ve kamu düzeni bakımından kesinlikle kabul edilemez bir şekilde aykırı olduğu hallerde iş sözleşmesinin başlangıçtan itibaren geçersiz olduğu kabul edilir. Böyle bir durumun varlığı halinde sözleşmenin hükümlerinin yerine getirilmeye başlanıp başlamaması (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545) önem taşımamaktadır.

Çalışan çocuklar ya da Çocuk işçiliği gerek ulusal gerekse uluslararası düzenlemelere konu olan önemli bir sorun alanıdır. Çocuk işçiliğini ortadan kaldıracak çözümler geliştirmek mümkün olduğunca bu konuda hedef olmalıdır. Bununla birlikte, bu sorunun sadece mevzuatta yapılacak değişikliklerle ortadan kaldırılabilmesi olanaklı görülmemektedir. Çocuk işçiliğini tümüyle ortadan kaldırmak olanaklı olamasa da, en azından bağımlı çalışan çocuklar açısından uluslararası sözleşmelerle de uyumlu asgari standartların getirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu bakımdan, tüm bağımlı çalışan çocukları kapsar biçimde özel bir yasa ile düzenleme getirmek ve farklı düzenlemelere tabi çocuklar arasındaki eşitsizlikleri gidermek (Gümrükçüoğlu, 2013: 481-545) gerekmektedir. Özellikle asgari çalışma yaşı ve çalışma sürelerine ilişkin düzenlemelerdeki farklılıkların giderilmesi ve herkes için geçerli bir düzenleme getirilmesi gerekmektedir.

İş Kanununa tabi çocuk ve genç işçilerin çalışma yaşı ve çalışma koşulları esas olarak 4857 sayılı İş Kanunu, 2004 tarihli “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”te düzenlenmiştir. Buna karşılık söz konusu düzenlemeler İş Kanunu m.4’te “istisnalar” başlıklı hükümde yer alan deniz ve hava taşıma işlerinde, 50’den az işçi çalıştırılan tarım ve orman işlerinde, ev hizmetlerinde, üç kişinin çalıştığı esnaf ve sanatkar işyerlerinde çalışan çocuk ve genç işçilere uygulanmayacaktır. İş Kanununa tabi olmayan çocuk ve genç işçiler için ise 6098 sayılı Borçlar Kanunu, 5953 sayılı Basın İş Kanunu, 854 sayılı Deniz İş Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu hükümleri (Aykaç, 2015: 335-386) uygulanmaktadır.

4.1.1.Anayasa

Anayasada genel bir düzenleme yapılmış olup tüm yasalar kaynağını Anayasa'dan almaktadır. T.C. Anayasası'nın 50. maddesine göre; kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40; T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, "Çocuk İşçiliği, 2015) korunurlar. Diğer hukuk dallarında olduğu gibi iş hukukunda da resmi kaynakların başında ve tüm kaynakların üstünde yer alan Anayasa, ulusal düzeyde çocuk işçilerin korunması konusunda temel kaynak konumundadır. Çocuk işçilerin korunmasının Anayasa'daki temel dayanağını ise, Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan "sosyal devlet ilkesi" oluşturmaktadır. Bu ilke, 1982 Anayasası'nın "Devletin Temel Amaç ve Görevleri" başlıklı 5. maddesinde anlatımını bulmuştur (Süzek, 2012:51).

Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması başlıklı Anayasanın 90. maddesine göre, uluslararası antlaşmalar ülke yasalarında yerlerini tam olarak bulmuşlardır. Bu antlaşmaların anayasa aykırılığı yönünde Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Bu, Türkiye yasalarında yapılan antlaşmalara aykırı bir madde bulundurulmaması ve onaylanan antlaşmaların kendi kanunlarımızda yer bulması açılarından çok önemlidir. Dolayısıyla, Türkiye'nin ILO ve diğer uluslararası kuruluşlarla imzaladığı antlaşmalarla alınan karar ve düzenlemeleri kendi kanunlarına yansıtması ve bunlara aykırı düzenlemeler ve uygulamalar (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, "Çocuk İşçiliği, 2015") yapmaması gerekmektedir.

Anayasaya göre, "Devletin temel amaç ve görevleri kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır". Bu kapsamda devleti, "herkes için insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlama amacı doğrultusunda, milli gelirin adalete uygun bir biçimde dağılmasını sağlamak, ekonomik ve sosyal farklılıkları gidererek toplumsal dengeyi kurmak, toplumdaki güçsüzleri ve yardıma ihtiyacı olanları korumak ve bu yönde gerekli önlemleri almakla görevli kılan" sosyal devlet ilkesi (Süzek, 2012:51-52; Süzek, 1985: 16-17), çocukların korunmasının başlıca Anayasal dayanağını oluşturmaktadır.

Öte yandan, Anayasa'nın "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlıklı 3. bölümünün ilk maddesi "Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları" başlığını taşımaktadır (m.41). Bu madde gereğince, "Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar" (m.41/2). Yine Anayasa'nın 50. maddesine göre, "Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar". Anayasa'nın 41/2 hükmü, çalışan-çalışmayan tüm çocukların özel olarak korunmasını güvence altına alırken 50.madde, çalışan çocukların ve gençlerin yaşları nedeniyle kendilerine uymayan ve iş sağlığına aykırı çalışma koşullarında çalıştırılmalarını engellemekte ve çalışma koşulları bakımından özel olarak korunmalarının güvencesini oluşturmaktadır.

Halkoylamasına 12.9.2010 tarihinde sunulan, 5982 Sayılı Anayasa Değişikliği Hakkında Yasa ile 1982 Anayasasında yapılan değişikliklerde, çocuk işçilerin özel olarak korunmasına ilişkin hükümler de yer almış bulunmaktadır. Buna göre Anayasa'nın "kanun önünde eşitlik" başlıklı "Herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit" olduğu hükmünün yer aldığı 10. maddenin üçüncü fıkrasına, "Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz" hükmü eklenmiştir. Çocuklara yönelik olarak yapılacak pozitif ayrımcılığın ve özel düzenlemelerin, eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı bu madde ile açıkça düzenlenmiştir (Tuncay, 2010:154). Söz konusu değişikliğin olumlu olduğunda şüphe olmamakla birlikte esasen söz konusu hüküm öngörülmeseydi de, "kanun önünde eşitlik" ilkesinin düzenlendiği madde, farklı konum ve statüde olan kişilerin ve bu arada çocukların korunması yönünde özel hükümler öngörülmesinin önünde bir engel taşımamaktaydı. Yine bu düzenlemeden önce de yürürlükte olan "sosyal devlet ilkesi" ve yukarıda bahsedilen Anayasa'nın 41/2 ve 50. maddeleri çocukların özel olarak korunması konusunda devlete (Aykaç, 2015: 335-386) görevler vermektedir.

Çocuklara özel olarak öngörülen bu hükmün dışında çocuk işçilerin Anayasada tüm kişiler ve tüm çalışanlar için öngörülen "Düşünce ve Kanaat Hürriyeti" (m.24), "Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi" (m.42) "Ücrette Adaletin Sağlanması" (m.55), "Sosyal

güvenlik hakkı” (m.60) gibi haklardan dolayı da kuşkusuz ki devlete görev yüklemektedir (Akyüz, 2012: 334).

Anayasa'nın çocuk işçiliğine ilişkin mevzuatı ilgilendiren diğer bir düzenlemesi, uluslararası sözleşmelerin iç hukuktaki yerini tespit eden düzenlemesidir. Türkiye tarafından çocuk işçiliğine ilişkin çok sayıda uluslararası belge ve sözleşme onaylanmış durumdadır. Anayasa'nın “Milletlerarası Antlaşmaları Uygun Bulma” başlıklı 90. maddesinin son fıkrası uyarınca, “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/20045170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır”. Görüldüğü gibi bu hüküm uyarınca temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası andlaşmalar yasaların üstünde kabul edilmektedir. Bu doğrultuda örneğin “en az çalışma yaşı”, örgütlenme (sendikalaşma) özgürlüğü, zorla çalıştırma yasağı kişi temel hak ve özgürlükleri ile ilgili olduğundan, buna ilişkin uluslararası sözleşmelerle bir iş hukuku kuralının çelişmesi durumunda uluslararası sözleşme hükmünün uygulanması gerekir (Aykaç, 2015: 335-386). Nitekim Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından “temel insan haklarına ilişkin” olduğu kabul edilen sözleşmeler arasında 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme ve 182 Sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Hakkında Sözleşme de (Süzek, 2012: 84-85) bulunmaktadır.

4.1.2.4857 Sayılı İş Kanunu

4857 sayılı İş Kanunumuzun bazı maddeleri çocuk işgücüne yönelik düzenlemeler getirmiştir.

İşverenler ile bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılan işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamına ilişkin hak ve sorumluluklarını düzenlemeyi (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) amaçlayan 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesine göre:

- Onbeş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar bedensel, zihinsel ve ahlaki

gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullara devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler.

- Onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile onbeş yaşını tamamlamış ancak onsekiz yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, ondört yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler ve çalışma koşulları ÇSGB tarafından altı ay içinde çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir.

- Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olamaz. Ancak onbeş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz, haftada kırk saate kadar arttırılabilir.

- Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemde çalışma süreleri yukarıda öngörülen süreleri aşamaz.

Bunun dışında Kanunda, onsekiz yaşını doldurmamış işçilerin yer ve su altındaki işlerde çalıştırılmaları ve sanayiye ait işlerde gece çalıştırılmaları yasaklanmıştır (4857 sayılı İş Kanunu 72 ve 73. madde) (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40).

Kanun'un 85. maddesine göre onaltı yaşını doldurmamış genç işçiler ve çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz. Hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı, kadınlarla onaltı yaşını doldurmuş fakat onsekiz yaşını bitirmemiş genç işçilerin hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri Sağlık Bakanlığının görüşü alınarak ÇSGB tarafından (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) hazırlanacak bir yönetmelikle gösterilir.

Ayrıca, ondört yaşından onsekiz yaşına kadar (onsekiz dahil) çocuk ve genç işçilerin işe alınmalarından önce, işyeri hekimi, iş sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırasıyla SSK, sağlık ocağı, hükümet veya belediye hekimlerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve onsekiz yaşını dolduruncaya kadar bu muayenenin altı ayda bir tekrarlanması, bütün bu

raporların işyerinde saklanarak denetimler sırasında yetkili memurlara (Avşar, Ögütoğulları, 2012: 9-40) gösterilmesi zorunludur (4857 sayılı İş Kanunu 74. madde).

4.1.3.Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

Kanun'un 69. maddesine göre sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların gece çalıştırılması esas itibariyle yasaktır. 173. maddeye göre 12 yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamı yasaklanmıştır. (Avşar, Ögütoğulları, 2012: 9-40) Onaltı yaşından küçük işçiler günde en fazla sekiz saat çalıştırılabilir.

176. maddeye göre; mahalli belediyelerce bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda onsekiz yaşın altındaki çocukların çalışması yasaktır. 179. maddeye göre 12-16 yaş arası çocukların çalışması yasak olan sağlığa aykırı ve tehlikeli işlerin nelerden ibaret olduğu İş Kanunu'nda (Avşar, Ögütoğulları, 2012: 9-40) düzenlenecektir.

4.1.4.Mesleki Eğitim Kanunu

4702 sayılı Kanunla değişikliğe uğrayan 3308 sayılı Çıracılık ve Meslek Eğitimi Kanunu, çocuk işgücünün bilgi ve becerisinin geliştirilmesine yönelik düzenlemeler getirmektedir. Yasaya göre çırak olabilmek için 14 yaşını doldurmuş, 19 yaşından gün almamış olmak, en az ilköğretim okulu mezunu olmak ve bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olması gerekmektedir. Bu yasa ile, 20 ve daha fazla personel çalıştıran işyerlerini, personel sayısının % 5 inden az olmamak ancak % 10 unu da geçmemek üzere meslek lisesi öğrencilerine becerilerini geliştirmek amacıyla eğitim vermelerini mecbur kılmıştır. Bu zorunluluk ile bir anlamda çocuk işgücünün kullanılmasının, ancak yeterli beceriyi kazandırılması koşulu ile mümkün olabileceği hükme bağlanmıştır. Bu yasa ile çıraklara tatil aylarında en az bir ay ücretli izin hakkı (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, "Çocuk İşçiliği, 2015") tanınmıştır.

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitimi düzenlemektedir. Kanun'un 11. maddesine göre; aday çırak, çırak öğrenci statüsünde olup öğrencilik haklarından yararlanırlar. Bunlar işyerinde çalışan işçi sayısına (Avşar, Ögütoğulları, 2012: 9-40) dahil edilmezler.

13. maddeye göre bu Kanun kapsamında bulunan işyerleri, Bakanlıkça tespit edilen illerde ve meslek dallarında 19 yaşından gün almamış olan kişileri çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştıramazlar. Ancak mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarından, örgün eğitim programlarından mezun olanlar ve kalfalık belgesi sahipleri bu hükmün dışındadır. Kanun'un 9. maddesine göre ilköğretimi bitirmiş olanlar, bir mesleğe hazırlanmak amacı ile çıraklık dönemine kadar işyerlerinde aday çırak olarak eğitilebilirler. Bunların dışında Kanunda; çırak olabilmenin şartları, çırakların ücretli izinleri, ücretleri, çalıştırma süreleri, sağlık muayeneleri, sosyal güvenlikleri gibi şartlar (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) da hükme bağlanmıştır.

4.1.5.İlköğretim ve Eğitim Kanunu

İlköğretim Yasası'nda da çocuk işgücüne yönelik düzenlemeler vardır. Bu yasanın 50. maddesine göre, ilköğretim yaşında olup da okula gönderilmeyen çocukların çalışmasına izin verilmez. Okula kayıtlı olduğunu ispat eden çocuklar, okul saatleri dışında kalan zaman zarfında (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) çalışabilirler.

Kanun'un 59. maddesine göre; ilköğretim çağına olup da zorunlu temel öğretim kısımlarına devam etmeyenlerin resmi ve özel işyerlerinde veya her ne biçimde olursa olsun çalıştırmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) çalıştırılmaları yasaktır.

4.1.6.Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu

Kanunda 2002 yılında yapılan değişikliğe göre, "Kanunî istisnalar saklı kalmak üzere, eğlence, oyun, içki ve benzeri amaçlı umuma açık ve açılması izne bağlı yerlerde onsekiz yaşından küçükler çalıştırılmaz."

4.1.7.Borçlar Kanunu

Kanun'un çalıştırma süreleri ve yasakları belirleyen 330. maddesine göre 18 yaşın altındakilerin gece süresinde ve hafta tatilinde çalıştırılmaları yasaktır. Hizmet Akdi ve Örgütlenme başlıklı 318. maddesinde ise: "Borçlar Kanunu'na göre usta ile yasal vasisi arasında çıraklık sözleşmesi yapılır. Sözleşmede yapılacak iş, çıraklık nevi ve süresi, günlük çalışma süresi, ücret ve diğer ödemeler ile deneme süresi belirtilir," (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) denmektedir.

4.1.8.506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ve 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

18 yaşın altındaki işçilerin sigortanın bütün dallarına ilişkin prim ücreti kesilmektedir. Ancak 18 yaşından önce geçmiş bulunan süreler sigortalılık süresinin hesabında dikkate (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) alınmamaktadır.

4.1.9. Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu

6336 sayılı, Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun; Sendika üyeliği ve üyeliğin kazanılmasını düzenleyen 17. Maddesine göre: “On beş yaşını dolduran ve bu Kanun hükümlerine göre işçi sayılanlar, işçi sendikalarına üye olabilir.”

Türkiye’de çalışma hayatında çocuklara ilişkin mevzuat konu ile ilgili AB Direktifleri ve İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 sayılı, Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına ilişkin 182 sayılı ILO sözleşmesi düzenlemelerine göre hazırlanmıştır.

Bu yasalar yanında işgücü piyasalarını düzenleme amacıyla çıkarılmış çocuk işçileri ilgilendiren bazı yönetmelik de vardır. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile Ağır ve Tehlikeli İşler yönetmeliği bunların (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çocuk İşçiliği, 2015”) örneklerindedir.

4.2. Çocuk İşçilerin Çalışma Koşulları

İş Yasası ve ilgili yönetmelikler kapsamında yer alan çocuk işçilerin çalışma koşulları, Anayasadaki hüküm doğrultusunda yetişkin çalışanlara göre daha ayrıcalıklı olarak düzenlenmiştir.

4.2.1. Çocuk İşçilerin Çalışma Süreleri

4857 sayılı İş Kanununda ve ilgili yönetmelikte çocuk işçiler için Avrupa Birliğinin Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönergesine uygun olarak “kısaltılmış iş süreleri” öngörülmüştür (Astarlı, 2008: 117). Buna göre, “Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olamaz. Ancak, onbeş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir” (İK 71/4. Yön.m.6/1). Yasada, okula devam eden çocukların

günlük ve haftalık çalışma süreleri ise daha farklı şekilde düzenlenmiştir. “Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda birinci fıkrada öngörülen süreleri aşamaz” (İK 71/son. Yön. m.6/3). Nitekim çocuğun gördüğü işin onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamayacağı, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremeyeceği İş Kanununda açıkça hükme bağlanmıştır. (İK 71/2). “Çocuk ve genç işçilerin günlük çalışma süreleri, yirmidört saatlik zaman diliminde, kesintisiz ondört saat dinlenme süresi dikkate alınarak uygulanır” (Aykaç, 2015: 335-386).

Öte yandan çocuk işçilerin çalışma süresinden sayılan haller, yetişkinlere göre daha genişletilmiştir. Buna göre (Aykaç, 2015: 335-386), “4857 sayılı İş Kanununun 66 ncı maddesine göre çalışma süresinden sayılan hallerin yanısıra; a) İşverenin vermesi gereken eğitimlerde geçen süreler, b) İşverenin işyeri dışında gönderdiği kurslar ve toplantılarda geçen süreler ile yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenen mesleki eğitim programlarında geçen süreler, c) Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından çalışan çocuk ve gençler ile ilgili olarak düzenlenen konferans, kongre, komisyon ve benzeri toplantılara temsilci olarak katılmaları nedeniyle işlerine devam edemedikleri süreler, çalışma süresinden sayılır.” Söz konusu hükümlerin lafzını ve amacını dikkate aldığımızda, “nispi emredici” nitelikte olduğu, yani ancak çocuk ve genç işçi lehine olmak üzere aksinin kararlaştırılabileceği fakat aleyhine değişiklik yapılamayacağı sonucuna varılmalıdır. 2004 tarihli “İş Kanununa İlişkin Fazla Çalışma ve Fazla Sürelerle Çalışma” Yönetmeliğinde, 18 yaşını doldurmamış işçilere fazla çalışma yaptırılmayacağı açıkça hükme bağlanmıştır (m.8/a). Yine anılan Yönetmeliğe göre bu Yönetmelikte geçen fazla çalışma “İş Kanununda yazılı koşullar çerçevesinde haftalık 45 saati aşan çalışmaları” ifade etmektedir (m.3/a). Bu iki hükmün birlikte değerlendirilmesi sonucunda 18 yaşın altındaki işçilere 45 saati aşan fazla çalışma yaptırılmayacağı şeklinde bir anlam çıkarılabilirse de, (nispi) emredici nitelikteki 71. madde hükmü doğrultusunda yasada çocuk ve gençler için belirlenen azami günlük ve haftalık çalışma sürelerinden (35-40-10 saat) fazla çalışma yaptırılmayacağı kabul edilmelidir. Yine bu doğrultuda, çocuk ve genç işçiler için –denkleştirme esasının uygulanması suretiyle- bazı haftalarda, belirlenen haftalık çalışma sürelerinin aşılması da

söz konusu olamaz. Ayrıca bu işçilere telafi çalışması da yaptırılamaz (Ekmekçi, 2003:177-195).

Çocuk veya genç işçiye yasaya aykırı olarak fazla çalışma yaptırıldığında ise, her ne kadar % 50 zamlı ücret 45 saatin üzerindeki çalışmalar için öngörülmüşse de doktrinde isabetli olarak belirtildiği gibi onlar için öngörülmüş yasal sürelerin üzerine çıkıldığında % 25 değil, % 50 zamlı ücrete hak kazandıkları sonucuna varılmalıdır (Ekmekçi, 2003:177-195). Nitekim fazla sürelerle çalışmaya ilişkin yasada öngörülen % 25 zamlı ücret, haftada 45 saat çalıştırılmasına sakınca olmayıp da, çalışma süreleri 45 saatin altında kararlaştırılmış işçiler için öngörülmüştür. Kanımıza göre bu işçiler için “fazla sürelerle çalışma” hükmü ve % 25 zamlı ücret ancak onlar için yasada belirlenmiş sürelerin altında haftalık çalışma süresinin kararlaştırıldığı ve işçiye bu sınırları geçmemek üzere fazla çalışma yaptırıldığında (Aykaç, 2015: 335-386) söz konusu olabilir.

Borçlar Kanununa tabi çocuk ve genç işçilerin çalışma süreleri bakımından Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 173/2 hükmü uygulama alanı bulacaktır. Buna göre, “On iki yaş ile on altı arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami sekiz saatten fazla çalıştırılmaz”. Bu doğrultuda Borçlar Kanununa tabi 16 yaşından küçük çocuklar ve gençler günde sekiz saatten fazla çalıştırılmayacak; 16 yaşından büyükler için ise bu sınırlama uygulanmayacaktır (Bakırcı, 2007: 112-113).

4.2.2. Çocuk İşçilerin Dinlenme Süreleri

İşçilerin fiziksel ve zihinsel olarak serbest kalarak sağlıklarının korunması amacını güden dinlenme süreleri özellikle çocuk işçiler için çok büyük önem taşımaktadır. Çocukların fiziksel olarak daha güçsüz olmaları ve gelişme çağında bulunmaları yetişkinlerden daha fazla dinlenmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te yetişkinlere oranla daha ayrıcalıklı dinlenme süreleri öngörülmüştür. Ancak bu yönetmelikteki hükümler sadece İş Kanununa tabi çocuk ve genç işçiler için uygulanabilecektir.

Anılan yönetmelikte çocuk ve işçilerin ara dinlenmesini düzenleyen hükme göre “İki saatten fazla dört saatten az süren işlerde otuz dakika, dört saatten yedi buçuk saate kadar olan işlerde çalışma süresinin ortasında bir saat olmak üzere ara dinlenmesi verilmesi

zorunludur” (Yön 6/son). Böylece çocuk ve genç işçiler için ara dinlenmesi, yetişkinler için belirlenen (68/1) sürenin iki katı olarak belirlenmiştir. Ancak ara dinlenmesi çocuk ve gençler için de çalışma süresinden sayılmamaktadır. (İK 68/ son). Bu düzenleme de Avrupa Birliğinin “Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönerge”sine uygun bir şekilde düzenlenmiştir.

18 yaş ve altındakiler için –yıllık izne hak kazanma koşulu yetişkinlerle aynı olmakla birlikte (İK m.53/) - yıllık ücretli izin süreleri de ayrıcalıklı olarak düzenlenmiştir. Söz konusu hükme göre “Onsekiz ve daha küçük yaştaki işçilerle elli ve daha yukarı yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi yirmi günden az olamaz” (İK 53/5). “Çocuk ve genç işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi 20 günden az olamaz. Yıllık ücretli iznin kesintisiz kullandırılması esastır. Ancak, yararına olduğu durumlarda çocuk ve genç işçinin isteği üzerine en fazla ikiye bölünerek kullandırılabilir” (Yön 10/1). Burada yıllık ücretli izni kesintisiz kullandırma kuralının uygulanmaması ancak çocuk ve genç işçinin isteği ile onun yararına olduğu durumlarda söz konusu olabilecek ve izin süresi en fazla ikiye bölünebilecektir (Aykaç, 2015: 335-386). Burada da amaç çocuğun dinlenmesi amacı doğrultusunda onun sağlığının ve güvenliğinin korunmasıdır.

İş Kanununa tabi çocuk ve genç işçilerin ulusal bayram ve genel tatil günlerine ilişkin düzenlemeye göre, “Çocuk ve genç işçiler, ulusal bayram ve genel tatil günlerinde çalıştırılmazlar (Aykaç, 2015: 335-386). Ayrıca bugünlere ilişkin ücretler bir iş karşılığı olmaksızın ödenir” (Yön m. 9).

İş Kanununa tabi çocuk ve genç işçilerin hafta tatillerini düzenleyen hükme göre ise “Çocuk ve genç işçilerin hafta tatili izinleri kesintisiz kırk saatten az olamaz. Ayrıca hafta tatili ücreti bir iş karşılığı olmaksızın ödenir” (Yön. 8-9). Buna göre yasada yetişkin işçiler için kesintisiz en az 24 saat hafta tatili öngörülmüşken çocuk ve genç işçiler için yaklaşık iki katı bir süre hafta tatili süresi belirlenmiştir. Kanunun 49. maddesi gereğince çocuk işçilere ödenecek hafta tatili ücreti yetişkinlerde olduğu gibi çalışılan günlere göre bir güne düşen ücrettir. Bu hüküm emredici niteliktedir ama buna rağmen işveren çocuk işçiyi hafta tatilinde çalıştırırsa buna da bir sonuç bağlanması (Aykaç, 2015: 335-386) gereği ortaya çıkar.

Bu durumda çocuk işçinin hafta tatilinden önceki çalışmalarının toplamı -kendileri için öngörülen yasal çalışma süresini aşıyorsa- hafta tatili günü için çalışmadan yasa gereği almaya hak kazandığı bir gündelik ücretine, hafta tatilinde fiilen çalışması nedeniyle fazla çalışmaya giren yüzde elli zamlı ücret yani işçinin 1,5 gündeliği daha eklenecek ve hafta tatilinde çalışan çocuk işçiye o gün için toplam 2,5 gündelik ödenmesi gerekecektir. Buna karşılık, işçinin haftalık çalışma süresi, sözleşmelerle (35/40) saatin altında belirlenmişse, çalışmadan hak ettiği bir günlük ücretine ek olarak, hafta tatili günündeki çalışmasının (35/40) saate kadar olan bölümü fazla sürelerle çalışma sayılarak % 25, (35/40) saati aşan bölümü için % 50 zamlı ücret ödenmelidir. Buna karşılık hafta tatilinden önce yasal veya sözleşmeyle belirlenen haftalık çalışma süresi kadar bir çalışma yapılmamışsa, hafta tatilinde çalışan işçiye çalışmadan hak kazandığı yasal hafta tatili ücretine ek olarak, sözleşmeyle belirlenen saatin altı için normal çalışma ücreti, bunu aşan çalışmalar fazla sürelerle ve/veya fazla çalışma sayılarak buna uygun zamlı ücret (Aykaç, 2015: 335-386) ödenecektir.

4.2.3. Çocuk İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği

Çocuklar, iş sağlığı ve güvenliği konusunda yetişkinlere göre daha güçsüz ve savunmasız durumdadırlar. Bunun nedenleri arasında deneyim azlığı, tehlike bilincinin yeterince gelişmemiş olması, üretime yönelik araç gereçlerin yetişkinler için tasarlanmış olması (Bakırcı, 2004:245) gibi olgular bulunmaktadır.

İş Kanunu madde 71/2 hükmü uyarınca “Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır”. Ayrıca Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik m.5/3 uyarınca, “İşverenler çocuk ve genç işçilerin tecrübe eksikliği, mevcut veya muhtemel riskler konularında bilgisizlik veya tamamen gelişmiş olmamalarına bağlı olarak gelişmelerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek herhangi bir riske karşı korunmalarını temin edeceklerdir” Yine anılan Yönetmeliğe göre “İşveren, çocuk ve genç işçilere, çalıştırmaya başlamadan önce işyerindeki riskler, işe uyum ve kanuni hakları ile işin niteliğine göre gerekli iş başı eğitimlerini verir” (Yön m.13/1). Ayrıca (Aykaç, 2015: 335-386) işveren “çocuk ve genç işçinin velisi veya vasisine, çocuk ve genç işçinin

çalıştırılacağı iş, karşılaşılabileceği riskler ve alınan önlemler hakkında bilgi verir” (Yön m. 12/a).

Anılan Yönetmelik’te ayrıca devletin yükümlülükleri de düzenlenmiştir (Aykaç, 2015: 335-386). Buna göre Çalışma Bakanlığına ailelerin, işçi ve işveren sendikalarının, meslek kuruluşlarının, işverenlerin, toplum ve bireylerin duyarlılaştırılması ve eğitimi, çocuk ve genç işçilerin sağlık durumları, fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki gelişimleri, iş sağlığı ve güvenliği koşulları ve çalışma ilişkileri konularında inceleme-araştırma, çocuk ve genç işçiler ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları, işçi ve işveren kuruluşları, meslek kuruluşları, üniversiteler ve gönüllü kuruluşlar ile işbirliği ve koordinasyon sağlama görevi verilmiştir (m. 14, m.15, m.16).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun kapsamı İş Kanununa göre çok daha geniş tutulduğundan (m.2/2) İş Kanunu kapsamında yer almayan pek çok çocuk ve genç işçinin söz konusu yasa ve bu yasa çerçevesinde çıkarılan yönetmeliklerde sağlanan korumadan yararlanmaları isabetli olarak mümkün olabilecektir. Buna karşılık anılan Kanunda “çocuk işçi” kavramına yer verilmemiş sadece “genç çalışan”dan söz edilmiştir. Buna göre genç çalışan “Onbeş yaşını bitirmiş ancak onsekiz yaşını doldurmamış çalışan” şeklinde tanımlanmıştır (3/e). Yönetmelikte çocuk işçi kavramına yer verilmeyişinin nedeni yasa gerekçesinde açıklanmıştır. Buna göre “...Çocuk çalışan tanımı bu Tasarıda özellikle tanımlanmamış olup mesleki eğitim dışında çocuk çalışanların istihdamının kısıtlanması Kanunun amaçlarından biridir. Ancak çocuk işçi için İş Kanununun getirdiği kısıtlamalar çerçevesinde çalışmaya izin verilen işlerde çalışanlarda bu Kanunun kapsamı dışında mütalaa edilemez. Bunun yanında genç çalışan tanımı, daha önce İş Kanununda yer aldığı şekilde ve Avrupa Birliğinin 2 Haziran 1994 tarihli ve 94/33 sayılı Direktifine uygun olarak düzenlenmiştir...” Kanımıza göre çocuk çalışanların istihdamının kısıtlanmasının yolu İş Sağlığı ve Güvenliği Yasasında bu kişileri tanımlamamak olmasa gerektir. Nitekim halihazırda İş Yasası ve ilgili Yönetmelikte “14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi”ler çocuk işçi olarak tanımlanmakta ve bu kişilerin hafif işlerde çalışmalarına izin verilmektedir (Yön. m.4). Durum böyleyken “çocuk işçilere” gerekçede değinmek yerine açıkça İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu içinde özel koruyucu hükümler öngörülmesi (Aykaç, 2015: 335-386) daha yerinde olurdu.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun “risk değerlendirmesi, kontrol, ölçüm ve araştırma” başlıklı maddesinde işverene risk değerlendirmesi yapma yükümlülüğü düzenlenmiş ve maddenin ç bendinde “Genç, yaşlı, engelli, gebe veya emziren çalışanlar gibi özel politika gerektiren gruplar ile kadın çalışanların durumu” dikkate alınması gereken hususlar arasında sayılmıştır. Değişiklikten önce İK 87 hükmünde ondört yaşından onsekiz yaşına kadar (onsekiz dahil) çocuk ve genç işçilerin işe alınmalarından önce ve on sekiz yaşını dolduruncaya kadar altı ayda bir defa doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarında bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi yükümlülüğünü öngörmekteydi (Aykaç, 2015: 335-386). 20.06.2012 yılında kabul edilen 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu söz konusu hükmü yürürlükten kaldırmıştır (m.37).

Anılan Kanunun “Sağlık Gözetimi” başlıklı 15. maddesi uyarınca “İşveren; a) Çalışanların işyerinde maruz kalacakları sağlık ve güvenlik risklerini dikkate alarak sağlık gözetimine tabi tutulmalarını sağlar. b) Aşağıdaki hallerde çalışanların sağlık muayenelerinin yapılmasını sağlamak zorundadır: 1) İşe girişlerinde. 2) İş değişikliğinde. 3) İş kazası, meslek hastalığı veya sağlık nedeniyle tekrarlanan işten uzaklaşmalarından sonra işe dönüşlerinde talep etmeleri hâlinde. 4) İşin devamı süresince, çalışanın ve işin niteliği ile işyerinin tehlike sınıfına göre Bakanlıkça belirlenen düzenli aralıklarla...”. Yine anılan maddeye göre (Aykaç, 2015: 335-386) “Tehlikeli ve çok tehlikeli sınıfta yer alan işyerlerinde çalışacaklar, yapacakları işe uygun olduklarını belirten sağlık raporu olmadan işe başlatılamaz”.

Bu doğrultuda çıkarılan “İşyeri Hekimi ve Diğer Sağlık Personelinin Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik” uyarınca “...Çalışanın kişisel özellikleri, işyerinin tehlike sınıfı ve işin niteliği öncelikli olarak göz önünde bulundurularak uluslararası standartlar ile işyerinde yapılan risk değerlendirmesi sonuçları doğrultusunda; a) Az tehlikeli sınıftaki işyerlerinde en geç beş yılda bir, b) Tehlikeli sınıftaki işyerlerinde en geç üç yılda bir, c) Çok tehlikeli sınıftaki işyerlerinde en geç yılda bir defa olmak üzere periyodik muayene tekrarlanır (Aykaç, 2015: 335-386). Ancak işyeri hekiminin gerek görmesi halinde bu süreler kısaltılır...” (m.9/2,c). İşyerlerinin yer aldığı tehlike sınıfları ise “İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği” Ek-1’de yer alan “İşyeri Tehlike Sınıfları Listesi”nde belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi önceden, tehlike derecesine bakılmaksızın 18 yaşından küçüklerin altı ayda bir sağlık muayenesinden geçirilmeleri öngörülmüşken, artık çocuk veya genç işçinin çalıştığı işyerinin tehlike derecesine göre yılda bir, üç yılda bir veya beş yılda bir sağlık muayenesinden geçmeleri söz konusu olacaktır. Her ne kadar işyeri hekimi bu süreleri kısaltabilecekse de, konunun onun insiyatifine bırakılması isabetli değildir. Diğer yandan, ILO'nun Türkiye'nin 1984 yılında onaylamış olduğu 1946 tarihli “Çocukların ve Gençlerin Sanayide İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmaları Hakkında 77 Sayılı Sözleşme”si sanayi işyerlerinde işe girişte ve en fazla bir yıl aralıklarla çocuk ve genç işçilerin sağlık muayenesinden geçirilmelerini öngörmektedir (m.2, m.3). Söz konusu düzenleme Türkiye'nin onayladığı bu Sözleşmeye'de (Aykaç, 2015: 335-386) aykırılık taşımaktadır.

Sağlık kontrolleri sonucunda çocuk işçilerin çalışmaya devam etmeleri bakımından sağlıklarında bir olumsuzluk tespit edilirse, işveren gözetme borcuna uygun olarak çocuk işçiye sağlığına uygun bir iş vermelidir (Aykaç, 2015: 335-386). Böyle bir imkan yaratılamıyorsa çocuk iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilir.

Öte yandan, önceden yürürlükte olan “işin durdurulması veya işyerinin kapatılması” başlıklı İK 79/6 hükmü uyarınca “...Bir işyerinde işçilerin yaş, cinsiyet ve sağlık durumları böyle bir işyerinde çalışmalarına engel teşkil ediyorsa, bunlar da çalışmaktan alıkonulur...”. Söz konusu hüküm de (bütünüyle 79. madde) 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile yürürlükten kaldırmıştır (m.37). Konunun düzenlendiği 6331 sayılı Kanun m.25'te anılan düzenlemeye isabetsiz olarak yer verilmemiştir. 2012 yılında yayınlanan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Yönetmeliği'nin “müfettişlerin görev ve yetkileri” başlıklı 11. maddesinin g bendinde ise “İşyerlerinde işçilerin yaş, cinsiyet ve sağlık durumlarına ilişkin mevzuata aykırılıklar tespit edilmesi halinde, ilgili mülki amire gönderilecek bir yazı ile bu işçilerin çalışmaktan alıkonulmasını talep etmek” hükmü yer almıştır. Anılan hüküm doğrultusunda müfettişlerin bu işçileri doğrudan çalışmaktan alıkoymaları söz konusu olmayacak ancak yazı ile mülki amirden talep etmeleri mümkün olmaktadır (Aykaç, 2015: 335-386).

4.3.Ulusal Kuruluşların Çocukları Koruyucu Çalışmaları

Türkiye, son yıllarda çocuk işçiliğinde önemli bir azalma olduğunu söyleyebilecek durumdadır. 1994 de yaklaşık 1 milyon çocuk ekonomik faaliyete katılırken bu rakam, büyük bir azalma göstererek 1999 da yarım milyona düşmüştür. Bu, beş yıl içinde yüzde 50 oranında azalma olduğunu göstermektedir. Bu azalma, 1997 de zorunlu eğitimin beş yıldan 6-14 yaş grubunu kapsayan sekiz yıla çıkarılması dahil olmak üzere çeşitli faktörler yanı sıra on yıl içinde IPEC deneyimlerine dayalı olarak gerçekleştirilen daha fazla bilinçlenme ve kapasite geliştirme sonucu meydana gelmiştir. Hükümetin çocuk işçiliğine son verilmesi konusundaki kararlılığı, 14 yaşın altındaki her kız ve erkek çocuğu için eğitim imkanı sağlanması hedefini içeren Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2001-2005) ortaya konulmaktadır. Plan, ayrıca çocuk işçiliğine son verilmesinin arkasındaki en önemli unsur olarak yoksullukla mücadele üzerinde durmaktadır. Çocuk işçiliği konusundaki bu ikinci Küresel Rapor, çocuk işçiliğinde dünya genelinde bir gerileme olduğunu ve en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin en hızlı (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015) şekilde azaldığını belgelemektedir.

4.3.1.Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Şubesi Müdürlüğü ve Görevleri

- Kısa vadede çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin uzun vadede çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırılması için çalışmalar yapan tüm kurum kuruluşlarla koordinasyon ve işbirliği yapmak,
- Ulusal Yönlendirme Komitesi (UYK) nin daha aktif şekilde çalışmasını sağlamak,
- Çocuk işçiliğine yönelik ülke politikasını belirlenmesi,
- Çocuk işçiliği konusunda kamuoyunu bilgilendirmek,
- Mevcut mevzuat incelenerek tarama çalışmaları yapmak,
- AB uyum çalışmaları ve üye devletlerdeki uygulamaları incelemek,
- Çocuk işçiliği konusunda üniversiteler, yerel yönetimler, özel sektör ve STK ile ilgili tüm kurum kuruluşlar arası işbirliği yapmak,
- Çocuk işçiliğine yönelik projeler yapmak,

- Çocuk işçiliğine yönelik duyarlılık artırmak, çalışmaların yerel ayağını oluşturmak üzere çalıştay, toplantı ve seminerler yapmak,
- Basın, yayın ve dokümantasyon merkezi oluşturmak
- Bildirim sistemini geliştirmek (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015).

4.3.2. Ç.S.G.B. Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü Tarafından Tamamlanan Projeler

Çalışan Çocuklar Bölümü AB fonlarından, Uluslararası Kuruluşların kaynaklarından yararlanarak ve çeşitli ülkelerle işbirliği içerisinde çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015) projeler yürütmektedir.

1. Avrupa Birliği fonu kaynaklarından yararlanarak Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Temsilciliği nin teknik desteği ile 7 ilde (Çankırı-Kastamonu-Sinop-Ordu-Elazığ-Erzurum-Van) yürütülen Türkiye de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması projesi (2005-2007).

Projenin amacı, en kötü biçimlerdeki işlerden çocukların çekilmesi ve risk altındaki çocukların bu tür işlerde çalıştırılmalarının önlenmesi için ulusal ve bölgesel kapasiteyi geliştirmek, hedef grupta yer alan çocuklara eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015) sağlamaktır.

Proje Kapsamında;

* Alan araştırması yapılmıştır. Araştırma kapsamında, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından örneklem seçilen, projemize dahil 7 İl, 94 İlçe, 103 Belde ve 330 Köyde toplam 99.356 hane ile görüşme yapılmıştır. Bu araştırma ile, işgücünde yer alan 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma hayatı, eğitim, sağlık sorunları, çocuk işçiliğinin sebep ve sonuçları, sosyo-ekonomik, psiko-sosyal ve eğitimsel karakteristiklerine ilişkin bilgiler derlenmiştir.

* Proje sonu hedefi 1500 çocuk olmasına rağmen; faaliyetler kapsamında 4858 çalışan veya çalışma riski bulunan çocuğa ulaşılmış

- 4362 çocuğa eğitim, beslenme, giyim ve hijyen malzemesi desteği sağlanmıştır.
- Bu çocuklar ve ailelerine, ilgili tüm kurum, kuruluş ve kişilere farkındalık yaratma çalışmaları yapılmıştır.
- Çalışıyor olmaları nedeniyle eğitime devam edemeyen 183 çocuk uygun eğitim programlarına yönlendirilmiştir.
- Öğretmenlerin ve okul idarecilerinin çocuk işçiliği konusundaki farkındalıklarını artırmak ve projeye desteklerini sağlamak amacıyla çok sayıda öğretmene ve okul idarecisine eğitim verilmiştir.
- 20 yetişkin aile bireyine meslek eğitimi verilerek iş bulma imkanı sağlanmıştır. 180 yetişkin aile bireyine mesleki eğitim sağlanmıştır. Ailelere verilen mesleki eğitimler Ön büro, bilgisayarlı muhasebe, halıcılık, bilgisayar kursu vb. şeklindedir.
- İlgili kesimlerde duyarlılık yaratma, sahiplenme ve sosyal diyalogun geliştirilmesi amacıyla il seminerleri düzenlenmiş, yerel ve ulusal medyada konu yer almış, çeşitli dokümanlar (takvim, broşür, afiş, vcd, vb) hazırlanarak ilgili tüm taraflara dağıtımını gerçekleştirilmiştir.
- Çalışan çocukların tespiti, izlenmesi ve yönlendirilmesi amacıyla, seçilen illerde Çocuk İşçiliği İzleme Sistemi nin kurulması ve faaliyete geçirilmesi hedeflenmiş olup bu amaç doğrultusunda web tabanlı izleme sisteminin kurulması sağlanmıştır.

Proje sonunda Ordu dışında 6 ilde Valiliklerle yapılan protokolle İl Proje Koordinasyon Ofisleri faaliyetleri sürdürmeleri koşuluyla tüm donanımlarıyla devredilmiştir.

2. ABD Çalışma Bakanlığı-Uluslararası Çalışma Bürosu nun mali desteğiyle Çalışan Çocuklar Bölümü ile Milli Eğitim Bakanlığı-İlköğretim Genel Müdürlüğü koordinasyonunda yürütülen Türkiye de Eğitim Yoluyla Çocuk İşçiliğiyle Mücadele-(Tarladan Okula) projesi (2004-2008) ; Ankara, Şanlıurfa, Gaziantep, Elazığ, Ağrı, Mardin illerinde 2004-2008 yılları arasında yürütülmüş, 26 Eylül 2008 tarihinde (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015) sona ermiştir.

Proje ile; mevsimlik tarım işçiliğinde çalışan veya çalışma riski taşıyan 10.000 çocuğun çalışma hayatından alınarak uygun eğitim programlarına yönlendirilmesi, ailelerin istihdam imkanları ile sosyal yardım ve hizmetlere erişimlerinin artırılması, toplumda

duyarlılık yaratma ve sahiplenmenin geliştirilmesi (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015) hedeflenmiştir.

Proje kapsamında, 8.365 çocuk tespit edilmiş ve bu çocuklardan 5.571 i proje hizmetlerinden (1.478 çocuk destek eğitimi, 1270 çocuk hijyen paketi, 1896 çocuk okul materyalleri, 927 çocuk- kıyafet) yararlanmıştır. Ayrıca proje çıktılarından 118 Aile Bireyi Mesleki kurslarla ilintilendirilmiş, 108 uygun yaştaki çocuk mesleki kurslarla ilintilendirilmiş, 4224 aile ile görüşülerek bilgilenmeleri sağlanmış, 838 öğretmen ve yöneticiye bilgilendirme semineri (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015) düzenlenmiştir.

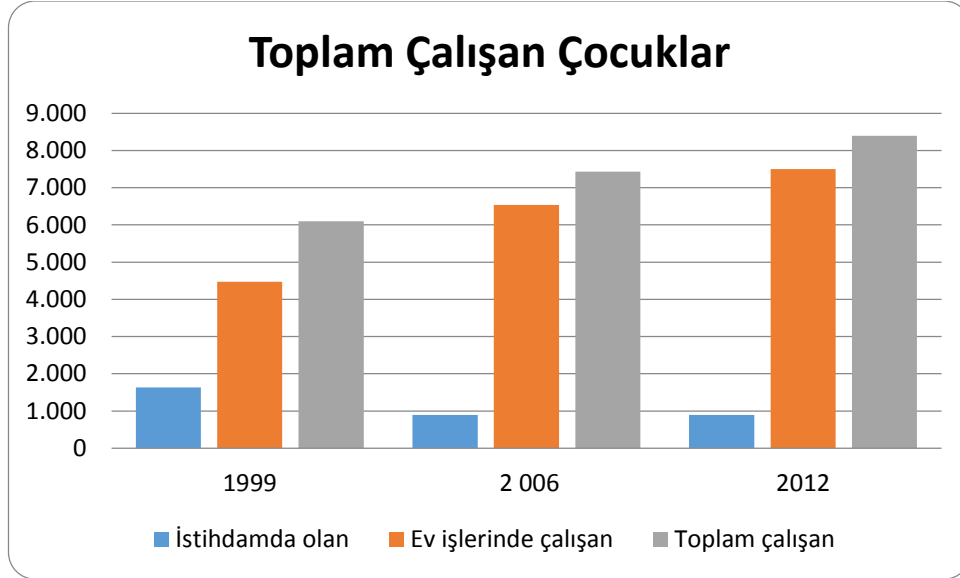
Çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda Türkiye’de uluslararası programların bir parçası durumdadır. TÜİK tarafından açıklanan rakamlara göre Türkiye’de istihdamdaki çocuk işçiliğinin azaltılması yolunda kaydedilen aşama aynı dönem için dünya genelindeki eğilimlerle benzerlik taşımaktadır. 1999-2006 yılları arasında istihdam edilen çocuk sayısı 2 milyon 270 binden, 890 bin düzeyine düşmüştür. Diğer yandan aynı dönemde Türkiye istihdamdaki çocuk işçiliği ile mücadelede ivmesini kaybetmiştir. 1994-1999 yılları arasında istihdamdan çekilen çocuk işçi sayısı yıllık ortalama 128 bin iken, 1999-2006 yılları arasında yıllık ortalama 74 bin olarak gerçekleşmiştir. 2006-2012 yılları ise çocuk işçiliğinde azalma eğiliminin durduğu ve özellikle tarım kesimindeki artış ile birlikte çocuk işçi sayısının tekrar arttığı bir dönem olmuştur. 2012 yılında çocuk işçi sayısı 893 bine ulaşmıştır. İki dönem arasındaki fark 3 bin kişi ile son derece az olarak görülse de, bu rakamlar çocuk işçiliği ile mücadele de başarısızlığın somut göstergesidir (DİSK-AR, 2013). Bunun yanında evde çalışan çocukların sayısındaki artış endişe vermektedir.

Dönem açısından somut veriler şunlardır:

1) Çocuk Emeği Ev İçine Kaymaya Devam Etmiştir: İstihdam içinde değerlendirilmeyen ev işlerinde çalışan çocukların sayısı 1999 yılında 4 milyon 447 bin iken, 2006 yılında bu sayı 6 milyon 540 bine ulaşmıştır. 2012 yılı için ise bu rakam yaklaşık 1 milyon kişi artarak 7 milyon 503 bine yükselmiştir. Böylelikle 5-17 yaş arası toplam çalışan çocukların (istihdama katılan ve ev içinde çalışan) sayısı 8 milyon 397 bine ulaşmıştır.

Toplamda çalışan çocukların tüm çocuklara oranı 1999'dan bu yana % 41'den % 56'ya (DİSK-AR, 2013) çıkmıştır.

Tablo 9: İstihdamda Olan, Evde Çalışan, Toplam Çalışan Çocukların Yıllara Göre Sayısı

Kaynak: TÜİK Çocuk İşgücü İstatistikleri

TÜİK Çocuk İşgücü İstatistiklerine göre ev işleri, hanehalkı fertleri tarafından kendi evlerinde gerçekleştirilen ve ekonomik faaliyet tanımının dışında kalan faaliyetlerdir. Bu faaliyetler, hanehalkı fertleri tarafından (çocuklar da dahil olmak üzere) ücretsiz olarak gerçekleştirilen evle ilgili işleri kapsamaktadır. Hanehalkı için alışveriş yapma, yemek pişirme, çamaşır yıkama, ütü yapma, küçük kardeşlere veya hanede bulunan hasta fertlere bakma, evi temizleme, hanede bulunan eşyaları onarma vb. faaliyetler (DİSK-AR, 2013) bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Bu tanımda yer alan faaliyetler arasında yer alan çocuk, yaşlı ve hasta bakım hizmetleri ile diğer faaliyetlerin aynı zamanda kadınları çalışma hayatının dışında tutan işler olduğu bilinmektedir. Devletin gereken nitelikli, yaygın ve ücretsiz bakım hizmetlerini sağlamaması Türkiye'de kadınlar için işgücüne katılım oranlarının dünyanın en alt sıralarında yer almasına neden olmaktadır. Dünya Bankası veritabanına göre 2011 yılı verileri ile Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı % 28,1 ile 183 ülke arasında 169. sıradadır. Söz konusu değer dünya ortalaması için % 51,17'dir. 2006 yılı ile 2012 yılları

arasında işgücüne katılım oranı kadınlarda % 6 puanlık bir artış kaydetmiştir. Bu artışın yarısını Lise altı eğitim düzeyine sahip olan kadınlar oluşturmuştur. Kriz koşullarında yaşanan bu artışın ev içi hizmetlerde çocukların daha fazla çalışmasına neden olduğu söylenebilir. Bu nedenle kadınların toplumsal yaşama ve çalışma hayatına insan onuruna yaraşan işler bağlamında daha fazla katılmalarının sağlanması ve bu yapılırken çocukların evde çalışmasının önlenmesi için devletin bu hizmetleri (DİSK-AR, 2013) sunmasının gerekliliği ortadadır.

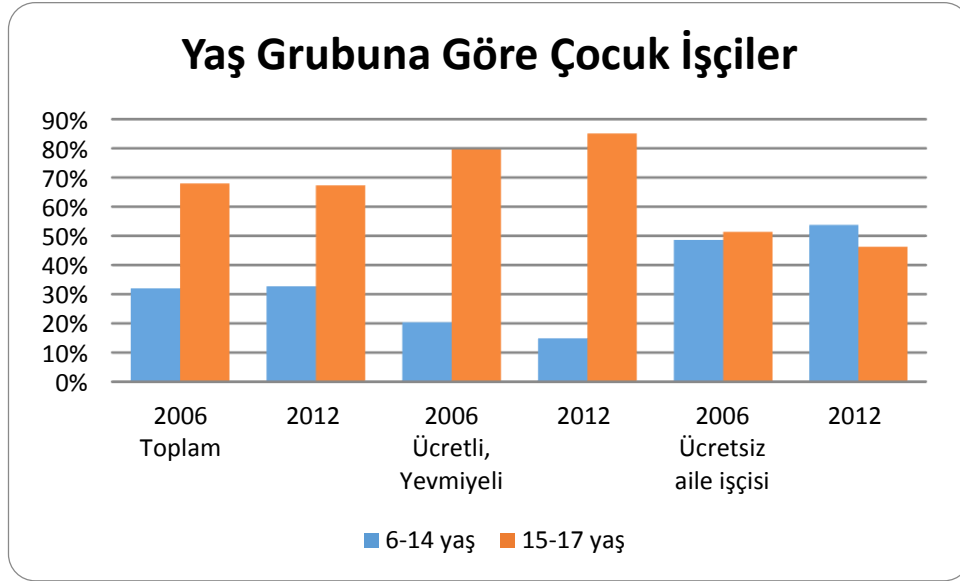
2) Artış çocuk emeğinin en kötü biçimlerinde yaşanmıştır: Çocuk işçiliği dünyanın pek çok bölgesinde ortak bir pratik olarak görülmektedir. Çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik artan çabalara rağmen henüz çocuk işçiliğini ortadan kaldırılamamıştır ve çocuk işçilerin çok geniş bir kesimi hala tarım sektöründedir. Yoksulluk ve eğitim politikaları çocuk emeğinin acımasız döngüsünü besleyen unsurlardır. Dünya genelinde 2008 yılı itibari ile 215 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Bunun % 60'ı yani 129 milyonu, balıkçılık, çiftçilik, su ürünleri, ormancılık, hayvancılık kapsayan tarım sektöründedir. Tarım sektörü meslek hastalıklarını, iş kazaları açısından en tehlikeli sektörlerden biridir. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinde çalışan çocukların % 60'ı tarım sektöründedir. Bunların sayısının 70 milyon civarında olduğu hesaplanmaktadır (DİSK-AR, 2013). En kötü biçimlerde çalışan çocukların 3'te 2'si ücretsiz aile işçileridir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 182 sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi'ne istinaden sokakta çalışma, küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışma, tarımda aile işleri dışında ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışmayı, Türkiye'deki çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri arasına (DİSK-AR, 2013) eklemiştir.

Türkiye 2012 verilerine göre 2006 yılından bu yana çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin en yaygın olduğu ücretsiz aile işçisi çocuk işçilerin, toplam çocuk işçiler içerisindeki oranı % 41'den % 46'ya, sayısı ise 362 binden 413 bine yükselmiştir. Yine aynı kapsamda değerlendirilen tarım sektöründe çalışan çocukların sayısı da 73 bin kişi artış göstererek 326 binden 399 bine, toplam çocuk işçilere oran ise % 37'den % 45'e (DİSK-AR, 2013) ulaşmıştır.

Tarımda çalışan çocuklar açısından asıl acı olanı ise tarımdaki istihdam artışının % 66'nın ve ücretsiz aile işçilerindeki artışın % 90'ının 6-14 yaş arası çocuklar olmasıdır. Toplamda da çocuk işçiliğinin artmasına neden olan 6-14 yaş çocuk işçilerin (DİSK-AR, 2013) sayısındaki artıştır.

Tablo 10: İsteki duruma ve yaş grubuna göre çocuk işçilerin oranı

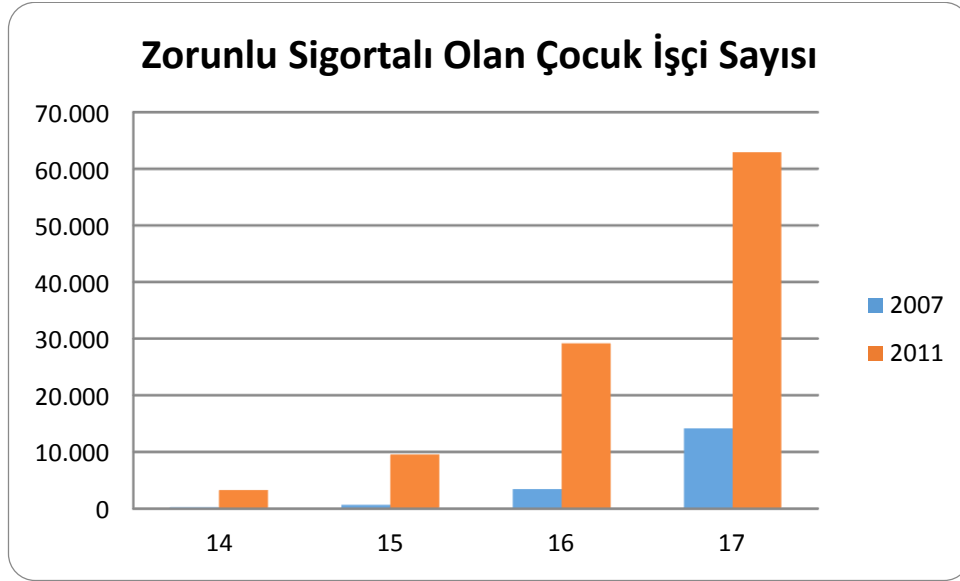
Kaynak: TÜİK Çocuk İşgücü İstatistikleri, kendi hesabına veya işveren olarak çalışan çocukların sayısı az olduğu için grafikte gösterilmemiştir.

3) 4+4+4 Yasası Sinyallerini Erken Verdi: 4+4+4 yasa geçtiğimiz yıl büyük tartışmalarla kabul edildi. Çocuklar, yasa değişikliği ile birlikte 1 yıl daha erken mesleki eğitime başlamış olacaklar. Mesleki ve Teknik Eğitim yönetmeliği 4+4+4 ile yapılan değişikliğin çocuk işçiliği açısından ne gibi sonuçlar yaratacağını göstermektedir (DİSK-AR, 2013). Mesleki ve Teknik Eğitim Merkezleri ile ilgili olarak söz konusu yönetmeliğin 19. Maddesinde; “Bu anlamda Meslekî ve teknik eğitim alanında orta öğretim diploması, sertifika ve belge veren programları uygulayan; eğitim maliyetini azaltmak, kaynak savurganlığını önlemek ve eğitimin niteliğini artırmak amacıyla çok program, tek yönetim ilkesine uygun olarak merkezler kurulur. Yerleşim birimi ve çevresinin gelişmişlik düzeyi, iş gücü ve istihdam durumu, eğitim gereksinimi, öğrenci potansiyeli gibi ölçütlere göre aynı yerleşim biriminde birden çok merkez kurulabilir” (DİSK-AR, 2013).

Yani ortaöğretim diploması verecek bu tip kurumlar kurulurken yegâne amaç eğitim değildir. Bir an önce işgücüne katılacak yetişmiş elemanların işgücü piyasasına sürülmesidir. Yine 4+4+4 düzenlemesi ile zorunlu ilköğretim bitirme yaşı 13 yaşa çekildi. Bu durumda ortaokulun bitiş yaşı ile çocuk işçilik yaşı fiilen 13'e düştü. Aynı zamanda hem çalış hem oku dönemi, çocukların hayatına hızla girdi. Okula devam ederken çalışan çocukların sayısı 2006-2012 yılları arasında % 64 oranında artarak, 272 binden 445 bine yükselmiş durumda. Okuyan çocukların 2006 yılında % 2'si ekonomik bir faaliyette çalışırken 2012 yılında bu oran % 3'e ulaştı. Bu çocuklar arasında ev işlerinde çalışanların oranı da % 43'den % 50 seviyesine yükseldi. Okula devam etmeyen çocukların sayısı 2 milyon 314 binden, 1 milyon 297 bine gerilerken, okula gitmeyen çocuklar arasında ekonomik faaliyetlerde çalışanların oranı % 27'den % 35'e yükseldi. Buna karşın ev işlerinde çalışan çocukların sayısı bu kategoride % 44'den % 39'a (DİSK-AR, 2013) geriledi.

- 4) SGK istatistiklerinde de çocuk işçiliği katlandı: Çocuk işçiliğindeki artış SGK istatistiklerine de yansıyor. 2006 yılı SGK İstatistiklerinde zorunlu sigorta kapsamında ücretli olarak çalışan çocukların (14-17 yaş) sayısı 14 bin 161 iken, 2012 yılında 62 bin 925'e yükseldi. Çırakların sayısı ise aynı dönemde 158 binden 322 bine (DİSK-AR, 2013) çıktı.

Tablo 11: SGK verilerine göre 4a kapsamında zorunlu sigortalı olan çocuk işçi sayısı

Kaynak: 2006 ve 2012 yılları SGK İstatistikleri

Hükümetin Ulusal İstihdam Strateji Belgesi Taslağında 16-18 yaş arası gençler için asgari ücretin düşürülmesi amacını taşıyan düzenleme ile bu yaş grubu için istihdamın teşviki gündemdir. Yine çıraklık ve stajyerlik uygulamalarının yaygınlaştırılması çabaları görülmektedir (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40). Bu emek piyasalarında düşük ücretle çalışan, genç-çocuk emek sömürüsünün yaygınlaştırılmasına yol açacaktır.

4.3.3. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü Tarafından Yürütülen Projeler

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) bünyesinde faaliyet gösteren Çalışan Çocuklar Bölümü, ÇSGB ile BM Kalkınma Programı tarafından ortaklaşa yürütülmesi öngörülen “Kadın ve Çocuk İşçilerin Durumlarının İyileştirilmesine Yönelik Yardım Projesi” çerçevesinde 1991 yılında kurulmuştur. 10 Haziran 1992 tarihinde Türkiye’nin ILO/ IPEC programında yer almasının öngörüldüğü anlaşmanın imzalanması üzerine programla ilgili görevleri üstlenmiş, çalışmalarını (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) yalnızca bu alana yönlendirmiştir.

Bölümün amacı, kısa dönemde çalışan çocukların çalışma şartlarının iyileştirilmesi, uzun dönemde ise Türkiye’de çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasıdır.

ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümünün yararlanıcı kuruluş olduğu “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi”, AB tarafından finanse edilmiş ve ILO Türkiye Temsilciliğinin teknik desteğiyle yürütülmüştür. 26 Kasım 2005 tarihinde sözleşmesi imzalanan ve toplam iki yıl süren bu projenin bütçesi 5,3 milyon Avro olup, seçilen 7 pilot ilde uygulanmıştır: Ordu, Sinop, Van, Elazığ, Erzurum, Kastamonu ve Çankırı (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40).

Projenin uygulandığı bu 7 ilde “İl Proje Koordinasyon Ofisleri (İPKO)” kurulmuştur. Bu ofisler çalışan çocukların proje ofislerine devam edebilenlerine çeşitli eğitim, rehabilitasyon ve maddi yardım desteği sunmuşlardır. Bu maddi yardımlar eğitim masraflarına destek olabilmek amacıyla önlük, çanta, kırtasiye malzemeleri gibi okul eşyaları ve onların kişisel bakımları için gerekli olan malzemeler üzerine (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) yoğunlaşmıştır.

Bunların dışında eğitim amaçlı takviye kursları ile sosyal ve kültürel yönlerini geliştirilecek aktiviteler de gerçekleştirilmiştir (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40). Projenin en temel amaçlarından biri olan, çocukların iş yaşamından okula yönlendirilmesini gerçekleştirmek için onların okula devamlılıkları izlenmiş ve bunun için, seçilen okullarda “okul tabanlı izleme sistemi” kurulmuştur.

Çocuk işçiliği sorununun ortadan kaldırılması için tek bir kurumun çabası yeterli olmayacağından proje için seçilen yedi ilde valiliklerin başkanlığında kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla “İl Eylem Komiteleri (İEK)” (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) kurulmuştur.

Proje için seçilen yedi ilde alan araştırması yapılmıştır. Araştırma kapsamında, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından örneklem seçilen, projeye dahil 7 il, 94 ilçe, 103 belde ve 330 köyde toplam 99.356 hane ile görüşme yapılmıştır. Bu araştırma ile işgücünde yer alan 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma hayatı, eğitim, sağlık sorunları, çocuk işçiliğinin sebep ve sonuçları, sosyo-ekonomik, psiko-sosyal ve eğitimsel karakteristiklerine ilişkin bilgiler derlenmiştir. Proje sonu hedefi 1500 çocuk olmasına rağmen; faaliyetler kapsamında 4858 çalışan veya çalışma riski bulunan çocuğa (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) ulaşılmıştır.

ILO/IPEC projelerinin dışında ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü'nün yürüttüğü bir diğer proje de “Tarladan Okula Projesi”dir. Proje 2005 Eylül ayında ABD Çalışma Bakanlığı ve ILO desteği ile ÇSGB ve MEB koordinasyonunda ve IMPAQ Firmasının yürütümünde başlatılmıştır. Proje kapsamında, gezici ve mevsimlik tarım işlerinde çalışan veya çalıştırılma riski olan 10.000 çocuğun temel ve mesleki eğitim almalarının sağlanması amaçlanmıştır. Proje, Ankara, Şanlıurfa, Gaziantep, Elazığ, Ağrı, Mardin illerinde 2004-2008 yılları arasında yürütülmüş, 26 Eylül 2008 tarihinde sona ermiştir. Proje kapsamında, 8.365 çocuk tespit edilmiş ve bu çocuklardan 5.571'i proje (Avşar, Ögütoğulları, 2012: 9-40) hizmetlerinden yararlanmıştı.

ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümünün ILO/IPEC kapsamında yürüttüğü bir diğer çalışma ise “Çocuk İşçiliği Konusunda Ulusal Kapasitenin Geliştirilmesi Doğrudan Eylem Projesi”dir. Bu proje temelde; çocuk işçiliğinin önlenmesi için destekleyici bir çevrenin yaratılması amacıyla Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesinin uygulanmasına yönelik ulusal kapasitenin geliştirilmesini ve çocuk işçiliği ile ilgili konuların ulusal politika ve programlara dahil edilmesini amaçlamaktadır. Projenin ana hedef grubunu çocuk işçiliği alanında doğrudan veya dolaylı yer alan kamu kurumları ve STK'lar (Avşar, Ögütoğulları, 2012: 9-40) oluşturmaktadır.

Çalışan Çocuklar Bölümü AB fonlarından, Uluslararası Kuruluşların kaynaklarından yararlanarak ve çeşitli ülkelerle işbirliği içerisinde çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak projeler yürütmektedir.

1. Avrupa Birliği fonu kaynaklarından yararlanarak Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Temsilciliğinin teknik desteği ile 7 ilde (Çankırı-Kastamonu-Sinop-Ordu-Elazığ-Erzurum-Van) yürütülen Türkiye de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması projesi (2005-2007).

Projenin amacı, en kötü biçimlerdeki işlerden çocukların çekilmesi ve risk altındaki çocukların bu tür işlerde çalıştırılmalarının önlenmesi için ulusal ve bölgesel kapasiteyi geliştirmek, hedef grupta yer alan çocuklara eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri sağlamaktır (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015).

Proje Kapsamında;

* Alan araştırması yapılmıştır. Araştırma kapsamında, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından örneklem seçilen, projemize dahil 7 İl, 94 İlçe, 103 Belde ve 330 Köyde toplam 99.356 hane ile görüşme yapılmıştır. Bu araştırma ile, işgücünde yer alan 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma hayatı, eğitim, sağlık sorunları, çocuk işçiliğinin sebep ve sonuçları, sosyo-ekonomik, psiko-sosyal ve eğitimsel karakteristiklerine ilişkin bilgiler derlenmiştir.

* Proje sonu hedefi 1500 çocuk olmasına rağmen; faaliyetler kapsamında 4858 çalışan veya çalışma riski bulunan çocuğa ulaşılmış

- 4362 çocuğa eğitim, beslenme, giyim ve hijyen malzemesi desteği sağlanmıştır.
- Bu çocuklar ve ailelerine, ilgili tüm kurum, kuruluş ve kişilere farkındalık yaratma çalışmaları yapılmıştır.
- Çalışıyor olmaları nedeniyle eğitime devam edemeyen 183 çocuk uygun eğitim programlarına yönlendirilmiştir.
- Öğretmenlerin ve okul idarecilerinin çocuk işçiliği konusundaki farkındalıklarını artırmak ve projeye desteklerini sağlamak amacıyla çok sayıda öğretmene ve okul idarecisine eğitim verilmiştir.
- 20 yetişkin aile bireyine meslek eğitimi verilerek iş bulma imkanı sağlanmıştır. 180 yetişkin aile bireyine mesleki eğitim sağlanmıştır. Ailelere verilen mesleki eğitimler Ön büro, bilgisayarlı muhasebe, halıcılık, bilgisayar kursu vb. şeklindedir.
- İlgili kesimlerde duyarlılık yaratma, sahiplenme ve sosyal diyalogun geliştirilmesi amacıyla il seminerleri düzenlenmiş, yerel ve ulusal medyada konu yer almış, çeşitli dokümanlar (takvim, broşür, afiş, vcd, vb) hazırlanarak ilgili tüm taraflara dağıtımını gerçekleştirilmiştir.
- Çalışan çocukların tespiti, izlenmesi ve yönlendirilmesi amacıyla, seçilen illerde Çocuk İşçiliği İzleme Sistemi nin kurulması ve faaliyete geçirilmesi hedeflenmiş olup bu amaç doğrultusunda web tabanlı izleme sisteminin (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015) kurulması sağlanmıştır.

Proje sonunda Ordu dışında 6 ilde Valiliklerle yapılan protokolle İl Proje Koordinasyon Ofisleri faaliyetleri sürdürmeleri koşuluyla tüm donanımlarıyla devredilmiştir.

2. ABD Çalışma Bakanlığı-Uluslararası Çalışma Bürosu nun mali desteğiyle Çalışan Çocuklar Bölümü ile Milli Eğitim Bakanlığı-İlköğretim Genel Müdürlüğü koordinasyonunda yürütülen Türkiye de Eğitim Yoluyla Çocuk İşçiliğiyle Mücadele-(Tarladan Okula) projesi (2004-2008) ; Ankara, Şanlıurfa, Gaziantep, Elazığ, Ağrı, Mardin illerinde 2004-2008 yılları arasında yürütülmüş, 26 Eylül 2008 tarihinde sona ermiştir.

Proje ile; mevsimlik tarım işçiliğinde çalışan veya çalışma riski taşıyan 10.000 çocuğun çalışma hayatından alınarak uygun eğitim programlarına yönlendirilmesi, ailelerin istihdam imkanları ile sosyal yardım ve hizmetlere erişimlerinin artırılması, toplumda duyarlılık yaratma ve sahiplenmenin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Proje kapsamında, 8.365 çocuk tespit edilmiş ve bu çocuklardan 5.571 i proje hizmetlerinden (1.478 çocuk destek eğitimi, 1270 çocuk hijyen paketi, 1896 çocuk okul materyalleri, 927 çocuk- kıyafet) yararlanmıştır. Ayrıca proje çıktılarından 118 Aile Bireyi Mesleki kurslarla ilintilendirilmiş, 108 uygun yaştaki çocuk mesleki kurslarla ilintilendirilmiş, 4224 aile ile görüşülerek bilgilenmeleri sağlanmış, 838 öğretmen ve yöneticiye bilgilendirme (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015) semineri düzenlenmiştir.

4.3.4. ILO/IPEC Projeleri

Kuruluşundan beri çocuk işçiliğini önemli bir konu olarak ele alan ILO 1992-1993 yıllarından itibaren “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Ulusal Programı”nı başlatmıştır. Programa katılan ülkelerdeki çalışan çocukların korunması amacıyla gerçekleştirilen ulusal düzeydeki çalışmalar, kamu, gönüllü kuruluşlar ve ilgili kilit gruplar (işçi sendikaları, iş müfettişleri, işveren örgütleri, eğitimciler, basın, aileler, çocuklar ve diğerleri) (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) tarafından yürütülmektedir.

ILO’ya göre IPEC projeleri kapsamında çocuk işçiliği ile etkin bir mücadele için ulusal bir plan ve strateji oluşturulmalıdır. Bu plan ve strateji oluşturulurken önem taşıyan konular şunlardır (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) :

- Tüm ulusal eylemler için bir çerçeve çizmek,

- Nihai amaçlı eylem planlaması yapmak,
- Hükümet, işçi ve işveren kuruluşlarına düşen görevleri belirleyerek etkin bir işbölümü yapmak,
- Sivil toplum kuruluşları ve diğerlerinin rollerini belirlemek,
- Zaman sınırlı projeler geliştirmek,
- İzleme ve değerlendirme için planlama yapmak,
- Finansman.

Yukarıdaki unsurları barındıran bir ulusal plan eğitim desteği ve ekonomik desteklerle birleştirildiğinde çocuk işçiliği konusunda etkin bir mücadele (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) yapılabilir.

AB'ye katılım sürecindeki Türkiye 1992 yılında çocuk işçiliği ile mücadele amacıyla IPEC programına katılmış ve program kapsamında çeşitli projeleri uygulamaya koymuştur. 2005-2007 yılları arasında programın uygulanabilmesi için ILO ile AB Komisyonu arasında Kasım 2005'de bir sözleşme imzalanmıştır (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40). Bu sözleşmeye göre programın finansmanını Avrupa Komisyonu üstlenmiştir.

1992-1993 yıllarını kapsayan birinci faaliyet döneminde sorun sebepleriyle birlikte derinlemesine incelenmiş, politika yapımcıların duyarlılıklarının arttırılarak öncelikli alanların belirlenmesine yönelik çalışmalar tamamlanmış ve konunun ekonomik ve sosyal politika, program ve bütçeler (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) içinde yer alması sağlanmıştır.

1996-1997 dönemindeki çalışmaların dayanağı Devlet İstatistik Enstitüsü (TÜİK) tarafından yapılan "Çocuk İşgücü Anketi" ve ÇSGB İş Teftiş Kurulu müfettişlerinin 7 ilde yürüttüğü "En Yüksek Riske Sahip Sektörler" araştırmasına dayandırılmıştır. Bunların sonuçları daha önceki dönemlerden elde edilen birikim ve tecrübeyle birleştirilerek bir sonraki döneme (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) hazırlık yapılmıştır.

1998-1999 döneminden sonra ise çalışmaların kapsamı iyice genişletilmiş ve çok sayıda kurum ve kuruluşa yayılmıştır. Bunlar aileler, öğretmenler, işverenler, iş müfettişleri, polis, yerel otoriteler, hükümette politika oluşturanlar ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Bir diğer amaç da diğer Birleşmiş Milletler organları (özellikle UNICEF) ile işbirliğini geliştirmek ve daha geniş kitlelere (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) ulaşmaktır.

4.3.5. Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi

ILO/IPEC kapsamında ilgili tüm kurum ve kuruluşların katkılarıyla hazırlanan “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi” çocuk işçiliği ile mücadelede bir yol haritası (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) niteliğindedir.

Hazırlanan program çerçevesine göre öncelikle Türkiye’deki çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin neler olduğu belirlenmiştir. Belirlenen en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin bütüncül, katılımcı, çok taraflı ve takvimlendirilmiş, ülkenin kalkınma planlarına entegre bir programla belirli süre içinde (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40) önlenmesi hedeflenmiştir.

Program Çerçevesinin içerdiği konular şunlardır:

- Çocuk işçiliğinin mevcut durumu,
- Çocuk işçiliğinin temel nedenleri,
- Çocuk işçiliği ile ilgili ulusal ve uluslararası mevzuat
- Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri,
- En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini önlemeye yönelik stratejiler ve faaliyetler,
- Sorumlu kuruluşlar ve sorumlulukları (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40).

4.3.6. Ulusal Yönlendirme Komitesi ve Toplantıları

Ülkemizde uygulanacak IPEC projelerinin çocuk işçiliği açısından ülke politikasına ve şartlarına uygunluğuna karar vermek üzere oluşturulmuş bir üst kurumdur. Bakanlığımızın başkanlığında, ilgili bakanlık temsilcileri, ILO’da temsil yetkisi bulunan

işçi ve işveren kuruluşları, gönüllü kuruluşların temsilcisi, (dönüşümlü olarak birer yıllığına seçilirler) öğretim üyelerinden bir temsilciden oluşur. Toplantıya ILO ve UNICEF ile toplantıya katılmasına gerek duyulan Birleşmiş Milletler Kuruluşlarının temsilcileri gözlemci olarak katılırlar (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015). Komite gereği olduğunda toplanır. Sekreteryası Dezavantajlı Gruplar Daire Başkanlığı tarafından yürütülür.

- ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü,
- ÇSGB İş Teftiş Kurulu Başkanlığı,
- ÇSGB İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü,
- İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı,
- Sağlık Bakanlığı,
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı,
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü,
- Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu,
- TİSK,
- TÜRK-İŞ,
- DİSK,
- HAK-İŞ,
- STK Temsilcisi.

T.C Hükümeti adına Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı ile ILO adına Genel Müdür tarafından 10 Haziran 1992'de Ankara'da imzalanan Anlaşma (Memorandum of Understanding) çerçevesinde başlatılan "Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı" (IPEC) 3. maddesine göre Bakanlık ve ILO'nun birlikte ülkedeki ilgili kuruluşların işbirliğini koordine etmesi, Bakanlığın ilgili Bakanlık temsilcileri, işçi ve işveren örgütleri temsilcileri ile konu ile ilgili faaliyetleri olan gönüllü kuruluşların temsilcilerinin yer aldığı Ulusal Yönlendirme Komitesi oluşturması, ILO ile UNICEF ve UNESCO temsilcilerinden danışmanlık desteği alabileceği öngörülmüştür. Söz konusu antlaşmanın 8/4. maddesinde de Bakanlığın, ILO Genel Merkezinde ki, IPEC programı yürütme komitesine gözlemci olarak katılması gerektiği belirtilmiştir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015).

Bu hükme dayanarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Başkanlığında, Çalışan Çocuklar Bölümünce sekreteryası yürütülen, Çalışma Genel Müdürü, İş Teftiş Kurul Başkanı, YİH Genel Müdürü, Milli Eğitim Bakanlığı; Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürü, İlköğretim Genel Müdürü, Türk-iş Genel Eğitim Sekreteri, TİSK Genel Sekreteri, TESK Genel Sekreter Yardımcı., Gönüllü Kuruluşlardan bir yıllığına dönüşümlü olarak seçilen Türkiye Kalkınma Vakfı temsilcisi ve Üniversitelerden bir temsilcinin katılımı ile toplanan, uygulamadaki programları değerlendirerek, uygulanacak programlarla ilgili görüşleri saptayan Ulusal Yönlendirme Komitesi oluşturulmuş ve Komite bugüne kadar 17 toplantı yapmıştır (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çalışan Çocuklar, 2015)

4.4. Çocuk İşçiliği İle Mücadele ve Türkiye: Genel Bir Değerlendirme

Uluslararası Kuruluşlarla işbirliği, bilgi alışverişi ve finansal destek sağlanması açısından, çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik faaliyetler de büyük önem taşımaktadır. Bu güne kadar çocuk işçiliğine yönelik olarak özellikle ILO'dan ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi nin uygulanması çerçevesinde ise UNICEF'den önemli destekler alınmıştır. Diğer taraftan UNDP, UNFPA, WHO ve FAO Türkiye de muhtelif projelerde aktif olarak yer alan kuruluşlardır. Dünya Bankası sosyal kalkınma amaçlı bir çok projeye destek sağlamaktadır. Uluslar arası bir çok kurum ve kuruluşlar da Türkiye'deki temsilcilikleri veya partnerleri vasıtasıyla (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çocuk İşçiliği, 2015”) faaliyetler yürütmektedirler.

Çocuk işçiliği ile mücadele ile ilgili proje hakkında bültenimize açıklamalarda bulunan Çalışma Genel Müdür Yardımcısı Şeref Kazancı “Nihai amacı öncelikle en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına katkı sağlamak olan proje 2012 yılında başlatıldı. Hedef grubunu küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışan çocuklar, sokakta çalışan çocuklar, aile işleri dışında gezici geçici tarım işlerinde çalışan çocukların oluşturduğu projenin hazırlık aşamaları tamamlanarak Temmuz 2013'te uygulamalar başlatıldı.

Adana, Gaziantep, Kocaeli, Ordu ve Şanlıurfa'da Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri bünyesinde istihdam edilen sözleşmeli personellerden oluşan Çocuk İşçiliği İzleme Birimleri (ÇİİB), İstihdam Politikaları Daire Başkanlığının gözetiminde bir yıllık

uygulama süresini tamamladı. Projede gelinen noktada yerel kurumların çocuk işçiliği sorununa karşı birlikte hareket etmeye başlamaları ve proje illerinde çocuk işçiliği konusunda oluşturulan yüksek farkındalık düzeyi en önemli kazanımlar” (Kazancı, 2014: 35) olduğunu vurgulamıştır.

Projenin en temel hedefi olan; yerel kaynakların çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda harekete geçirilmesi için Çocuk İşçiliği İzleme Birimleri ilk olarak illerde faaliyet gösteren ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirlikleri oluşturmak için harekete geçtiğini belirten Kazancı “Gerek konunun hassasiyeti gerekse ÇİİB’lerin oluşturulmuş olması, proje illerinde yerel koordinasyonun kurulması sürecini başlattı. Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığının da genel müdürlük düzeyinde temsil edildiği Farkındalık Artırma ve Koordinasyon Toplantıları 2013 yılı Aralık ayı içerisinde sırasıyla; Adana, Gaziantep, Şanlıurfa ve Kocaeli illerinde düzenlendi. Toplantılara valilik, kaymakamlık, il müdürlükleri, sivil toplum örgütü temsilcileri katılım gösterdi. Söz konusu toplantıların da etkisiyle illerde oluşan farkındalık çocuk işçiliği ile mücadele konusunda kurumların iş birliği sürecini hızlandıran (Kazancı, 2014: 35) bir faktör olarak görüldüğünü belirtmiştir.

Türkiye sanayileşme sürecini büyük oranda tamamlamış olmakla birlikte, içinde bulunulan mevcut ekonomik güçlükler nedeniyle, çeşitli alanlarda ortaya çıkan sosyal sorunlarla mücadelede kaynak aktarımında sıkıntılar çekmektedir. Çocuk işçiliği ise, dar kaynaklarla çözülemeyecek oranda geniş boyutlu ve çok yönlü bir problemdir ve çocuk işçiliği için öngörülen çözümler de yine toplumun yoksulluk, işsizlik, genel ve mesleki eğitim, kırsal kalkınma gibi sorunlarına da çözüm sağlayıcı özelliktedir. Geçiş sürecinde, çocuk işçiliğine yönelik olarak yürütülen geniş kapsamlı projelere Uluslararası Kuruluşlar tarafından teknik ve finansal desteğe ihtiyaç bulunmaktadır (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çocuk İşçiliği, 2015). Bu çerçevede işbirliği öngörülen kuruluşlarla işbirliği alanları aşağıda belirtilmiştir:

ILO - IPEC: (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı) kapsamında sunulan teknik işbirliği desteğinin sürdürülmesi, girişimcilik ve KOBİ eğitim programları, özellikle kadın istihdamı ve mesleki eğitim alanında ILO uzmanlığından yararlanılması,

UNICEF: Eğitim bileşenlerinde destek ve işbirliği, çocuk hakları tanıtımına ilişkin kampanya ve projelerde çocuk işçiliğinin daha kapsamlı vurgulanması, BM Çocuk Hakları sözleşmesinin, çocuk işçiliğine yönelik hükümlerinin uygulanmasında işbirliği yapılması, teknik destek sağlanması,

WHO: Sağlık projelerinde çocuk işçiliği bileşenine yer verilmesi, duyarlılık ve kampanya çalışmalarında çocuk işçiliği ile ilgili mesajların ağırlıklı olarak yer alması,

UNDP: Kalkınmaya ilişkin geliştirilmesi öngörülen teknik işbirliği projelerinde hedef kitle belirlenirken çocuk işçilerin ailelerine destek sağlanarak çocukların eğitime yönlendirilmesinin dikkate alınması, diğer uluslar arası kuruluşlarla yapılacak çalışmalara destek sağlanması,

Dünya Bankası: Çocuk işçiliği ile ilgili olarak yürütülecek faaliyetlerin, yoksulluğu giderme, meslek edindirme, istihdam olanakları oluşturma, eğitim boyutlarına mali destek sağlanması, KOBİ ve girişimciliği destekleme paketlerine, istihdam projelerine çocuk işçiliğinin entegrasyonunun sağlanması,

Avrupa Birliği: Ulusal Politikanın mali ve teknik yardımlarla desteklenmesi, STK'larla yürütülen projelerde çocuk işçiliği bileşeninin yer almasının sağlanması,

FAO: Kırsal kesimdeki çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik tarımsal mekanizasyon ve mesleki eğitim projelerinde çocuk işçiliği bileşeninin yer almasına katkı verilmesi, kırsal kesime yönelik projelerin desteklenmesi,

UNFPA: Aile planlaması konusunda yürütülecek çalışmalara destek sağlanması,

Bunların yanında, Avrupa Birliği Ülkeleri, ABD ve Japonya Büyükelçilikleri, Türk-Japon Vakfı, İngiliz Kültür, Amerikan Kültür, Alman Kültür ve Fransız Kültür Dernekleri, Türkiye de kardeş şehirleri olan dünyadaki büyük şehir belediyeleri, çocuk işçiliğiyle mücadele eden uluslararası STK lar, İşveren ve işçi sendikalarının üye olduğu uluslararası organizasyonlar, çok uluslu uluslararası özel sektör firmaları, Avrupa Kalkınma Bankası, Japon Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası işbirliği alanları araştırılarak işbirliği

yapılabilecek potansiyel uluslararası kurum ve kuruluşlar olarak görülmektedir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çocuk İşçiliği, 2015).

Türkiye, her ne kadar sanayileşme döngüsünü yaşamış olmakla birlikte, gelişmiş ülkelere göre, ekonomik güçlükler yaşamaya da devam etmektedir. Sosyal dönüşüm kısıncında çalışan çocuklarla ilgili sosyal sorunlarla mücadelede de ciddi anlamda kaynağa ihtiyacı vardır (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çocuk İşçiliği, 2015).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk emeğine ilişkin Türkiye'deki mevcut iyimser resmi istatistiklere rağmen bölgesel ve yerel düzeyde yapılan araştırma sonuçlarına göre tablonun hiç de iç açıcı olmadığı, gerçek hayatta halen sosyo- ekonomik sorunlar, göç, kayıt dışılık, çarpık şehirleşme, enformel sektörün gelişimi ve örgün eğitimin yetersizliğinden kaynaklanan nedenlerle çocukların büyük bir oranı çalışma hayatına katılmak zorunda kalmaktadırlar (Kayhan, 1997: 5). Nitekim konuya ilişkin araştırmalar, çalışan çocukların büyük çoğunluğunun genelde ekonomik ihtiyaç nedeniyle çalıştıklarını ortaya koymakta olup çocukların %38,4'ü aile gelirine katkıda bulunmak, %19,8'i ailedeki ekonomik etkinliklere yardımcı olmak ve %15,9'u da ailevi nedenlerle çalıştıklarına işaret ederlerken, sadece %10,4'ü bir meslek (Ertürk, 2010:29-39) edinebilmek için çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik ortaya konulan çabalara rağmen yeterli bir sonuç alınamamasının arkasında, emek piyasasının esnekleşmesi ve kuralsızlaşmanın yaygınlaşması gelmektedir. Kimi sayısal verilerden hareket ederek Türkiye gerçekliğinin sadece olumlu yanı kamuoyunun bilgisine sunulmaktadır (Öngel: 2014). 2012 yılında yasalaşan 4+4+4 yasası ile zorunlu ilköğretim yaşı 6-13 yaş aralığına çekilmiştir. Bu durumda ortaokulun bitiş yaşı aynı zamanda çocuk işçiliğinin yaygınlaşma yaşını fiilen 13'e düşürmüştür (Öngel: 2014). Yine esneklik başlığı altında evden ve uzaktan çalışmayı yasal hale getirme çabası ev içinde çalışan 8 milyon çocuğu doğrudan ilgilendirmektedir.

Çocukların çırak veya ücretli olarak sanayide küçük işletmelerde çalışmalarının birçok nedenleri arasında yoksulluk başta gelmektedir. Bu bağlamda yaşanan küreselleşme olgusunu yol açtığı diğer olumsuzluklardan olan gelişmiş ülkelerdeki artan tüketim kaynak israfı ve dünyadaki gelir bölüşümü çarpıklığı ve adaletsizliğin yanında, geri kalmış ülkelerin kendi içindeki gelir dağılımındaki uçurum yoksulluk bataklığını beslemektedir. Diğer yandan bu süreçte özelleştirme uygulamalarının yol açtığı işsizlik vb. nedenler aile bütçesine katkı anlamında tüm aile bireylerin yanında çocukların da daha fazla çalışma hayatında yer almasına (Kayhan 2012) sebep olmaktadır.

UNICEF ve konu uzmanlarının görüşüne göre, çocukların yaşına ve bünyesine uygun olmayan işlerde çalışırken maruz kaldığı hastalık ve riskleri ise şöyle özetlemek mümkündür: Yetişme çağındaki çocuk ve gençler üzerinde çalışılan işyeri çevresindeki

usta, işçi, kalfa vb. rol modellerin yetersizliği, fiziki, kimyevi etmenler ve ergonomik olmayan iş ortamı çok daha olumsuz sonuçlara meydan vermekte ruh beden hastalığı ve iş kazalarına yol açmaktadır. Örneğin bu anlamdaki sorunlar, gelişme bozukluğu, organ kaybı, yanık ve cilt hastalıkları ve işitme bozuklukları, bel, sırt ağrısı, solunum, sindirim rahatsızlıkları, baş dönmesi ile fiziki, sosyal ve psikolojik yönden gelişme bozukluğu (Kayhan 2012) gibi konulardır.

Çalışan çocuklar günümüzde küresel bir sorun olarak görülmektedir. Çalışan çocuklar gibi grupların varlığı ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile ilişkilendirilmekte, bu çocuklara yönelik sosyal politikalar beraberinde siyasi yaptırımları da (Işık, 2014: 109-139) getirmektedir.

Alt sınıfların çocukları için sokaklarda çalışma, devletin koruması altında kurumlarda yetişme, ceza-adalet sisteminde yer alma yani dışlanma ve damgalanma ile beraber küçük yetişkinler olma durumu söz konusudur (Öntaş, 2005: 49-50). Kapitalizm, tüketim toplumu ve çocuk merkezli aile formları giderek hiç büyümeyen çocuklar yaratırken, dünyanın büyük bir kısmında hiç çocuk olmayan çocukların sayıları artmakta, bu çocuklar küresel aktörlerce vurgulanan çocuk masumluğunun, çocuk haklarının (Balta, 2005:25'den aktaran, Işık, 2014: 109-139) tamamen dışında bırakılmaktadırlar.

Mevcut sistem dezavantajlı gruplar için çocuk hakları, yardım organizasyonları ve politik yaptırımlar ile göstermelik, yetersiz çözümler üretmeye devam ederken aynı zamanda bu çocuklara benzemeyen çocuk yetiştiriminin de (Işık, 2014: 109-139) sınırlarını çizmektedir.

Türkiye'de etkili bir çocuk politikası oluşturulabilmesi için bu alanda çalışan STK'lar tarafından kamu harcamalarını ve bu harcamalarla verilen hizmetin nitelik ve etkinliğinin izlenmesine katkıda bulunmak gerekmektedir. Çocuğa yönelik harcama yapan kurumların ve kurumların çocuğa yönelik harcamaların izini sürme süreci, bu süreçte elde edilen harcama tahminleri ve çeşitli sivil toplum kuruluşları ve alanda çalışan uzmanların görüşleriyle, verilen hizmetin niteliği ve kapsamına (Durmuş vd., 2014: 44-55) ilişkin değerlendirmeler ortaya konulmalıdır.

Sorunun çözümü, sadece kısa vadeli ağırlıklı olan uygulamalarla değil, uzun vadeli yapısal sorunlar ve ekonomik eşitsizliklerin düzeltilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda sosyal devletin gereği olarak aile refah düzeyinin her yönden yükseltilmesi gerekir (Kayhan 2012). Devletin ise bu konuda istihdamı geliştirici, gelir dağılımını düzenleyici politikalar geliştirmesi sonuçta etkin olacaktır.

Çocuk hakları ve buna bağlı olarak da çocuk emeğinin sömürülmesi ve çocuk işçiliği ile mücadele dünyanın gündemine 1990'ların başlarından itibaren girmiştir. Birleşmiş Milletler Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) önderliğinde başlatılan çalışmalar ışığında öncelikle çocuk işçiliğinin nedenleri araştırılmış ve çocuk işçiliğinin yoksulluk ve büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklanan tali nedenlere dayandırıldığı tespit edilmiştir (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40). Dünyada yoksulluk ortadan kaldırılmadıkça çocuk işçiliği son bulmayacaktır.

90'lı yılların başından itibaren ivme kazanan çocuk işçiliğini önleme çalışmalarında oldukça fazla yol alınmıştır. Ancak bu yeterli değildir. Gelişmiş olsun gelişmemiş olsun bütün ülkelerde bir takım eksikliklerin olduğu ortadadır. Gelişmiş ülkelerde yönetimlerin biraz daha inisiyatif kullanmaları, çocuk işçiliğini önleme konusunda daha fazla iyi niyet göstermeleri ve daha etkili yöntemler benimsemeleri gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise halkın konuya daha fazla dahil olması, daha fazla bilinçlendirilmeleri ve yönetimler tarafından çıkarılan mevzuatın tam ve doğru olarak uygulanıp uygulanmadığının takipçisi olmaları gerekmektedir (Avşar, Öğütoğulları, 2012: 9-40). Çünkü çocuk işçiliğini önlemek ancak toplumdaki bütün aktörlerin ortak ve etkin katılımıyla mümkün olabilecektir.

Öncelikle genel bir değerlendirme yapıldığında, 4857 sayılı İş Kanunu ve bu kanun kapsamında çıkarılan yönetmeliklerin çocuk işçiliği konusundaki hükümlerinin -bazı eksikliklerine rağmen- genel olarak uluslararası standartlara uygun olduğunu söylemek mümkündür. Bu konudaki esas sorun, mevzuatın etkin bir biçimde uygulanamamasıdır (Aykaç, 2015: 335-386). Bu sebeple, bu kuralların hayata geçmesini sağlayacak etkin bir iş denetiminin sağlanması büyük önem taşımaktadır.

İş Yasasında asgari çalışma yaşı olarak belirlenmiş olan 15 yaş sınırının, Türkiye'nin de onaylamış olduğu Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, ILO'nun 138 sayılı Asgari

Yaş Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelere uygunluk açısından yerinde bir sınır olduğu görülmektedir. Ancak ILO'nun "Asgari Çalıştırma Yaşına İlişkin 146 Sayılı Tavsiye Kararı"nda da belirtildiği gibi bu sınırı zaman içerisinde daha da yükseltecek bir ulusal politikanın izlenmesi zorunludur. Ayrıca asgari çalışma yaş sınırınının 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi'nde öngörüldüğü şekilde bağımlı-bağımsız çalışan tüm çocuklar için geçerli olacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Diğer yandan çocukların gece çalışmasının –uluslararası standartlara uygun olarak- kural olarak sektör sınırlaması olmaksızın yasaklanması hususunda yasal düzeyde düzenleme (Aykaç, 2015: 335-386) yapılması yerinde olacaktır.

Türkiye'yi Avrupa'nın Çin'i, doğu illerini ise Türkiye'nin Çin'i yapma çabası, çocuk işçiliği açısından, çıraklık, stajyerlik gibi uygulamalar ile kuralsızlık, esneklik ve güvencesizlik ekseninde ağır sonuçlar yaratacaktır. İş kazalarında Çin ile rekabet eden Türkiye, şimdi de çocuk işçiliğinde Asya tipi bir modeli benimsemiş görünmektedir (DİSK-AR, 2013). Ucuz İstihdam Stratejisi ve 4+4+4 sistemi bunun zeminini yaratma gayretinin ifadesidir.

Türkiye'de çocuk işçiliği sorununun çözümüne yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

1. Yapılan araştırmalar, çocukların aile gelirine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda olduklarını ortaya koymaktadır (Günöz, 2007: 93-97). Bu nedenle, ailelerin gelir düzeylerini yükseltecek ekonomik önlemler alınmalıdır.
2. Çocuk işçiliği çok yönlü ve çok faktörlü bir olgu olması nedeniyle ortadan kaldırılması çalışmalarının bütüncül, ilgili kesimlerin tamamının katılımının sağlanması ve belli bir takvimlendirilmiş program dâhilinde gerçekleştirilmesi, azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılmasında en belirleyici unsurdur (Arslan, 2014: 148-160).
3. Geniş kitleler lehine uygulanacak sosyal politikalar çerçevesinde ekonomik önlemler alınırken; gelir dağılımı, ücret, asgari ücret, istihdam, maliye, sanayileşme, verimlilik, sosyal güvenlik v.b. alanlara sistematik biçimde (Günöz, 2007: 93-97) yaklaşılmalıdır.
4. Devletler gelecekte ülkenin her kesiminde aktif görev alacak ve ülke ekonomisine

en azından işgücü olabilecek çocukların psiko-sosyal gelişimlerinin sağlıklı gerçekleşmesi, nitelikli işgücü olarak yetişmelerini sağlamak amacıyla çocuk işçiliği ile etkin ve gerçekçi stratejilerle (Arslan, 2014: 148-160) mücadele etmelidirler.

5. Çocuk işçilerin taşıdıkları riskler, korunmaya muhtaç çocuklarda söz konusu çocukların ailelerinden genel ve özel nedenlerle ayrılmalarından/ayrı kalmak zorunda olmalarından dolayı ailenin koruma, sosyalleştirme, geleceğini teminat altına alma ve iyi bir iş sahibi olabilecek eğitimi (Arslan, 2014: 148-160) alma imkanlarından yoksundurlar.
6. 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre; okulu bırakan çocukların % 23,7'si eğitim masraflarının çok yüksek olmasından dolayı okulu bırakmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle, zorunlu eğitimin, dar gelirlili ve yoksul aileler için maliyetsiz olmasını sağlayacak önlemler alınmalı, eğitime devam eden yoksul aile çocuklarına eğitim desteği ve sosyal yardımlar sağlanmalı ve başarılı çocuklar için burs ve diğer teşvik edici (Günöz, 2007: 93-97) uygulamalar getirilmelidir.
7. Çocuk istihdamına neden olan faktörler arasında sayılan denetim yetersizliğinin giderilmesi ve çalışma hayatının etkin olarak denetlenmesini sağlamak amacıyla iş müfettişlerinin sayısı artırılmalı ve iş müfettişleri çocuk istihdamı (Günöz, 2007: 93-97) konusunda duyarlılaştırılmalıdır.
8. Korunmaya muhtaç suç mağduru ve suça sürüklenen çocukların çalışmalarına olanak sağlayacak belli ve uluslararası kriterler belirlenebilir. Böylece çocukların çalışma hayatlarında standartlaşma sağlanabilir ve onlar için güvenli çalışma (Arslan, 2014: 148-160) alanları oluşturulabilir.
9. Çocuk işçiliği ile mücadelede, kaynak israfını önlemek amacıyla bu konuda çalışma yürüten kurum ve kuruluşların birbirleri ile işbirliği içerisinde çalışması sağlanmalıdır. Özellikle, çocuk istihdamının yetişkin istihdamını engellediği ve işçi sendikalarının toplu sözleşmelerde pazarlık gücünü azaltıldığı görüşü konusunda işçi sendikaları (Günöz, 2007: 93-97) duyarlılaştırılmalıdır.
10. Çocuk işçilere yönelik mevzuata ilişkin eksiklik, İş Kanunu ve ilgili yönetmelikler kapsamındaki çocuklar yönünden değil, bu kanun kapsamı dışında bulunan ve çocuk işgücünün yoğun olduğu alanlarda yaşanmaktadır Bu durum ise

Türkiye'nin de onaylamış olduğu uluslararası sözleşmelere aykırılık teşkil etmektedir. Bu sebeple olması gereken hukuk bakımından, bütün çocuk çalışanlara ilişkin tek bir yasal düzenleme yapılmalı ve işin özelliğinin gerektirdiği hallerde farklı çalışma koşulları (Aykaç, 2015: 335-386) öngörülmelidir.

11. Çocuk istihdamı konusunda geniş kesimlerin duyarlılıklarını artırıcı ve kamuoyu oluşturuca çalışmalarına hız verilmelidir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun ÇİA sonuçlarına göre, çalışan çocuklar genelde çok kardeşe sahiptir. Bu nedenle, son yıllarda yavaşlama eğilimi gösteren nüfus artış hızının daha da düşmesini sağlayacak önlemler alınmalı ve aile planlaması hizmetlerine aksatılmadan devam edilmelidir. Bu konuda, nüfus artış hızının yüksek olduğu eğitim ve gelir düzeyi düşük olan ailelere yönelik kapsamlı politikalar oluşturulmalı ve ücretsiz koruyucu sağlık hizmetleri (Günöz, 2007: 93-97) yaygınlaştırılmalıdır.
12. Devlet ve kamu teşviki ile korunmaya muhtaç suç mağduru ve suça sürüklenen çocukların bir iş ve meslek edinme, iş deneyimlerini artırıcı faaliyetleri bizzat deneyimleyerek öğrenmelerini sağlamak amacıyla MEB Uygulama Otelleri gibi döner sermayeli (Arslan, 2014: 148-160) işyerleri açmalıdır.
13. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, çalışan ve çalışma riski taşıyan çocukların ebeveynlerine ve yetişkin kardeşlerine yönelik istihdam garantili kurslar organize ederek bu çocukları çalışma yaşamından uzak (Günöz, 2007: 93-97) tutmaya çalışmalıdır.
14. Daha önceden yatılı sosyal hizmet kuruluşlarında kalmış ve reşit olarak ayrılmış, toplumda kendisini kabul ettirmiş kişilerin iş deneyimlerinden çocukların bizzat görerek, tanık olarak ve dinleyerek öğrenmeleri sağlanmalı, modellemelerine (Arslan, 2014: 148-160) fırsat verilmelidir.
15. Kendi işini kurarak çalışan çocuğunu çalışma hayatından çekme kararında olan ailelere kredi temin edilmeli, sosyal yardım ve hizmetlerin yoksul kesimlere daha etkin bir şekilde ulaştırılması (Günöz, 2007: 93-97) sağlanmalıdır.
16. Çocukların çalışmasının önemli nedenlerinin birisi de yaşanan iş göçtür. Yapılan araştırmalarda en fazla çalışan çocuğun bulunduğu kentlerin, yoğun göç alan büyükşehirler olduğu görülmektedir. Bu nedenle, iş göçün önlenmesi için bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları azaltılmalı ve büyük göç veren bölgelerde

- yürütülen projelerin süratle tamamlaması (Günöz, 2007: 93-97) sağlanmalıdır.
17. Çalışan çocukların büyük kısmının tarım sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. Bu nedenle, tarım sektörünün katma değeri artırılmalı, tarım kesimindeki ailelerin gelir düzeylerini yükseltecek politikalar (Günöz, 2007: 93-97) oluşturulmalıdır.
 18. 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 15. maddesinde; “.....çocuğun ailesi yanında kalmasını gerektiren ailede ölüm, yaralanma, düğün, askere gitme, bağ, bahçe, tarla ve sürüde tarım ve hastalık savaşı yapılması gibi sebeplerle öğrencilere bir yıl içinde 15 günü geçmemek üzere okul idarelerince izin verilir.” hükmü yer almaktadır. Tarım ve hayvancılıkta çocukların çalışmasına kısa süreli de olsa imkan tanıyan bu düzenleme, (Günöz, 2007: 93-97) yürürlükten kaldırılmalıdır.
 19. Çocuk işçiliği sorunu çok boyutlu bir sorun olup, çözüm için kurumlararası işbirliği (ÇSGB, ILO Çocuk İşçiliği, 2014) sürdürülmelidir.
 20. Çocuk işçiliği ile mücadelede katalizör rolü bulunan, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü'nün kendisine verilen görevleri etkin olarak yerine getirebilmesi amacıyla kurumsal ve idari kapasitesi (Günöz, 2007: 93-97) güçlendirilmelidir.
 21. Çocuk işçiliği ile mücadelede faaliyetler genel olarak merkeziyetçi bir yapı içerisinde sürdürülmektedir. Bu mücadelenin, yurt sathına yayılması için, ilgili kuruluşların taşra örgütleri bu konuda teşvik edilmeli ve gerekli maddi veya manevi destek (Günöz, 2007: 93-97) sağlanmalıdır.
 22. Yapılan araştırmalarda, özellikle annelerin eğitim seviyesi ile çocuk işçiliği arasında yüksek bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Annelerin eğitim seviyesini yükseltmek, çocuk istihdamını engellemede yardımcı olabileceği gibi başka bir çok alanda da hem çocukların hem de ailenin sorunlarının giderilmesine (Günöz, 2007: 93-97) yardımcı olacaktır.
 23. Çocuk işçiliği ile mücadelede başarı sağlanabilmesinin, kayıt dışılıkla mücadelede gösterilecek başarıyla paralellik arz edeceğini göstermektedir. Kayıt dışılığı önlemek için ise işverenlerin vergi ve sigorta yükleri azaltılmalı ve etkin bir denetim mekanizması (Günöz, 2007: 93-97) kurulmalıdır.
 24. Eğitimde fırsat eşitliğinin yaratılması, çocukların eğitimlerini sürdürmeleri için

destek sağlanması, eğitimin ulaşılabilir ve maliyetinin karşılanabilir (ÇSGB, ILO Çocuk İşçiliği, 2014) olması gerekmektedir.

25. Yerel Yöneticilerin duyarlılıklarının arttırılması ve örnek uygulamaların ülke genelinde yerel yönetimler tarafından yaygınlaştırılmasının sağlanması çocuk işçiliğinin önlenmesine katkı (ÇSGB, ILO Çocuk İşçiliği, 2014) sağlayacaktır.
26. Çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda elde edilen birikimlerle, yapılan çalışmaların kazanımları tüm ülkeye (ÇSGB, ILO Çocuk İşçiliği, 2014) yaygınlaştırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Akça Gürsoy (Akçay, 2014), “Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 14 Sayı, Güz 2004. <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s14/akca.pdf> (Erişim Tarihi, 01. 07. 2014).

Akkurt, İbrahim (Akkurt, 2014), “Meslek Hastalıklarında Maluliyet Değerlendirmesi”, Klinik Gelişim Dergisi, Cilt 2, Sayı 32, 2006. http://www.klinikgelisim.org.tr/kg_234/16.pdf (Erişim Tarihi, 01. 07. 2014).

Aktan Coşkun Can, Börü, Deniz (Aktan ve Börü, 2014), “Kurumsal Sosyal Sorumluluk”, İĞİAD Yayınları, İstanbul 2007. http://www.igiad.com/assets/content/files/kurumsalsosy_file_8317_2012159567.pdf (Erişim Tarihi, 01. 07. 2014).

Akyüz, Emine (2012), Çocuk Hukuku, Çocukların Hakları ve Korunması, Genişletilmiş 2. Baskı, Mart 2012, Ankara.

Altan, Ömer Zühtü (2010), “Sosyal Politika,” Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Altuntaş, Betül, Han, Neslihan, Kariptaş, Mehmet Ali (2014), “İhmal ve İstismar Mağduru Çocuklar ve Sosyal Hizmet Müdahalesi: Muğla Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Uygulamaları,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 199-

Astarlı, Muhittin (2008), “İş Hukukunda Çalışma Süreleri,” Ankara 2008.

Avşar, Zakir, Öğütoğulları, Eren (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri, Sosyal Güvenlik Dergisi, Sayı 1.

Aybay, Rona (1983), “Anayasa ve İnsan Hakları”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1, Ed. Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, (55–64), s.59.

Aykaç, Hande Bahar (2015), “ Hukuksal Açından Çocuk ve Genç İşçiliği,” Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Ocak, 2015, Sayı 116, s. 335-386 (<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-116-1453> Erişim Tarihi, 15. 02. 2015)

Aysel Tokol (2013), “Çocuklara Yönelik Sosyal Politika, içinde “Sosyal Politika” (Edt. Aysel Tokol, Yusuf Alper), Dora Yayınları, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı.

Ayverdi, İlhan (2011), “Çocuk”, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 2011.

Bakırcı Kadriye (2007), “Türk İş Hukukunda Çocuk ve Genç İşçilere Yönelik Ayrımcılık”, Cahit Talas Anısına, Güncel Sosyal Politika Tartışmaları, Yayına Hazırlayan: Berrin Ceylan-Ataman, Ankara 2007.

Bakırcı, Kadriye (2004), “Çocuk ve Genç İşçilerin Korunması (Uluslararası, Bölgesel ve Türk Hukuku Açısından), Beta Yayınları, İstanbul 2004.

Balta, Evren (2005), “Bitmeyen Çocukluk, Erken Yetişkinlik ve Yeni Kapitalizm”, Birikim, Sayı 192, İstanbul, Nisan 2005.

Baştürk, Faruk (2004), “Avrupa Sosyal Hukukunda Çocuk ve Genç İşçilerin Korunması ve Türk Hukuku”, Hukuk ve Adalet, Bahar 2004, 236-261.

Bellamy, Carol (2014), Dünya Çocuklarının Durumu 2005 Çocukluk Tehdit Altında, (Çevrimiçi), <http://www.unicef.org/turkey/pdf/dcd05.pdf>, 10.03.2014.

Buğra, Ayşe (Buğra, 2014a), “Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika”, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008. http://www.obarsiv.com/pdf/ayse_bugra2.pdf (Erişim Tarihi, 10. 09. 2014).

Buğra, Ayşe (Buğra, 2014b), “Yoksulluk ve Sosyal Haklar”, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi için Hazırlanan Danışman Raporu, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika

Forum, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için Hazırlanan Danışman Raporu. İstanbul, Aralık 2005. http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf (Erişim Tarihi, 10. 09. 2014).

Centel Tankut (1999), “Türkiye’nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri,” İstanbul 1999.

Centel, Tankut (1982), Çocuklar ile Gençlerin İş Güvenliği, İstanbul 1982.

Centel, Tankut (1990), “Türk Hukuku Açısından Çocuk ve Genç İşçi Haklarının Avrupa Sosyal Şartı ile Korunması”, İnsan Hakları Yıllığı, C.XII, 1990.

Centel, Tankut (2000a), “İş Hukukunda Çocukların Korunması”, Seyfullah Edis’e Armağan, İzmir 2000.

Centel, Tankut (2000b), “Sekiz Yıllık Temel Eğitim ve Asgari Çalışma Yaşı”, Prof. Dr. Turhan Esener’e Armağan, Ankara 2000, 293-304 (Sekiz Yıllık Temel Eğitim).

Çalış, Nurullah (2014), “Çocuk ve Gençlerin Madde Bağımlılığından Korunmasında Çocuk Koruma Kanunu’nun Bir Yasal Dayanak Olarak Ele Alınması Ve Öneriler,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 38-43

Çelik, Aziz (2005), “Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü”, Birikim, Sayı 192, İstanbul, Nisan 2005, (29–39).

Çil, Şahin (2010), “Avrupa Sosyal Şartı ve Yargıtay Kararları”, SİCİL İş Hukuku Dergisi, S.18,

ÇSGB (2014), “ILO Çocuk İşçiliği Projesi,” <http://www.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/itkb/dosyalar/faaliyetler/denetimdisi/ilococuk> 10.17.2014).

Demiray, Kemal (1995), “Çocuk”, Anlamdaşlar Sözlüğü, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1995.

Dilik Sait (2014), “Atatürk Döneminde Sosyal Politika”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt-40, Sayı 1, 1985. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/449/5056.pdf> (Erişim Tarihi, 10. 09. 2014).

DİSK-AR (2013), “Çocuk İşçiliği Raporu 2013,” Rapor No: 8, 22 Nisan 2013, (<http://www.disk.org.tr/2013/04/disk-ar-cocuk-isciligi-raporu-2013-turkiye-cocuk-isciliginde-afrikalasiyor/> 12. 01.2014)

Doğan, Ayfer (2014), “Sevgi Dolu Bir Ailede Büyümek Her Çocuğun Hakkıdır,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 117-123

Durmuş, Gözde, Beyazova, Ayşe, Yentürk, Nurhan (2014), “Sivil Toplum Kuruluşları İçin Çocuğa Yönelik Harcamaları İzleme,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 44-55

Dursun, Salih (2012), “Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar,” Sosyal Politika, 3. Baskı, (Ed. Aysen Tokol, Yusuf Alper), Dora Yayınevi, Bursa.

Ekmekçi Ömer, “4857 Sayılı İş Kanunu’nda İzinler ve İş Sağlığı ve İş Güvenliğine İlişkin Hükümler”, Yeni İş Yasası Seminer Notları ve İş Kanunu, Çeşme 2003, Türkiye Toprak, Seramik, Çimento ve Cam Sanayi İşverenleri Sendikası Yayını, 177-195

Elkind, David (2001), “Değişen Dünya’da Çocuk Yetiştirme ve Eğitim”, Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk, 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Çev. Emine Gül

Kapçı, Ankara, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2001, (15–25) , s. 15.

Engin, Murat (1994), “Gençlerin İş Güvenliği”, Çimento İşveren, C.8, S.5, Eylül 1994.

Ertürk, Yakın (2010), Türkiye de Çocuk Emeğinin Kullanım Biçimleri, İçinde: Türkiye de Çocuk Emeği, (Derleyen: Kemal İnal) ,Ankara: Ütopya Yayınları, 2010.

Erükçü Akbaş, Gamze (2014), “Çocuk İstismarında Sosyal Hizmet Boyutu,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 334-341

Franklin, Bob (1993), “Giriş”, Çocuk Hakları, Der. Bob Franklin, Çev. Alev Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993.

Gençler, Ayhan, Şenocak, Hasan (2009), “1950’den 2009’a Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimine Panoramik Bakış”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı 1, Haziran 2009.

Gökalp Özge Tuçe, “Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma”, Electronic Journal of Vocational Colleges, Mayıs 2011 (http://www.ejovoc.org/makaleler/may_2012/pdf/11.pdf 12. 11. 2014)

Gülçubuk, Bülent (2012), “Tarımda Çocuk Emeği Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık,” Çalışma ve Toplum Dergisi, S: 2.

Gülmez, Mesut (2007), “Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’na Uyum Sağlayabilecek miyiz?” Çalışma ve Toplum Dergisi, 2007/1, 28 vd.

Gümrükçüoğlu, Yeliz Bozkurt (2013), “Mevzuatımızda Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Yaşamında Korunmasına İlişkin Düzenlemelere Genel Bir Bakış,” Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, Polat Soyer’e Armağan Sayısı, Cilt 15, Yıl 2013.

Gümüş, Adnan, Yıldırım, Nur, (2014), “Dünyada, Türkiye’de ve Adana’da Çocuk İşçiliği Nedir? Nasıl Çözülür?” Adana Büyükşehir Kent Konseyi Çocuk İşçiliği ile Mücadele ve Çalışan Çocukları İzleme Komitesi, Adana, 2014.

Gündüz, Selim (2009), “Türkiye’de Çocuk ve Genç İşçilerin Yasal Konumu”, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt:22, Sayı:1-2-3, Şubat-Mayıs-Ağustos 2009

Günöz, Mustafa (2007), “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri”, “T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Basılmamış Uzmanlık Tezi, Ankara-2007.

Gürçay, Cemile, Kumaş, Handan (2001), “Dünya’da ve Türkiye’de Çalışan Çocuklar Profili,” Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri, DİE, Ankara. 2001.

Güvercin Cemal Hüseyin, (2009) “Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi”, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt 57, Sayı 2, 2004. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/891/1229.pdf?show> (Erişim Tarihi, 15. 07. 2013).

Hazar, Mehmet (2007), “Türk Dilinde Çocuk ve Genç”, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 2007.

Hodgkin, Rachel, Newell Peter (1998), “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Elkitabı,” Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, Ankara-1998.

Işık, Esra (2014), “Çocuk-Toplum İlişkisi Bağlamında İstanbul Sokaklarında Çalışan Çocuklar,” İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s.109-139

İçağasıoğlu Çoban Arzu (2014), “Çocuk İhmal-İstismarında Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modeli,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20

Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 84-92

İnan Ali Naim, “Çocuk Hukuku,” İstanbul 1968.

İştar Urhanoğlu Cengiz (2012), “4857 Sayılı İş Kanununa Göre Çocuk ve Gençlerin İş Sözleşmesi Ehliyetlerinin Sınırlandırılmasına Yönelik Düzenlemeler”, TBB Dergisi 2012 (98), 226.

Kalaycı, Sami, Çiçek, Eda (2014), “Çocuk Haklarının İhlali Ve Çocuğun Ekonomik İstismarı,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 126-141

Kara, Mehmet (2008), “Türkmence’de Çocuklarla İlgili Dolaylı Kelimeler”, Turkish Studies, Sayı3/7, Ankara, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Yayınları, 2008, (413–419) .

Karakök, Tunay (2014: 353), “Zonguldak Kömür Havzasında Bir Yardım Sandığı: Amele Birliği”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, 2011, s. 353. <http://www.ijmeb.org/index.php/zkesbe/article/view/265/215> (Erişim Tarihi, 25. 03. 2014).

Karakuş, Bülent (2014), “Sokakta Çalıştırılan/Yaşayan Çocuklar Kavramının Genel ve Yerel Açından Tanımlanması-Gruplandırma-1”, http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sokaktacalisin_sokaktayasayan2.htm Erişim Tarihi, 01. 10. 2014

Karataş, Zeki, Dağdelen, Gözde (2014), “Çocukların Risklerden Korunmasında Erken Tanı Ve Uyarı Sisteminin Önemi,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk,

Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 301-315

Karatay, Abdullah, Kılıç, Songül, (2014), “Çocuk Koruma Sistemi: İstanbul Örneği Üzerinden Bir Vaka Tartışması,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 56-64

Karayılmazlar Selman, Aşkın, Ayşin, Çabuk Yıldız, (Karayılmazlar vd., 2007) “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Tarihsel Gelişimi ve Tanımlama Kriterleri”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Haziran 2007. <http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/114522/makaleler/2/1/arastirmax-kucuk-orta-olcekli-isletmelerin-tarihsel-gelisimi-tanimlama-kriterleri.pdf> (Erişim Tarihi, 25. 03. 2014).

Kayhan Necati (1997), Çalışan Çocukların Sorunları, Ankara: Türkiye Orman İşçileri Sendikası Yayını, 1997, s. 5’den aktaran

Kayhan, Necati (2012), “Çocuk İşçiliği, IPEC Deneyimi Işığında Sanayide Çalışan Çocukların Sorunları,” Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, No 1, 2012 ISSN: 2146-0817 (Online) http://www.sosbilko.net/dergi_HIA/arsiv/2012/necati_kayhan.pdf (15. 02. 2015)

Kaypak Şafak (2011), “Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kentsel Değişim ve Bilgi Kentleri”, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi. Cilt 6, Sayı 1, 2011.

Kazancı, Şeref (2014), “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Devam Ediyor,” Bülten (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Haber Bülteni), Sayı 9, Ağustos-Eylül 2014

Kenan Ören (2011), “Sosyal Politika,” Pelikan Yayınevi, Ankara- 2011.

Keyder, Çağlar, Üstündağ Nazan (2006), “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler Raporu Bölüm IV” Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu,

İstanbul, Şubat 2006. <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/TESEV-GDDA-Bolum4.pdf> (Erişim Tarihi, 10. 09. 2014).

Kolay, Şükran, Varlıklar, Nilsu Çiçek (2014), “Sosyal Hizmet Bakış Açısından Çocuk Ticareti”, Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 190-198

Konanç, Esin (1992), “Sokak Çocukları,” Ankara: 1992.

Koray Meryem (Koray, 2000), “Sosyal Politika,” 1. Baskı, Ekim, 2000.

Koray Meryem (Koray, 2007), “Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak”, Çalışma ve Toplum, 4, 2007. <http://www.calismatoplum.org/sayi15/koray.pdf> (Erişim Tarihi, 10. 09. 2014).

Makal, Ahmet (2010), “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Çocuk Emeği,” Çalışma Ortamı,” Ocak-Şubat, Sayı 108.

Marshall, Gordon (1999) “Çocukluk”, Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yay., 1999.

Mert, Kader (2014), “Sokakta Çalışan Çocukların Sayısının Tahmininde Bir Örneklem Tekniği: Yakalama-Tekrar Yakalama,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 142-147

Narmanlıoğlu Ünal (2000), “İş Hukukunda Çocukların Korunması”, Seyfullah Edis’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 2000, 669-681.

Onur, Bekir (2005), “Türkiye’de Çocukluğun Tarihi,” İstanbul, İmge Yayınları, 2005.

Orhan, Serdar (2004), “Koruyucu Sosyal Politikalar ve Sokak Çocuklarının Sosyal Rehabilitasyonu,” T.C. Başbakanlık; SHÇEK Genel Müdürlüğü; Birinci Sosyal Hizmetler Şurası; Ankara; Nisan 2004.

Ozansoy, Cüneyt (1999), “Öznesini Arayan Nesnelere: Çocuk ve Çocuk Hakları”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Ankara, Sayı:1, 1999.

Öğüz M. Tufan (2008), “Çocuk ve Genç İşçiler İle Özürlülerin İş Sözleşmesi Yapma Ehliyetine İlişkin Esaslar”, Sicil İş Hukuku Dergisi, S.9, Mart 2008.

Öngel, Serkan (2014), “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu, “ (Haz. Dr. F. Serkan ÖNGEL <http://www.disk.org.tr/2014/04/disk-ar-cocuk-isci-sayisi-dunya-genelinde-azalirken-turkiyede-artti/> (erişim Tarihi 15. 02. 2014)

Öntaş, Özlem Cankurtaran (2005), “Tehlikeli Çocuklar ve İktidar”, Birikim, Sayı 192, İstanbul, Nisan 2005.

Öz, Murat, Topuz, Selami, Ergül, Ahmet, Esenyel, Caner (2014), “Çocuk Yoksulluğu Ve Şartlı Nakit Transferi Programı,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 168-173

Öz, Seçer (2010), “Çocuk ve Genç İşçilerle İş Sözleşmesinin Kurulması ve Bu Sözleşmeden Doğan Ücret Üzerinde Çocuk ve Genç İşçilerin Tasarruf Hakkı”, Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi, 28/2010.

Özbek Nadir (2006), “Cumhuriyet Türkiye’inde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar,” İstanbul, Tarih Vakfı, 2006.

Özeren, Esra Emine (2004), “İş Hukukunda Çalışan Çocuk,” TBB Dergisi, Sayı 52.

Öztaş, Güven Gürkan (2011), Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Palmer, Sue (2011), “Zehirlenen Çocukluk Modern Dünyanın Çocuklar Üzerindeki Zararlı Etkileri, Çev. Özge Çağlar Aksoy, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Polat, Oğuz (2002), “Sokak Çocukları,” Özgün Ofset, İstanbul: 2002.

Purutçuoğlu, Eda Doğan, İrfan (2014), “Yetiştirme Yurdunda Kalan İhmal Ve İstismara Uğramış Ergenlerin Sosyal Uyum Düzeylerinin Artırılması: Sosyal Grup Çalışması”, Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015).

Ridge, Tess (2011), “Çocuklar,” içinde Pete Alcock, Margaret May, Karen Rovvlingson, “Sosyal Politika,” (Çev. Osman Tezgel; Çeviri Editörü Şenay Gökbayrak), Siyasal Kitabevi, Ankara-2011.

Sallan Gül, Songül (2000), “Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 40, 3-4, 2000.

Sapancalı, Faruk (Sapancalı, 2007), “Avrupa Birliği’nde Sosyal İçerme Politikaları”, TISK Akademi, No:2, 2007.

Sarper Süzek (1985), “İş Güvenliği Hukuku,” Savaş Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1985.

Sarper Süzek (2014), İş Hukuku, Yenilenmiş 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

Serdar, Aysu Bozkır (2014), “Sosyal Politika Kavramı”, içinde “Sosyal Politika” (Edt. Aysel Tokol, Yusuf Alper), Dora Yayınları, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı. Bursa, 2014.

Serozan, Rona (2005), “Çocuk Hukuku,” Vedat Kitapçılık, İstanbul 2005.

Seymen, Recep (2004), “İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset,” Der Yayınevi, Yayın No: 377, Sığınak Ofset, İstanbul, 2004.

Seyyar, Ali (2011), “Sosyal Politika Bilimine Giriş,” Sakarya Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.

Seyyar, Ali (2009), “Türkiye’nin Yeni Sosyal Politikaları Nasıl Olmalı?”, Dosya, MÜSİAD Yayını. Ocak 2009.

SHÇEK (2002), “Sokakta Çalıştırılan ve Yaşayan Çocuklar Raporu,” Ankara,2002.

Şahin, Barış (2010), “Çocuk İşçilerin Korunması,” Yetkin Yayınları, Ankara 2010.

Şahlanan Fevzi (1993), “Sanayide Yaş Sınırı Bakımından Çocukların Korunmaları, Mesleki Eğitim ve Yönlendirme Açılarında Onaylanan ILO Sözleşmeleri,” İHD, C.III, Nisan Haziran 1993.

Şahlanan, Fevzi (1993), Sanayide Yaş Sınırı Bakımından Çocukların Korunmaları, Mesleki Eğitim ve Yönlendirme Açılarında Onaylanan ILO Sözleşmeleri, İHD, C.III, Nisan Haziran 1993.

Şener, Ali, Daşbaş, Serap, Kesen, Feyzal (2014), “Suça Sürüklenen Bir Çocuğa İlişkin Olgu Sunumu,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 38-43

Şişman, Yener (2003), “Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk ve Genç İşgücü,” Kamu-İş, Cilt 7, Sayı 2.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Çocuk işçiliği uluslararası bir sorundur,” (<http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/cgm.portal?page=cc&id=6> Erişim 15. 012. 2015)

Tatar, Taner, Dönmez Mehmet (Tatar, Dönmez, 2008), “Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu”, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2008.

TİSK (1997), “Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları,” TİSK, Ankara: 1997.

TİSK (1998), “TİSK-İLO Pendik Sanayi Sitesi Çalışan Çocuklar Bürosu,” İstanbul, 1998.

TİSK (2002), “Sanayide Çalışan Çocuklar ve TİSK’in Faaliyetleri,” Ankara:2002.

Tokol, Aysel (2013), “Çocuklara Yönelik Sosyal Politika, içinde “Sosyal Politika” (Edt. Aysel Tokol, Yusuf Alper), Dora Yayınları, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Bursa-2013

Tokol, Aysel, Alper, Yusuf (Edt.) (2013), “Sosyal Politika,” Dora Yayınları, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Bursa-2013

Tokol, Aysen (2000), “Sosyal Politika,” Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 163 Vipaş A.Ş. Yayın Sıra No: 39, 2. Baskı, Bursa-2000.

Tokol, Aysen (2012), “Özel Olarak Korunması Gereken Gruplar (Dezavantajlı Gruplar),” içinde: Sosyal Politika, (ed: Oral, Abdurrahman İlhan ve Şişman, Yener), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Top, Seyfi, Öner, Akın (2008), “İşletme Perspektifinden Sosyal Sorumluluk Teorisinin İncelenmesi”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, 2008.

Toran Mehmet (2010), “Yoksul Çocukların Kaderi Çalışmak”, İçinde: Türkiye de Çocuk Emeği, (Derleyen: Kemal İnal) ,Ankara: Ütopya Yayınları, 2010.

Tuğ, Adnan, Baysal, Ulaş (2011) ,“İş Hukukunda Çocuk ve Genç İşçilerin Korunması”, Prof. Dr. Sarper Süzek’e Armağan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Cilt II, , İstanbul 2011, 1869-1880.

Tuna, Orhan, Yalçıntaş, Nevzat, (1985), “Sosyal Siyaset, Filiz Kitabevi,” İstanbul 1994

Tuncay, Can (2010), “Anayasa’nın İş Hukukuna İlişkin Bazı Maddelerinde Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi”, Sicil İş Hukuku Dergisi, S.18, Haziran 2010.

Tunçcan, Nilgün (2000), “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu,” Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Cilt 43-44, Sayı 1

Türk Dil Kurumu (2011), “Çocuk”, Türkçe Sözlük, Ankara, (Haz. Ş. Haluk Akalın, Recep Toparlı, Mustafa Argunşah vd.), Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Türkiye İstatistik Kurumu (2007) ; Haber Bülteni; Sayı 61; 20 Nisan 2007.
www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=26&ust_id=8-

Uğur, Tuğba (2014), “ Korunmaya Muhtaçlığın Önlenmesi Açısından Ayni Nakdi Yardım Uygulaması ve Çocuk Yoksulluğu İle İlişkisi,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015), s. 174-189

Urhanoglu Cengiz İştar (2012), “4857 Sayılı İş Kanununa Göre Çocuk ve Gençlerin İş Sözleşmesi Ehliyetlerinin Sınırlandırılmasına Yönelik Düzenlemeler”, TBB Dergisi 2012 (98), 203-230.

Üstün Mahmut (2002), “Türkiye İşçi Sınıfına Bakarken,” Praksis 8, 2002.
<http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/008-08.pdf> (Erişim Tarihi, 10. 09. 2014).

Yalçın, Arslan (2014), “Çocuk İşçiliği Ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar Olgusuna Genel Bakış,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015).

Yaman, Ezgi (2014), “Çocukların Ticari Cinsel Sömürüsü (ÇTCS) ,” Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı, Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013, Kocaeli, Sempozyum Bildirileri Yayına Hazırlayanlar: Elvan Atamtürk, Ezgi Yaman), 20 Kasım 2014 Elektronik Basım, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>, Erişim 16.02.2015).

Yazıcı, Erdinç (1996), “Türk İşçi Hareketi,” Ankara, Aktif, 1996.

Yazıcı, Ergün (2012), “Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Evleri,” Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (18)

Yeldan, Erinç (2014), “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, Praksis, Sayı 7, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/10391.pdf> (Erişim Tarihi, 10. 09. 2014).

Yıldırım, Halil, Öğreten, Ahmet (2009), “1876-1908 Döneminde Ereğli Kömür Havzasında Uygulanan Madencilik Teşvikleri ve Sonuçları,” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Vol. 2/7.2009.

Yıldırım, Haydar Okan (2008), “Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Özel Bir Örnek Olarak İstanbul İlinde Otomotiv Küçük Sanayinde Çalışan Çocuk İşçi ve Çıraklar,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldız, Özkan (2006), “Türkiye’de Çocuk İşçi Sorununun Toplumsal Görünümü,” Journal of Qafqaz University, Sayı 18.

Yorulmaz, Barış (2002), “Çocuk ve Genç İşgücüne Yönelik Sosyal Politikalar,” Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2002.

Yüce, Mustafa (1994), “Amele Birliğinin Yeniden Yapılanması”, Türkiye 8. Kömür Kongresi Bildiriler Kitabı, 2-5 Mayıs 1994, Zonguldak. http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/7cd30d9088b0185_ek.pdf (Erişim Tarihi, 10. 09. 2014)

Yüksel, Hasan (2014), “Güncel Gelişmeler Işığında Sosyal Politika,” Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2014.

Zencirkıran, Memet (2013), “Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi”, içinde “Sosyal Politika” (Edt. Aysel Tokol, Yusuf Alper), Dora Yayınları, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı.

Zeytinoglu, Sezen (1989), "Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları," Türkiye'de Çocuğun Durumu, DPT, Ankara: 1989.

ÖZGEÇMİŞ

Hasan ARI

1969 yılında Turgutlu'da doğdu. İlk öğrenimini Turgutlu, orta öğrenimini Salihli'de tamamladıktan sonra, 1990 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Stajyerlik ve askerlik sürecinin ardından hakimlik mesleğine başladı. Sırasıyla Ayrancı, Erciş, Reşadiye ve Didim ilçelerinde görev yaptıktan sonra halen görevli bulunduğu Gaziosmanpaşa'ya atandı. HSYK'nın görevlendirmesiyle burada Çocuk Mahkemesini kurdu ve sekiz yıl çalıştı. Şimdi aynı adliyede 2. Asliye Ceza hakimi olarak görev yapmaktadır.

Herhangi bir resmi kuruma bağlı olmaksızın çocuklar için çaba sarf etmekte ve bıkmadan yorulmadan İstanbul'u gezmekte ve gezdirmektedir.